

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

MARIBO

SOM
STIFTSBY OG MØDESTED

*Johnsen Olsen
Maribo-62*

MARIBO
SOM
STIFTSBY
OG
MØDESTED

Udgiver:

LOLLANDS ARCHIV

1962

REDAKTION:
CAND. JURIS PREBEN KRARUP

TEGNINGER:
JOHN SPARRE CHRISTENSEN

TRYK:
AJS LOLLANDS-POSTEN, MARIBO

KOMMISSION:
J. R. DEINS BOGHANDEL, MARIBO

FORORD

Med dette skrift træder Lollands Archiv frem for offentligheden, og det er derfor paa sin plads kort at redegøre for hensigten med denne nye selvejende institution.

Lollands Archiv har til formaal:

- a) at indsamle og bevare egnshistorisk materiale i form af manuskripter, archivalier, kort, billeder, film, lydoptagelser m.m. samt at gøre dette tilgængeligt for historikere og andre interesserede, samt*
- b) at foranledige udarbejdet og udgivet større eller mindre skrifter om egnshistoriske emner og eventuelt andet, navnlig af mere almindelig interesse.*

Naar institutionen træder frem just i dag, den 1. juni 1962, er grunden den, at initiativet er taget af Lollands- Handels- og Landbrugsbanks ledelse, der har ønsket at markere 50-aars dagen for aabningen af bankens Maribo afdeling ved at give 10.000 kr. til institutionens start.

Lollands Archiv har, som nævnt, som sin hovedopgave at indsamle og bevare archivstof, men for at vække interesse for og for at fremlægge resultater af arbejdet ønsker man ogsaa at udsende nogle tryksager, der kan have interesse overalt paa Lolland. Da Lollands almindelige politiske og gejstlige historie i ældre tid fortrinsvis er knyttet til landsting og landemode, har man valgt at lægge ud med en bog om disse institutioner og om de andre verdslige og kulturelle foretagender, der er fulgt i deres spor saasom amtstue og stiftsbibliotek. Da det saa yderligere er et Maribo jubilæum, der har givet anledning til, at man nu kan komme i gang, har man fundet det rimeligt at samle fremstillingen i en ramme, dannet af den af de fem lollandske købstæder, der har været landstingets tingsted i nærved 300 aar, og som i maaske 500 aar har været og stadig er de stedlige landemoders by.

Det er ikke staden som saadan, der her paakalder den almindelige interesse, men det gør dens specielle funktion som egnens træffested og domkirkeby. Tilsvarende har f.ex Nakskov sin særlige opgave som den mest fremragende stedlige industri- og havneby, Rødby sin som overfartsby og Nykøbing paa Falster sin som administrationscentret og de højere statsembedsmænds residens.

Det er vort fremtidshaab, at dette skrift maa kunne efterfølges af tilsvarende smaabøger om Saxejøbing, Nysted, Rødby og Nakskov, ligeledes skrevet ud fra mere almindelige synspunkter, saaledes at fremstillingen kan give et billede af dansk købstadshistorie (med de konkrete eksempler hentet herfra), af Lollands bebyggelsehistorie, af færdselsvejenes skiften og udvikling samt af de forskellige erhvervs opkomst og levevilkår. Vi haaber paa denne maade at kunne fortælle om vor landsdels historie, idet vi stadig vil sammenholde de stedlige forhold med den almindelige udvikling og stedse vil søge at trække linier paa langs ned gennem tiderne. Afdøde redaktør C. C. Haugner har med sine fortræffelige bøger om de enkelte sognes historie skænket os et værdifuldt grundlag at bygge paa, og uden dette var opgaven næsten haabløs, men en almindelig fremstilling af Lollands historie er ikke skrevet siden 1776.

Bogen her giver sig ikke ud for at være et videnskabeligt skrift, men tanken er at samle viden fra mange specialværker og gøre denne tilgængelig i mere populær form, uden at sagligheden lider derunder.

Maatte denne bog da virke efter sin hensigt: At vække eller styrke interessen for vor afhængighed af fortiden, og at inspirere Lollands egne børn til at yde en aktiv indsats for at gøre minderne om fortiden levende for nutiden og fremtiden.

Maribo, den 1. juni 1962.

STYRELSEN
FOR
LOLLANDS ARCHIV

I MIDTEN

En landsby bliver til en købstad ved at faa et torv, altsaa et marked, hvor der maa købslaas om varer; det er det, der er basis for de ældste købstadsprivilegier, men en by kan blive til mere, hvis beliggenheden er rigtig.

For eksempel blev Slesvig og Ribe ved Danmarks ældste handelsveje til bispesæder og amtsbyer. Ringsted laa i Sjællands centrum og blev landstingsby, og København — midt i riget og ved Øresunds kyst — blev kongens by.

Lund, Viborg og Odense laa ogsaa centralt som landstingsteder, men blev tillige bl. a. domkirkebyer; Lund blev ærkebiskoppens by, Viborg er den dag i dag landsrettens hjemsted, og Odense er Fyens hovedstad.

Den lille by Maribo præsenteres nu i dette selskab. Den tør ikke kalde sig for nogen hovedstad, og de fornævnte dignitarer regner den velsagtens kun for en fattig slægtning, men den ligger nu ved Danmarks nyeste handelsvej, Fugleflugtslinien kaldet. Den har imidlertid — eller har i større eller mindre omfang haft — lignende livsmuligheder som de nævnte købstæder. Den har en central beliggenhed, men ligesom Aakirkeby — der ogsaa har givet husly til landsting og præstemøder — i en mindre provins, og den hævder da ogsaa kun en position i forhold hertil.

Vi vil nu i dette skrift forsøge først i et lidt større perspektiv at følge den skæbne, der blev Maribo til del, for derefter at fordybe os i det, der med denne by som ramme har samlet Lolland eller maaske hele stiftet i fællesskab; saa vil vi prøve at tegne et billede af det fællesliv, der har udfoldet sig og ogsaa i nutiden blomstrer i disse egne af Danmark, for til slut at vove os ud i et forsøg paa at se, hvad vore byers beliggenhed kan vise om deres fremtid, og derunder ogsaa, om det stadig har sin betydning for Maribo, at den ligger i midten.

John James Christensen
Sakalov 8-02

FRA LANDSBY TIL DOMKIRKEBY

I oldtiden har færdselen til lands haft en tilbøjelighed til at følge vandskelslinierne med den dér mere tørre og faste jordbund, og der synes da ogsaa at have ført en vej over Lolland fra Soesmarke via Berritzgaard og Radsted i en stor bue langs vandskeller syd om Maribo-søerne til Fuglse og videre vestpaa til egnene ved Rødbyfjord og færgestedet ved Taars¹). Landsbyen Skimming, der laa mellem Nørresø og Søndersø, synes derfor at have ligget langt fra alfarvej, men landsbyens navn placerer den blandt de ældste bosteder af dem, der stadig bestaar, og der er formentlig tidligt kommet en forbindelsesvej fra Østlolland til Vestlolland her forbi, og da kristendommen trængte igennem i Danmark, fandt den i hvert fald ret hurtigt frem hertil, idet Lollands ældste kendte kirke rejstes lige ved bygaden. Det er fra kun eet stolpehul, at man har turdet slutte sig til kirkens existens, men forholdene paa stedet tyder paa, at kirken har været ganske lille, og at det har været en stavkirke paa jordgravede stolper. Træstolperne var jo let forgængelige, men inden kirkebygningen havde helt udtjent, har man rejst en ny trækirke uden om den første. Denne anden kirke stod paa et fundament af syltsten og skulde saaledes være mere holdbar, men vel omkring midten af 1200'erne opførtes en tredie kirke — paa samme maade uden om den endnu staaende kirke nr. 2, saaledes at denne kunde forblive i brug, til dens afløser var rejst. Herved opnaaede man at kunne blive paa det een gang indviede sted og stadig bruge det samme alter. Den sidste af disse tre kirker har ogsaa været paa stensokkel, men maa formodes at have været en senromansk kirke uden apsis, opført af røde munkesten og i øvrigt bygget i den samme særegne lollandske teglstensarkitektur som f. ex. de smaa taarnløse kirker i Bursø og Krønge²).

Denne kirke forblev i brug til efter reformationen, men ved en brand,

der i 1596 hærgede det meste af byen, gik den op i luer³); der genopførtes herefter ingen kirke paa stedet, og grunden fik efterhaanden anvendelse til mange forskellige formaal, men efter at Olsens Hotel i 1959 var brændt, fandt stiftsmuseet under hotellets scenebygning sporene af de tre kirker frem. Landsbyen Skimming var imidlertid blevet til købstaden Maribo; bygaden, der gik, hvor den altid havde gaaet, var nu mest kendt som en del af hovedvej nr. 7, og byens menighed søgte ikke mere til en beskedene landsbykirke, men til stiftets domkirke.

BORGEN GRIMSTORP

Vandrer man ind i den lille skov Lysemose nord for Maribo, kan man se tre voldsteder, der er de sparsomme rester af tre forsvarsanlæg, der tid efter anden byggedes et par kilometer fra landsbyen Skimming. Det største af disse anlæg er det yngste, og paa det har borgen Grimstorps murede bygninger utvivlsomt staaet; disse har været i hænderne paa Benedict Ahlefeldt, der var indvandret hertil fra Hannover, og som var Johan den Mildes lensmand. Siden blev han kong Valdemar Atterdag en god mand under dennes arbejde med at genrejse riget, og hans slægt bor stadig her i Danmark, idet den langelandske greveslægt paa Tranekær nedstammer fra ham. Han efterfulgtes paa Grimstorp af sin søn, der ogsaa hed Benedict, men denne svigtede kongen under det store frafald i 1368, da Valdemar Atterdag forlod Danmark, og Mecklenburgerne gjorde landgang paa den lollandske kyst⁴). Denne svigten er formentlig baggrunden for, at Valdemars datter, dronning Margrethe, da hun siden faar styret, formaar Ahlefeldt til at afstaa ikke blot Grimstorp, men ogsaa sit øvrige lollandske gods, til hende, og Margrethe har sine bestemte planer med denne erhvervelse.

DEN HELLIGE BIRGITTA OG DRONNING MARGRETHE

Margrethe kom til verden i marts 1353 paa Søborghus som yngste barn af kong Valdemar og dennes dronning Helvig. Hun fik ikke lov til selv at vælge sin ægtefælle, thi allerede som seksaarig blev hun trolovet med Håkon, søn af den svenske konge Magnus Smek. Dette vakte stor utilfredshed hos de svenske stormænd, som forlangte, at Håkon skulle ægte grev Gerts datter Elisabeth. De fik tilsagn om deres kravs opfyldelse, og Elisabeth be-

gav sig paa vej til Sverige. Tilfældet spillede imidlertid de svenske stormænd et puds, idet en storm slog Elisabeths skib ud af kurs og lod det drive op paa den danske kyst. Her tog ærkebiskoppen i Lund sig af hende, og med den fromme motivering, at der ikke skulle handles mod Gud og ægteskabet, tog han hende i forvaring. Kong Magnus var ikke sen til at bruge den udmærkede lejlighed til forsoning med Valdemar, og i foråret 1363 blev den tiaarige Margrethe i København gift med den 23 aar gamle kong Håkon af Norge, medens Elisabeth sad hos ærkebiskoppen.

Margrethe drog nu med sin kongelige husbond til Norge, men hun var jo endnu kun et barn, og til at forestaa hendes fortsatte opdragelse valgte man en kvinde, der skulde faa stor betydning for Margrethes udvikling — og derigennem for Maribo; det var den hellige Birgittas datter Merete, der har fortalt den unge pige om sin moders liv.

Denne fortælling er i korthed saaledes:

Birgitta Birgersdotter var født omkring 1302 som datter af en af Sveriges mest ansete adelsmænd Birger Persson til Finstad i Uppland, hvor hun fødtes og voksede op. Siden blev hun gift med den fornemme Ulf Gudmars-son, og efter mange aars lykkeligt ægteskab, i hvilket de fik otte børn, døde husbonden i Alvastra cistersienserkloster. Her slog Birgitta sig ned, og her fik hun nogle himmelske aabenbaringer — hvad hun iøvrigt havde haft allerede som barn, men disse skulde nu faa afgørende betydning.

En dag viste Kristus sig saaledes for hende og sagde:

»I mit hus skal der findes ydmyghed, den som nu ganske er forsmaaet. Der skal være en stærk mur mellem mændene og kvinderne, thi selvom jeg kan forsvare alle og holde enhver uden mur, saa vil jeg alligevel af forsigtighed og for djævelens snuheds skyld, at en mur skal adskille begge beboelseshuse. Den skal være stærk; ikke særlig høj. Vinduerne skal være meget enkle og klare, taget kun lidt højt, saa der ikke forekommer noget der, som ikke dufter af ydmyghed. For de, som nu bygger mig huse, er ligesom de bygmestre, der, naar bygherren træder ind til dem, griber ham i haaret og tramper ham under fødderne. Saadan handler mange med mig...«⁵⁾.

Det var første gang, Birgitta fik anvisning paa, hvordan hun skulde bygge sit kloster. Senere gav Kristus hende adskillige bygningsregler om alle tænkelige detaljer af klostrets indretning.

Blandt de mange opgaver, Kristus gav Birgitta, var den, at hun skulde faa paven til at flytte fra Avignon til Roma — Kristenhedens gamle hoved-

stad. Hun førte resten af sit liv en haard kamp mod pavestolen og udtalte mange overordentligt skarpe sandheder om det letsindige levned ved pavehoffet. Da hun i 1350 vilde have paven til at stadfæste sin klosterorden, flyttede hun til Roma og ventede paa ham der, idet hun nægtede at modtage stadfæstelsen i Avignon. Og det lykkedes hende virkelig at faa Urban V til at flytte, men kun for en kortere tid. Han ønskede imidlertid ikke at godkende ordenen, da en conciliebeslutning fra 1274 forbød oprettelsen af nye ordener med andre regler end de allerede bestaaende.

Bortset fra en valfart til det hellige land opholdt Birgitta sig de sidste treogtyve aar af sit liv i Italien, indtil hun døde den 23. juli 1373. Hendes jordiske levninger førtes til Vadstena for at blive begravet der, hvor man allerede var begyndt at opføre et kloster efter hendes anvisninger.

I 1378 fik klosterordenen omsider pape Clemens VII's stadfæstelse, og den 7. oktober 1391 helgenkaaredes Birgitta.

Et halvt aar efter kong Valdemars død den 24. oktober 1375 valgtes Margrethes søn Oluf til konge, fem aar gammel. I praxis var Margrethe Danmarks regent, og da Håkon døde i 1380 og Oluf syv aar efter, stod Margrethe alene, men hun ejede evnen til at handle hurtigt, og ikke mere end en uge efter, at hendes søn er død, lader hun sig den 10. august 1387 paa Skaanes landsting hylde som Danmarks frue og husbonde og hele rigets fuldmægtige formynder, indtil man kunde komme overens med hende om at vælge en konge. Hun skynder sig derefter at gøre sin søsterdattersøn Erik, søn af hertug Vartislaus af Pommern, til Norges konge i 1389. I 1396 valgtes han til konge ogsaa i Danmark og Sverige, og den 17. juni 1397 kronedes han i Kalmar af ærkebiskopperne i Lund og Upsala til konge over alle tre riger.

MARGRETHES POLITIK

Stormændenes faste borge har Margrethe et godt øje til. »Fra dem er der sket megen uret og meget lidt ret«, siger hun, og det er derfor hendes plan at jævne saa mange af dem som muligt med jorden^o). Mellem 1396 og 1401 erhverver hun nu Grimstorp fra Ahlefeldt, og paa omtrent samme tid tilhandler hun sig ved et mageskifte med en væbner Jens Grim landsbyen Skimming; i 1401 stadfæster kongen ved et brev med alle rigets bisper og stormænd som vidner en lang række gavebreve fra Margrethe til forskellige klostre og kirker og heriblandt det, hvorved hun skænker Grimstorp og al den jord, der ligger derunder — saasom Skimming — til et kloster at bygge

til Vor Frues og den hellige Birgittas hæder. Beretningen om Birgittas stærke personlighed og store hellighed havde fyldt hendes sind og skabt det ønske hos hende at hædre sin opdragerindes moder, og nu opnaar hun samtidig med at opfylde dette ønske tillige at fremme sine planer mod adelens magt, idet Grimstorp skulde nedrives — og blev nedrevet.

Dronning Margrethe optoges selv i moderklosteret i Vadstena som søster uden for klosteret; det kommende kloster i Skimming betænker hun med en alterkalk, som hun ifølge traditionen overgiver i biskop af Roskilde Peder Jensen Lodehats varetægt. Hun ser dog ikke selv dette kloster i virksomhed, idet hun dør i 1412 — af pest — paa sit skib, medens det ligger ved Okseøerne i Flensborg fjord, men en alterkalk, der kaldes Margrethebægeret, findes den dag i dag i den tidligere klosterkirkes eje; den er underneden forsynet med hendes monogram, et M, prydet af en tretakket krone⁷).

KLOSTERET

I klostrene førtes omhyggeligt dagbøger; desværre er dagbogen for det kloster, der rejstes i Skimming, og som fik navnet Maribo kloster, ikke bevaret, men i dagbogen for Birgittas første kloster i Vadstena findes vedr. aaret 1413 et afsnit, der i oversættelse fra latin lyder saaledes:

»Dagen før Sct. Eriks dag (d. v. s. den 13. maj) kom kong Erik til Vadstena for første gang, efter at han havde faaet fuld myndighed over disse tre riger, og han kom med stor andagt, thi han kom endog til fods fra Skeninge (et sortebrødre kloster to mil fra Vadstena), og han beviste saavel søstrene som brødrene stor venlighed. Han lovede at fuldende opførelsen af Vadstena kirke. Desuden lovede han at bygge et nyt kloster af Sct. Birgittas orden i Lolland. Forberedelserne var dog gjort af dronning Margrethe før hendes død. Kong Erik begærede derfor af hr. konfessoren og brødrene at maatte indtræde i brødrenes kloster (hvilket efter regelen var forbudt fremmede) for at faa et forbillede og et mønster, efter hvilket klosteret i Lolland skulde bygges. Han fik ugerne tilladelsen og indtraadte alene sammen med hr. Petrus, ærkebiskoppen i Lund. Da han havde beset nogle steder der, gik han med stor trøst i sindet ud, lovede at elske dette sted og saa meget han formaade at begunstige det«⁸).

Saaledes har en birgittiner prentet det i 1413, og vi ser allerede heraf, at kongemagtens interesse for det lollandske kloster ikke var død med Margrethe. Efter sin ydmyge fodtur til Vadstena drog Erik af Pommern tilbage

til Lolland og tilsaa selv byggeriet, og i 1416 kunde i hvert fald en del af bygningerne tages i brug.

Den 27. september 1416 udsteder kongen et brev om, at der maa anlægges en købstad ved klosteret, og kronen sættes paa værket, da pave Martin V den 7. april 1418 stadfæster klosteret under navnet Mariebo, — det samme navn, som bruges om købstaden⁹).

Lige fra første færd er Maribo købstad underlagt klosterets myndighed med abbedissen som øverste styrer. Abbedissen udøver sine funktioner sammen med den øverste af munkene, der fører titel af konfessor eller generalkonfessor. Klosteret udnævner for eksempel byfogeden.

Det var et liv i ydmyghed og afsondring, der var paalagt birgittinerne. Nonnerne maatte aldrig komme uden for klosteret, og dette gjaldt ogsaa for abbedissen, der derfor maatte give sine ordrer og føre nødvendige konferencer gennem en aabning i muren, den saakaldte taleport, der var anbragt saaledes, at hun ikke kunde se den, hun talte til. Udenfor kunde saa generalkonfessor staa for at modtage de ordrer, han skulde føre ud i livet. Ved abbedissen side skulde der staa to søstre, for at de kunde høre og se, hvad der foregik¹⁰).

Af hele det store klosterkompleks staar i dag kun kirken.

VALFARTSKIRKEN

Kirken rejstes som birgittinernes klosterkirke, men det vældige kirkerum, der var og stadig er Lollands største, var ikke tænkt til brug for søstre og brødre alene. Meningen var, at folk skulde valfarte dertil fra fjern og nær og der skulde derfor prædikes for folket paa modersmaalet hver søndag, medens gudstjenesten dengang ellers udelukkende foregik paa latin. Samtidig med klosterets pavelige stadfæstelse blev det da ogsaa udstyret med særlige privilegier; det maatte saaledes give aflad til alle, der besøgte klosteret paa kirkens store højtidsdage, som for ex. Birgittas dag den 7. oktober, der vel var den dag, der kaldte flest pilgrimme til birgittinerklostrene. Maribo klostets konfessor og munke kunde i lighed med biskoppen modtage skriftemaal, give syndsforladelse og paalægge pønence, og klosteret maatte give den store aflad til dem, der rakte en hjælpende haand til kirkens og klosterets fuldførelse. Endvidere maatte det give aflad til dem, der paa de to store kirkelige festdage: Sct. Peders fængselsfest og midfastefesten besøgte klosteret; dette sidste privilegium var ellers forbeholdt Roma, og det

blev paa et tidspunkt tilbagekaldt, men Christiern I formaaede ved gentagne ihærdige anstrengelser at erhverve det tilbage, saaledes at Maribo igen i visse maader blev sidestillet med selve pavestaden ¹¹).

Det store kirkerum, den centrale beliggenhed og privilegierne samt i forbindelse hermed abbedissens position og uflyttelighed har efterhaanden gjort valfartskirken til hovedkirke for Lollands fire og Falsters to herreder. Et første fingerpeg herom har vi fra 1450, da en præst i Utterslev, Anders Pedersen, som domprovst i Lolland tilskikkes af bispem til at forhandle og høre dom og ret o. s. v. i Maribo brødre taleport ¹²). Taleporten er maaske netop valgt, for at abbedissen inde fra sin side af portaabningen kunde faa et ord med ved sagens afgørelse.

REFORMATIONEN

Reformationstidens kamp mod papismen førtes ikke haardt igennem i Maribo, maaske af hensyn til adelens stilling til klosteret. Adelen havde tidligt vist kirken og dermed klosteret sin interesse, idet saaledes f. ex. en Gøye fra Krenkerup, en Valkendorf fra Højbygaard og en Poiske fra Berritzgaard her, hhv. ca. 1450, 1475 og 1478 havde faaet deres sidste hvilested ¹³), og nonnerne har sikkert i vidt omfang været adelens uforsørgede døtre, som man ikke nu ønskede tvangsforflyttet med deraf følgende økonomiske konsekvenser. Klosterets gods var for en væsentlig del gaver fra adelen, og nonnerne fik derfor ogsaa lov til at forblive boende som hidtil, ja de opretholdt i hvert fald til 1551 katolsk gudstjeneste og helgendyrkelse, og endnu i 1570 maatte der udstedes et forbud mod deres latinske sang i kirke og konventstue. Først i 1584 døde den sidste nonne. Munkene forsvandt ret hurtigt, men nonneklosteret blev ikke nedlagt. Tværtimod opretholder Christian III udtrykkeligt klosteret med den motivering, at det er stiftet og funderet i en kristelig agt og mening; det skal, hedder det, »være og blive et adelskloster regeret af abbedissen som hidtil, men undergivet kirkeordinansen (altsaa de lutherske regler), og enhver jomfru, som indgives, skal blive der, til hun bliver gift med sine værgers og venners raad« ¹⁴). De adelige jomfruer viser sig dog ikke at være saa blide og fromme som de katolske søstre, og efter megen strid og splid, spektakler og skandaler, mister kongen taalmodigheden og nedlægger klosteret aar 1621. Klostergodset henlagdes under Sorø Akademi indtil dets ophævelse i 1665, hvorefter det indgik blandt det øvrige kron-gods. Der var sat punktum for klosterlivet i Maribo, men den dag i dag

ringer klosterets gamle klokke alle hverdage kl. 10, kl. 14 og kl. 17 og minder derved sammen med de øvrige daglige klokkeringninger morgen og aften af klokken fra aar 1600 og kl. 12 af den store nye klokke fra 1959 om klosterfolkets tidebønner.

LEONORA CHRISTINE

I 1621, i det selvsamme aar, da brevet om, at jomfruene skulde forlade Maribo kloster, udfærdigedes, fødte Kirstine Munk Christian IV en datter, Leonora Christine, der 64 aar senere skulde flytte ind i munkeklosterets bygninger — en kongedatter, der er blevet betegnet som Danmarks største forfatterinde, og hvis store dyd var ægteskabelig trofasthed paa trods af alt. Efter at Leonora Christine er blevet løsladt fra sit aarelange fangenskab i Blaataarn, udgaar der den 15. august 1685 en kongelig befaling, stilet til »Oss Elskelige Voris Tilforordnede udi Camer-Collegio samptlige«. Der staar heri: »Vide maa I, at Vi af sær Kongl. Naade allernaadigst haver bevilget og forundt Fr. Eleonora Christine frit hus' værelser resten af hendes livs tid paa Mariebo Closter i Vort land Lolland, og fri fornøden ildebrand af Vore skove sammesteds; derfor er Vores allernaadigste vilje og befaling, at I derom behørig anordning gør, især om husværelserne, at de hende paa ansøgning vorder indrømmede og leverede...«

Leonora Christine fik foruden boligen raadighed over to store prægtige haver, hvoraf den ene havde tilhørt brødrene og den anden søstrene. Bygningerne var dog i maadelig forfatning, saa at hun maa skrive til sin datter, at hun ikke — saa længe kulden varer — kan tage imod hende og hendes børn, idet der »for farligheds skyld« ikke kan tændes op, saa hun maa holde sengen til middag for kulde. — Tiden benytter hun i øvrigt til litterære sysler, og hun forfatter en bog: »Heltinders Pryd«, hvori hun stærkt gaar imod »kvindens underkuelse«. Naar der holdtes landemode i Maribo, havde hun besøg af stiftamtmanden og biskoppen, som paa det tidspunkt ikke var nogen ringere end Thomas Kingo. Allerede i sit Jammersminde fra Blaataarn udtrykker hun sin betagelse af denne digter, saa der er ikke tvivl om, at hans besøg har været kærkomne. — Den 16. marts 1698 dør hun og 6. april s. a. begravnes hun uden ceremonier. Dette skete efter hendes eget ønske, fordi hun havde erfaret, at kongen havde givet ordre til straks at skulle have underretning om hendes død, for at hun kunde blive begravet i overensstemmelse med sin stand¹⁵).

BISKOPPEN

Lolland hørte indtil 1803 — sammen med Falster (og Bogø) — til Fyens stift med biskoppen boende i Odense, men allerede i middelalderen synes disse to rigsedele — en tid lang officielt betegnet Smaalandene — at have en vis særstilling. Maaske var det blot en følge af den store afstand og af, at biskoppen ved vanskeligheder med overfarterne over bæltet og sunde jævnlige kunde være forhindret i at komme til stede, men eventuelt skyldes det fra først af ligefrem, at man har følt sig bundet til at administrere hvert »land« for sig.

Stiftssynoderne havde dengang endnu ikke faaet nogen fast form, men efter reformationen bliver det efterhaanden fastslaaet, at der holdes særskilt landemode i Maribo. Særstillingen fremgaar ogsaa af, at der saa tidligt som i 1732 udfærdiges nogle praktisk taget enslydende kongelige forordninger om købstadspræsters forhold, og af disse blev en stilet til stiftamtmand og bisp i Fyen og en anden til stiftamtmand og bisp over *Lollands stift*. Den første omfatter forholdsregler vedrørende Fyen, Langeland, Als og Ætø, medens den sidste handler om forholdene »i Lolland og Falster«¹⁶).

Dette kan maaske synes mærkeligt, men forklaringen maa antages at være den, at de to omraader — skønt hørende under samme biskop — fra 1672 havde hver sin stiftsbefalingsmand, senere stiftamtmand; derfor betragtes omraadet som to selvstændige stifter i personalunion. Et andet vidnesbyrd herom er, at »Dannemarks Handels Speil«, aargang 1766, til et afsnit om Lolland bruger saalydende titel: »Efterretning om Lolland, som er det III Stift-Amt med Falster«.

Den 21. juli 1799 noterer saa kancelliet — paa en maade, der klart viser, at regeringsformen er enevældig — følgende: »Behaget (kronprinsen) mundtligt at befale, at ved første forefaldende vacance af bispeembedet over Fyen skal Lolland og Falster have en egen biskop«¹⁷). Vacance indtræder faa aar efter, og den 30. december 1803 udnævner kongen dr. theol. Andreas Birch til biskop over Lolland-Falsters stift, og hermed er udviklingen fuldbyrdet. Det er Maribo, der bliver bispesæde, men det gaar ikke af uden sværdslag, og det varer i første omgang kun i knap to aar.

Da biskop Birch skulde finde et sted at residere, opstod der en livlig kappestrid mellem de syv købstæder Nakskov, Maribo, Nysted, Rødby, Sækkjøbing, Nykjøbing og Stubbekjøbing om at blive den foretrukne. Det var dog kun tre af kandidaterne, Nakskov, Nykjøbing og Maribo, som virkelig havde

nogen chance, og i en samtidig beretning om striden vejer man mulighederne gennem følgende karakteristik:

Nakskov er den største og anseeligste stad i stiftet, men ligger ikke i en behagelig egn, og desuden i en udkant.

Nykøbing, den næststørste, ligger ikke ubehageligt, men dog ogsaa saa at sige i en udkant af stiftet. Det vilde desuden være en ikke liden krænkelse for Lolland, som Danmarks tredie ø, efter i saa lang tid at have haft sin biskep i Fyen, nu endog at skulle søge ham paa den lille ø Falster.

Maribo er vel en af stiftets mindre stæder, men det, der taler for den, er, at den ligger midt i stiftet i en behagelig egn, er landemodets sæde, ligesom landstinget ogsaa er der. I Maribo bor ogsaa landfysikus, og der er amtstuen. Ogsaa forsikres det, at tonen i Maribo i det ringeste ikke staar tilbage for Nakskov eller Nykøbing. Maribo har foruden vandet af de ferske søer, som er meget godt, ogsaa en meget god kilde paa sine marker¹⁸).

Det ender med, at hans højærværdighed slaar sig ned i Maribo, hvor han i april 1804 køber farver Feilbergs gaard, som laa netop der, hvor den nedbrændte sognekirke i sin tid havde ligget. Biskop Birch blev dog allerede i 1805 forflyttet til Aarhus, hvor han døde i 1829.

Den følgende biskop, Boisen, havde oprettet et lærerseminarium i tilknytning til sin præstegaard i Vesterborg, og han opnaede tilladelse til at forblive boende der og til at fortsætte sin virksomhed ved seminariet. Da han døde i 1831, efterfulgtes han som biskop af hidtilværende stiftsprovst og sognepræst i Kjøbelev, dr. theol. Rasmus Møller, i hvis hus to danske digtere, nemlig hans søn Poul Martin Møller og hans stedsøn Christian Winther, voksede op. Rasmus Møller købte en i 1802 af den daværende landfysicus i Østergade opført bindingsværksejendom, der endnu staar i stærkt ombygget stand. Han døde den 9. november 1842, og han begravedes lige uden for stiftskirkens østgavl i en muret begravelse, der stadig findes. I kirkens landmodesal staar Bissens marmorbuste af ham. — De senere bisper har alle boet i Nykøbing paa Falster, og i 1850 — i biskop D. G. Monrads første embedsperiode — købtes den nuværende bispegaard.

Da biskop Rasmus Møllers efterfølger, Peter Gerhard Brammer havde meddelt, at han vilde flytte bispesædet til Nykøbing, kunde man i Lollands-Posten læse følgende bitre hertesuk: »Hs. Højærværdighed Hr. Biskop, Dr. theol. Brammer har besluttet at tage Bolig i Nykjøbing paa Falster. Nykjøbing har saaledes i Løbet af nogle faa Aar faaet fra Laaland og fra Maribo: Stiftamtmanden, Biskoppen, Stiftfysikus og Stiftsbogtrykkeriet«.

DOMPROVSTEN

Biskoppens stedfortræder fører titel af domprovst, og denne titel kendes fra 1428, idet præsten i Nakskov, hr. Conrad, da nævnes som domprovst, og en senere domprovst, Anders Pedersen, der først omtales som præst i Utterslev, bliver ogsaa siden sognepræst i Nakskov. — Fra 1481 omtales et dombrev, udgivet af landeprovsten — hvilket velsagtens er det samme — men der ses ellers ikke at have været tale om nogen domprovst specielt for Smaalandene, før Lolland og Falster (med Bogø) udskilles som selvstændigt stift¹⁹).

Der skal da — med titel af stiftsprovst — udnævnes en stedfortræder for biskoppen, og paa tale var straks sognepræsten i Maribo, Johan Frederik Boeck, men valget faldt ved denne lejlighed og gennem hele aarhundredet paa en sognepræst i et af stiftets landsogne. Ved aarhundredskiftet var det dog sognepræsten i Rødby og derpaa tre sognepræster efter hverandre i Nykøbing paa Falster. Da den sidste af disse, Hans Dreijøe, i 1945 havde taget sin afsked, udnævntes sognepræsten i Maribo, provst Sigurd Olivarius, til stiftsprovst, og samtidig bestemtes det ved kgl. resolution af 3. september 1945, at embedet fremtidig skulde være forenet med provsteværdigheden for Fuglse herreds provsti samt med kaldet som sognepræst for Maribo sogn. (Maribo ligger ganske vist i Musse herred, men den 20. juli 1848 var sognet i gejstlig henseende blevet henlagt under Fuglse herred, hvortil i forvejen det daværende annexogn Hillested hørte). Da indehaveren af det til stiftsprovsteembedet svarende embede i de andre nordiske lande — samt i Roskilde — tituleredes domprovst, genindførte lønningsloven i 1958 denne betegnelse for hele Danmark.

STIFTSFYSICUS OG ANDRE EMBEDSMÆND

Da man i 1804 skulde argumentere for, at Maribo burde være bisperesidens, anførtes det, at her holdtes landemode og landsting, her var amtstuen og her boede landfysicus (man kunde ogsaa have nævnt provinsialbogsamlingen, altsaa det senere stiftsbibliotek). Oprindeligt var af kongelige embedsmænd kun de bosat i byerne, som havde til opgave at varetage kongens funktioner og interesser i selve byen. Stiftamtmanden boede saaledes endnu i første halvdel af det nittende aarhundrede paa en eller anden herregaard; kammerherre Cederfeld de Simonsen, der var stiftamtmand fra 1811 til 1814, havde ganske vist opholdt sig et par maaneder i Maribo, men han tog

derefter bolig paa Christianssæde, og først hans eftermand, kammerherre Jessen havde bolig i en købstad, nemlig ligesom sine efterfølgere i Nykøbing paa Falster. Efterhaanden har dog en række embedsmænd med hele Lolland, evt. tillige Falster, som myndighedsomraade haft deres residens i Maribo. Saaledes provinsialmedicus, der beklædte nogenlunde samme stilling som den senere landmedicus, landfysicus eller stiftsfysicus og den nuværende amtslæge. Stillingen, der først omfattede saavel Lolland som Falster og Møen, kan føres tilbage til det syttende aarhundrede, og den første landmedicus — og første læge — der tager fast bopæl i Maribo, er dr. Conrad Fischer, der beskikkedes den 24. november 1703 for Lolland og Falster. Senere fulgte Johan von Buchwald, Vilhelm Hahn, Wivert, Thycho Bræstrup og — som den sidste stiftsfysicus med bopæl i Maribo, — Christian Ancher Vilhelm Guldbland, der forflyttedes til Sjælland i 1816²⁰).

I Maribo er ogsaa amtstuen, og i 1802 paalægges det den daværende amtsforvalter, hvis distrikt omfattede hele Lolland, at bo i Maribo. Embedet var udgaet af stillingen som ridefoged paa Maribo klostets gods og blev efterhaanden sammenlagt med de andre amtsforvalterembeder i stiftet, senest med embedet i Nykøbing, der nedlagdes i 1874. Nykøbing amtstue opretholdtes dog som filial af Maribo amtstue indtil 1947.

Landstinget holdtes i Maribo fra 1512 til 1701 og fra 1708 til 1805, men i den gamle adels glansperiode var landsdommerne adelsmænd, der boede paa deres landejendomme, saaledes Laurits Urne paa Aalstrup, der blev begravet i Maribo kirke i 1553, Rudbeck Pors paa Øllingsøe (landsdommer 1583—1589) og Stygge Høg paa Engestofte (1663—ca. 1669). En senere landsdommer, Johan Baltzar Høserick, der udnævntes til vicelandsdommer i 1740, købte en gaard i den daværende Klostergade i Maribo (nu Vestergade) og med den søsterhaven og den have, der i dag kaldes Klosterhaven, og han boede i Maribo i en aarrække. Ogsaa den sidste landsdommer, Ferdinand Tøttrup, der ydede gaver til provinsialbogsamlingen og var medlem af dens bestyrelse, boede en tid i Maribo.

1703 flyttedes landmilitsens sessioner til Maribo, og der boede derfor en tid en oberstlieutenant i byen, hvad der iøvrigt ogsaa gør i dag, idet efter 1945 hjemmeværnets regionsledelse for region VIII, der omfatter Syd-sjælland, Møen, Falster og Lolland, har faaet til huse i Maribo.

I henhold til en forordning af 26. marts 1800 oprettedes et branddirektorat i Lolland med branddirektøren boende i Maribo; hans forretninger omfattede dog ikke brandforsikringen i købstæderne, idet denne forestodes af

byskriverne, indtil der i 1872 ansattes branddirektører for byerne. Fejøl birk hørte indtil 1835 til Falsters direktorat, men efter 1835 og indtil 1887 udgjorde Fejøl, Femøl og Askøl et særligt branddirektorat med birkedommeren som branddirektør. I 1872 udskilles brandforsikringen fra justitsministeriets forvaltning, idet Den alm. Brandforsikring for Landbygninger bliver et privat selskab, og i 1887 ophæves direktoratet i Maribo, idet hele inddelingen omordnes. I 1912 genoprettedes et direktorat i Maribo, hvorunder bl. a. Fejøl birk kom til at høre, men i 1918 overførtes Fejøl birk til direktoratet i Nakskov, hvorefter Maribo branddirektorat kom til at omfatte hele Fuglse herred med undtagelse af Fejøl, Femøl og Askøl og hele Musse herred med undtagelse af Toreby, Bregninge og Kettinge sogne.

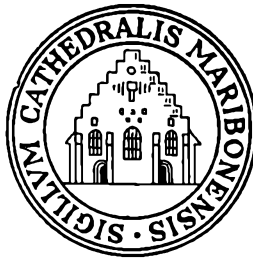
Driftsbestyreren, nu direktøren for de lollandske jernbaner har boet i Maribo siden banernes aabning, og det gør ogsaa fabrikinspektøren for Maribo tilsynskreds, der omfatter Herritslev, Øster Ulslev-Godsted, Slemminge-Fjelde og Sækkjøbing kommuner samt alle lollandske kommuner vest herfor, men ikke f. ex. Sækkjøbing landsogns kommune.

»HER I STIFTET«

Alle de fælles organer, Falster og Lolland i aarenes løb har faaet, har bundet disse to oprindeligt selvstændige provinser saa nært sammen, at det falder folk paa stedet naturligt at sammenfatte deres hjemegnes territorier i vendingen »her i stiftet«, medens stiftsinddelingen i andre dele af Danmark i dag næppe indgaar i den folkelige begrebsverden. Som et prægtigt udtryk for det, der har skabt denne eenhed, ligger Maribo domkirke og spejler sig i klostersonen, saaledes som den har gjort det i 500 aar. Den byggedes til klosterkirke og valfartskirke; den blev — om ikke før, saa efter reformationen — hovedkirke for Lolland og Falster, beliggende med tre af landsdelens herreder mod vest og tre mod øst, og den betegnes allerede i en ansøgning fra 1717 som en domkirke for Lolland og Falster. Igen i et andragende fra 1737 minder 20 borgere fra Maribo om, at Maribo kirke er provinsens domkirke, og de ønsker støtte til dens reparation fra hele stiftet med den begrundelse, at den »er en domkirke for hele landet, hvor landemodet holdes«²¹). Pontoppidans Danske Atlas fra 1767 nævner ogsaa om Maribo klostersonen kirke, at denne bygning »holdes for den skønneste og største i det ganske land, anses og som en *Chatedral-Kirke* for landemodets samt provstevielsers skyld, som biskoppen af Odense der holder, naar han

kommer til landemode«. I 1803 bliver den officielt stiftskirke, og denne benævnelse slaar igennem i daglig tale, men ved kgl. anordning af 5. marts 1923 faar den sammen med Vor Frue i København, Sanct Knud i Odense, Budolphi i Aalborg og Vor Frue i Haderslev officielt prædikat af domkirke, en betegnelse som dette skønne gudshus, der ogsaa arkitektonisk er stiftets fornemste, fører med fuld ret.

Landsbyen Skimming er blevet til domkirkebyen Maribo.

STIFTSBYEN

Kommer man til Maribo med toget, vil den første bygning, ens blik falder paa, idet man forlader banegaarden, være Stiftsmuseets, og dermed markerer byen straks sine kulturelle aspirationer.

Gaar ens blik derefter i vestlig retning, hindrer intet det i at flyve over til de grønne træer i Bangshave, og man maa haabe, at kommende tiders byggeri paa jernbaneplassen eventuelt kan udnytte dette vue. Bangshave, der ligger ud til Søndersø, er iblandt det, man som byens gæst bør stifte bekendtskab med, og denne lille, kommunale skov er da ogsaa et af stiftets mest yndede udflugtssteder.

Vandrer man nu ad den gade, der har det saare praktiske, men ihvertfald ikke romantiske navn af Jernbanegade, naar man hurtigt til det gadekryds, hvor ogsaa hovedvej 7 munder ud i byens torv. Torvet er oprindeligt anlagt som en art parkeringsplads for dem, der havde ærinde til kirke og kloster, og bag raadhuset øjner man takkerne i domkirkens facadegavl.

Kirkens østgavl er stadens fornemste bygværk, og den er ikke blot skøn i sig selv, men kan tillige staa som et symbol paa vor kultur og paa den helhed og harmoni, der er saa karakteristisk for Maribo. Gavlen er derfor med rette valgt til motiv for kirkens segl.

Domkirken er den eneste sognekirke i Maribo, og dens store hvide, treskibede kirkehal er alle fælles om ved søndagens gudstjenester, ved barne-daab, ved bryllup og ved jordefærd. At kirken ogsaa bruges ved begravelser, er efterhaanden ret enestaaende for en købstad, idet det i andre byer i regelen er et moderne kapel, der er rammen om slige sørgefester. Skønt domkirken ligger midt i staden, er den dog placeret med sin hovedindgang direkte fra kirkegaarden. Kirkegaarden har iøvrigt ry for at være en af Danmarks smukkeste begravelsespladser; her hviler blandt mange andre

Kaj Munks forældre, og paa deres gravsten kan man se, at der er afsat plads til ogsaa sønnens navn, saaledes som han omtaler det i sin erindringsbog, »Foraaret saa sagte kommer«.

Vender vi nu tilbage til torvet, vil vi bemærke, at det domineres af to hvide bygninger, nemlig raadhuset fra 1857 og handelshuset C. A. Qvades købmandsgaard, der er opført ca. 1825, og som af bygherren var tænkt til amtmandsbolig (eller var det bispegaard?), efter hvad hans datter har fortalt. Torvet udgør en sluttet, sjælden eenhed, skønt kun faa huse er arkitektonisk fremragende; der er dog et henrivende gulkalket bindingsværkshus i eet stokværk med kvistgavl, beliggende som nr. 28 paa Bagtorvet. Foran raadhusets facade er hvidheden og enkelheden ved at glide over i det farveløse og kedelige, men en tidligere tidsalder har haft det geniale indfald at lade raadhuset indramme af to rækker store, smukke træer, som man dog ikke har værnet tilstrækkeligt om. Ved disse træers grønne friskhed brydes eensformigheden, uden at torvets rumvirkning — der heller ikke spoles af brede gadeudmundinger — derved bliver ødelagt.

Bybilledet i Maribo præges endnu mange steder af harmoni, skønt kun meget faa huse hæver sig over det jævne og almindelige; de ubrudte husrækker af een- og toetagers bygninger kan give et indtryk af fornemhed, der dog ikke bliver mindre, hvis noget grønt hist og her kigger frem, — og der er noget fint ved en gade som Klostergade, hvor terrainet stiger op imod kirken, saaledes at tagene paa smaahusene i sydenden ligger i højde med tagene paa de større huse ved hovedgaden. Den kønneste gade er dog maaske Brødregade, hvor den da fungerende stadsingeniør har vist sin forstaaelse for de æstetiske værdier, idet han har skaffet gaden fuld kørebredde ved at give vejbanen et drej, hvor andre urvivlsomt brutalt vilde have nedrevet det hus, der laa dem i vejen. De fire smaastræder, der løber ud til Bagtorvet, sikrer p. gr. af deres smalle kørebaner den fred, som bør raade i domkirkens og kirkegaardens naboskab, og som er med til at gøre det til et privilegium at have sit virke i stiftsbyen Maribo.

John Spence Christensen
New York - 42

LOLLANDS HJERTE

DANMARKS NAVN staar paa den store Jelling-sten, hvor Harald Blaa-tand omtaler sig selv som den Harald, der vandt al Danmark og Norge og gjorde danerne kristne, men hvilke landomraader, navnet da dækkede, er ikke helt sikkert, og endnu mere usikker er Danmarks udstrækning længere tilbage i tiden.

Vi har i regelen kong Harald som den første i vor kongerække, men meget længe før omtales saavel danerne som danske konger. Af en beretning fra grækeren Procopios kort efter aar 500 efter Kristi fødsel synes det at frem-gaa, at danerne allerede da boede i Jylland, og fra sagnhistorien kender vi fortællingerne om Vermund og Uffe, om Roar og Helge, om Rolf Krake og om kong Harald Hildetand, der fandt sin død i det vældige Braavalla-slag, men selvom sagnene vidner om virkelige danske konger, har det antagelig været smaakonger over mindre omraader. Vermund har saaledes nok raadet over Angel, og det samme er maaske tilfældet med de danske konger, som historiens strejfflys falder paa omkring ved den tysk-romerske kejser Karl den Stores tid. Ved aar 811 begynder der at tegne sig et omrids af et dansk rige, thi i det aar slutter den da nys afdøde danske konge Gudfreds brodersøn og efterfølger fred med Karl den Store, og ved denne lejlighed mødes fran-kiske og danske stormænd ved Ejderen og bekræfter med højtidelige eder, at dette vand evigt skal være de to rigers fælles grænse. Blandt de danske skal have været folk fra Skaane, saa at vi velsagtens paa denne tid kan regne Skaane med til den danske konges rige.

Eggen omkring Oslo-fjorden, det saakaldte Viken, har kanhænde ogsaa hørt med til det oprindelige Danmark, for i aaret 813 omtales Vestfold som det danske riges fjerneste del, og først fra tiden ved aar 1000 nævnes Göta-älven som grænse mellem Norge og Danmark. Svensk landomraade naaede først efter ca. 1250 ud til Kattegat¹).

I beretningen om Wulfstans rejse kort før aar 900 hedder det, at han fra Hedeby sejler østpaa og »om bagbord har Langeland, Lolland, Falster og Skaane, og de lande hører til Danmark«, medens Bornholm har sin egen konge og Bleking er under Uppsala-kongen. Bleking lægges maaske først efter slaget ved Helgeaa i 1026 ind under Knud den Stores herredømme. Omkring aar 1050 fastlægges grænsen mellem Sverige og Danmark med seks grænsesten af tolv mand, udnævnt dertil af kongerne Emund den Gamle og Svend Estridsen, og den sidste og østligste af disse sten kaldes Brømsesten mellem Möre og Bleking; herved anerkendes Bleking i hvert fald som dansk²).

Danmark har da for 900 aar siden strakt sig fra Götaälvs udløb til Ejderen — med det skær, der kaldes Danaholmen eller simpelthen Danmark (og i dag ejes af teaterforlæggeren Lars Schmidt, gift med filmstjernen Ingrid Bergmann), som den yderste forpost mod Norge — og med Ejderøen, hvorpaa Uffe skal have kæmpet imod sakserkongen, og hvor nu en del af Rendsburg ligger, mod syd, — og det omfattede da, taget nordfra og med solen rundt: 1) Halland (der tidligt deltes i Nørrehalland og Sønderhalland), 2) Skaane, 3) Bleking, 4) Bornholm, 5) Sjælland, 6) Møen, 7) Falster, 8) Lolland, 9) Langeland, 10) Fyen og 11) Nørrejylland, hvorfra var udskilt 12) Sønderjylland, — altsaa ialt tolv lande, samlet i een konges rige.

Ordet »land« har her et andet indhold end det, hvormed vi ellers bruger det nuomstunder, idet det staar i modsætning til det mere omfattende ord »rige«, der vel sprogligt er udtryk for et magtomraade (en rigdom) i een mands haand; i det følgende vil »land« ofte blive brugt i sin gammeldags betydning.

Lolland er i middelalderen et sligt land, og fra Wulfstan faar vi altsaa at vide — idet han som den første i historien nævner Lolland — at det hører til Danmark. Fire stednavne, nemlig Binnitze, Tillitze, Kuditze og Kobelitze (sidstnævnte en nu forsvunden landsby i Sandby sogn), regnes for sikkert vendiske³), og noget taler ogsaa for en svensk bosættelse i egnene ved Rødby fjord, men bortset fra disse fremmede indslag, der begge kan være fra tiden efter Wulfstans forbifart, tyder intet paa, at Lolland ikke har været dansk lige fra dengang Danmark blev til. Tværtimod viser stednavne, dialekt, bondebyggeskik, folkeminder og meget andet de træk og kendetegn, der karakteriserer dansk kulturs eenhed fra Mørumsaaen til Slien. Stednavnestoffet peger paa et særligt fællesskab vestpaa med Langeland og Sønderjylland, og naturstenskirkernes kvadre gør maaske det samme, ligeledes med en antyd-

ning af en forskel fra Falster. De vel lidt yngre ret ensartede lollandske og indbyrdes mere forskelligartede falsterske murstenskirker regnes for beslægtede med nordtyske kirker, men dermed er vistnok ogsaa alt sagt om tydelig udenrigs kulturel særpaavirkning i ældre tid.

Mange mennesker har i dag svært ved at sige Lolland uden at knytte Falsters navn til, hyppigst endog med en bindestreg, men indtil for ca. 150 aar siden opfattedes disse to lande af alle som hver for sig selvstændige provinser, bl. a. med den følge, at man sagde »i Lolland« og ikke som nu »paa Lolland«. Gaar man lidt i dybden, finder man en hel del forskelligheder i de to provinser historie; for eksempel forekommer flere vest for Guldborgsund brugte stednavnetyper enten slet ikke eller kun i meget faa tilfælde paa Falster-siden. Desuden er der i middelalderen en ikke ringe forskel i landbrugsforholdene, saaledes m. h. t. agerfordelingen (bolskifte — fornskifte), og kong Valdemars Jordebog giver et billede af vidt forskellige ejerforhold til jorden⁴).

Hvorvidt provinserne — og i Jylland syslerne — oprindeligt er stammeomraader, befolket af rjod eller storslægter, der efterhaanden er forenet til den danske nation, skal der ikke tages stilling til her, men opmærksomheden skal dog henledes paa, at kun Jylland har navn efter sin befolkning, medens der mellem Øresund og Lillebælt ikke er bevaret folkename; tværtimod er det landene, der har givet beboerne betegnelser som Sjællændere, Fyenboere, Falstringer o. s. v. Lollændere synes ogsaa at være et ældre navn for os herfra end ordene laaler og lolliker.

Det, der i middelalderen forener et »land«, er fællesskabet om et lands-ting, og det kan derfor være af interesse at vide, om Lollands ting er af ældre eller nyere dato, men herom er de kyndige ikke enige. Baade falstringer og lollændere har imidlertid lagt deres landsting ved herredsskel, hhv. ved Tingsted aa og ved Aageby aa, maaske ud fra bevæggrunde i slægt med dem, der gjorde, at Uffe stredes med sin modstander under holmgang ude i grænsefloden, og at Nordens konger mødtes i skærgaarden ud for Götaälv, hvor Norge og Danmark stødte op til hinanden, og hvorfra der ikke var langt ind til svensk jord. Er de to landsting lagt ved aerne af saadanne grunde, maa landstingene vel være yngre end herrederne, og der er her en paafaldende forskel fra landstingene i Ringsted og Odense, idet disse to ringbyer tværtimod selv har givet navn til hver sit herred. Vore smaa ting er derfor nok ikke saa gamle som Sjællands og Fyens.

Det her nævnte giver en baggrund for at sysle med Lollands historie —

og for at behandle Lollands skæbne særkilt; i det følgende tages udgangspunktet da flere gange i oprindeligt særlige samfundssindretninger saason landstinget, men ogsaa landemodet og provinsialbogsamlingen, hvilke indretninger siden ogsaa faar Falster som omraade. De seks institutioner, der her gøres til genstand for behandling, er hver for sig vigtige fællesorganer, der har nær tilknytning til Maribo, og det er netop dem, der er det interessante ved byen. Her er paa landsting, amtstue og redaktion virket praktisk for samfundets trivsel, og her har kulturlivet foldet sig ud i domkirke, bibliotek og museum; her boede i 1804 Smaalandenens landsdommer og biskop samt Lollands amtsforvalter og branddirektør, og her fungerer i dag landemoder, amtstue og kulturinstitutioner, saaledes at det ikke kan være uberettiget at kalde staden for hele stiftets eller i det mindste for **LOLLANDS HJERTE**.

LOLLANDSFAR LANDSTING

Paa den tid, da danernes folk træder ind i historien, er deres omraade delt i lande, jfr foran. Man har heri villet søge en af de første spirer til en statsdannelse, og da alle landene danner naturligt afgrænsede enheder, kan denne formodning ikke siges at være helt ubegrundet.

Samlingsstedet for landet var tinget. Her mødtes bønderne, og vel først og fremmest storbønderne, til raadslagning om krig og fred. Her valgtes kongen, d.v.s. landets fører i krig og dets øverste præst, der foretog ofringerne til guderne, — og formentlig er her ogsaa allerede fra de tidligste tider skiftet ret mellem de fremmødte bønder, hvorved de bestemmelser, alle havde at rette sig efter, er vokset frem.

TINGSTEDET

Medens vi med sikkerhed kan fastslaa, at der har eksisteret et specielt lollandsk landsting gennem i hvert fald hele den sidste del af middelalderen, er det ulige vanskeligere at slutte noget om dets alder eller nøjagtigt at finde ud af, hvor det er blevet holdt, indtil det i begyndelsen af det 16. aarhundrede blev forlagt til Maribo.

Spredte oplysninger i dokumenter fra det 15. aarhundrede peger paa egnen omkring Landet.

I Eline Gøyes jordebog er indføjet et dokument fra 1445, og heri oplyses, at Lollandsfar landsting den 12. maj for regnvejrs skyld holdtes i Aageby kirke ¹⁾. Det maa altsaa normalt være afholdt der i nærheden.

Et vidne af Lollandsfar landsting, dateret den 26. april 1430, der ligeledes kendes fra Eline Gøyes jordebog, meddeler, at de penninge, som Henrick Kabell og Henrick Staffuerskou paa Mogens Gøyes vegne opbød for at ind-

løse Krenckerup gods blev »indmellte i Land kiercke« og siden ført til Maribo ²⁾). At der her skulle være tale om den senere »Landskirke« i Stokkemarke er lidet sandsynligt. Snarere har vi et vidnesbyrd om, at Landet kirke ogsaa har været anvendt som et sikkert opbevaringssted for værdier, der maatte udveksles paa det nærliggende landsting. Formentlig har den tillige været opbevaringssted for dokumenter, som det var tilfældet med andre kirker i nærheden af landstingene. Saaledes opbevaredes for ex. de jyske adelsmænds breve i solide kister i Viborg domkirkes kor ³⁾).

Endvidere har vi flere dokumenter fra slutningen af det 15. aarhundrede, der viser, at landstingsskriveren Matthias Poulsen boede paa Tygestrupgaard nord for Aageby ⁴⁾).

I markbogen fra 1683, der er et forarbejde til matriklen, nævnes en »Tingmark«, hvis beliggenhed dog ikke lader sig nøjagtig fastslaa.

Da Aageby formentlig er grundlagt engang i vikingetiden, kan tinget næppe have nogen oprindelig forbindelse med denne ubetydelige landsby.

Større sandsynlighed taler for en forbindelse med Landet kirke. Man har gerne villet knytte navnet til landstinget, uden at det har været muligt at føre et sikkert bevis for en saadan teoris rigtighed, men det kan være lige saa vanskeligt at forklare navnet »Landet« eller »Lande« uden at sætte det i forbindelse med Lollands, altsaa landets fælles samlingssted. Da der ikke har ligget nogen landsby eller været bebyggelse her, maa tilstedeværelsen af denne kirke, der desuden er en af Lollands ældste stenkirker, bygget af kvaderhugget kamp, forekomme ganske meningsløs uden en eller anden tilknytning til øens fælles ting.

Tingene blev i oldtiden og middelalderen altid afholdt i fri luft. Paa tingstedet fandtes der formentlig — efter vor viden fra senere tid — en af større sten indrammet plads, og over stenene lagdes planker, de saakaldte fire tingstokke, hvorpaa tingets ledere sad. Inden for stokkene var parternes og vidnernes plads ⁵⁾). Landet kirke har saaledes ikke dannet rammen om forhandlingerne, hvorimod den messe, der i den katolske tid altid dannede indledningen til mødet, formentlig er blevet læst her. Vi tør maaske endda gætte paa, at kravet om en saadan gejstlig indledning til tinget har været aarsag til kirkens bygning; som nævnt vides der ikke i kirkens nærmeste omegn at have ligget nogen landsby, der kunne berettigede rejsningen af denne i flere henseender imponerende bygning, som er betydeligt større end de fleste lollandske landsbykirker.

Betragter man et kort over Lolland, hvor de gamle herredsgrænser er

indtegnet, vil man se, at landstinget har været placeret midt imellem Lollands fire herreder. Mod vest ligger Nørre herred, der i kong Valdemars jordebog har navnet Horslunde herred, og Sønder herred (Kong Valdemars jordebog: Arninge herred), — og øst for landstinget Fuglse og Musse herreder.

Det er i dag kun muligt at gætte paa, hvor i det nuværende Landet sogn landstinget har været holdt. Ejnar Dyggve mener i en artikel i Lolland-Falsters historiske Samfunds aarbog for 1956 at have ført bevis for, at Falstringernes gamle tingsted har ligget i byen Tingsted, og at tingomraadet her har dannet en ligebenet trekant, paa hvis grundlinie kirken ligger ⁶⁾. Lignende »vi« har man fundet i Jelling og i Tibirke, uden at man dog har noget kendskab til, at der i oldtid eller middelalder har været afholdt ting de nævnte steder, ligesaa lidt som vi fra de middelalderlige love eller fra andre skriftlige kilder kender noget krav om, at tingomraadet skulle have form af en trekant.

Der findes ganske vist 400 meter øst for Landet kirke, hvor vejen fører sydpaa gennem Askø by fra Landet Brugsforening, et omraade, der har en paafaldende lighed med et saadant vi, og som flere aarhundreder efter at landstinget maa have mistet enhver forbindelse med egnen og var flyttet til Maribo, endnu laa ubebygget hen som en enklave midt i det dyrkede omraade. Om det i dag skulle være muligt her at finde noget spor af Lollandsfar landsting, tør dog anses for mere end tvivlsomt.

Hvorfor blev landstinget flyttet fra det sted, hvor vi har grund til at tro det er blevet afholdt, siden de første bønder aarhundreder tilbage samledes for at raadslaa, og som *de* sikkert har fundet meget centralt?

Kravet om, at tingets forhandlinger skulle skrives ned, tvang tingmændene under tag.

Landstingene kom i hus omkring aar 1500, medens byting endnu i 1683 efter Dansk Lovs 1-3-1 skulle holdes offentlig og ikke paa raadhus inden lukte døre. — De større landsting var i forvejen anbragt i byer (Viborg, Lund, Ringsted, Odense) og blev derfor kun forlagt en kort strækning for at komme inden døre.

Med Lollandsfar landsting var det en anden sag. Det laa saa fjernt fra enhver større bebyggelse, at der her kun kunne blive tale om en radikal flytning til en af landets større byer, og man kan kun gisne om aarsagen til, at det blev Maribo, der kom til at huse landstinget.

Den knap hundreedaarige købstad har nu sikkert nydt godt baade af sin be-

liggenhed og af den bevaagenhed, kongerne før reformationen viste den. Uden betydning har det næppe heller været, at klosteret maatte være interesseret i, at det ting, hvortil det naturligt henvendte sig, naar det skulle have »lyst« nogle af sine talrige ejendomsoverdragelser, var saa nært som muligt. Men ogsaa den lollandske adel, hvis antal paa denne tid var adskillige gange større end blot et par aarhundreder senere, søger imod Maribo. Mangen jordgridsk godssamler, mangen omsorgsfuld embedsmand, mangen drabelig ridder eller væbner købte sig et sidste hvilested under hvælvingerne i Birgittinerordenens kirke ved Maribo sø. Slægtninge, der havde taget sløret, kunne maaske ogsaa drage; man ville stadig være i nærheden af den kære datter eller søster. Man blev vel ikke bofast i byen, men man havde dog sit eget hus for at kunne leve standsmæssigt under opholdene der.

Iblandt Maribo klostres breve fandtes eet, udstedt i 1512 af kong Hans, hvori han lover, at Lollands landsting for fremtiden skal holdes i Maribo⁷). Man tør maaske af den omstændighed, at brevet findes blandt klosterets papirer, formode, at netop klosterets ledelse har haft en finger med i spillet, da landstinget blev flyttet. Byen tilhørte som tidligere anført klosteret, og tingets henlæggelse hertil ville ogsaa være af uvurderlig betydning for byens borgere og dermed tillige for klosteret.

Hvor tinget er blevet afholdt i de første aar i byen, ved vi imidlertid ikke meget om. Før reformationen kan det næppe have været inden for klostermurene. Langt snarere maa vi forestille os, at det i de første aar har haft til huse i det raadhus, der paa denne tid maa være bygget paa det store torv i byens midte.

Ændringerne i klosterets stilling efter 1536 har gjort adskillige bygninger ledige, og paa et eller andet tidspunkt maa landstinget ogsaa have faaet lokale inden for dets omraade, for i 1613, den 16. juni, gaar der besked fra kancelliet til landsdommeren, Laurids Grubbe, om at landstinget, »der tidligere var holdt paa Maribo kloster«, herefter skulle holdes paa byens raadhus⁸). Her havde det saa hjemme indtil 1642, da et hus paa Maribo kloster, der paa den tid tilhørte Sorø Akademi, paa grund af raadhusets daarligere stand blev indrettet til domhus for Lolland og Falster. Det maa imidlertid forholdsvis hurtigt være vendt tilbage, for da byens borgere i 1656 andrager om støtte til reparation af raadhuset, meddeles at landstinget holdes der. Uanset om reparationen er bevilget og foretaget, er det snart igen galt, og fra 1680 til 1700 afholdes landstinget i landstingskriveren Povl Andersens hus.

I 1650 var det falsterske landsting, der hidtil havde været holdt i Nykøbing, blev flyttet til Maribo, hvor det forblev indtil 1661, da det vendte tilbage til Nykøbing. De to landsting havde fra 15. aarh. samme landsdommere, men holdtes dog hver for sig indtil 1683, da de sammenlagdes til eet landsting. I 1683 bestemtes det, at landstinget »til rettens bedre og snarere befordring« alene skal holdes i Maribo, men efter Povl Andersens død flyttedes det samlede landsting til Nykøbing, hvor landsdommeren, Paul Mathiesen, boede⁹⁾.

Da der imidlertid var stor utilfredshed med denne ordning, indrettedes 1708 atter lokale til landstinget paa Maribo raadhus. Her havde det hjemme under meget skiftende og ofte uanstændigt ringe forhold, hvis man da tør tro de mange klager, — indtil det endeligt ophævedes ved forordningen af 28. januar 1805.

TINGTIDEN

Ordet »ting« betyder maaske egentlig tid eller termin, og tingets afholdelse har urtvivlsomt oprindelig haft en vis forbindelse med naturens gang. Paa en tid, da kalenderen endnu ikke var kendt i Norden, brugte man maanens faser som vejledning. Ved nymaane og ved fuldmaane holdtes landstingene. Der var ingen mulighed for fejlhuskning. Herfra stammer vel den senere regel at holde ting hver fjortende dag, nemlig hver anden onsdag, saaledes som ogsaa Danske Lov fra 1683 har det i 1-3-6, dog med det forbehold, om »Fornødenhed det udkræver«.

Tinget holdes fra »midt om morgenen (altsaa kl. 6) til midaften (kl. 18), og bliver en dom afsagt før midt om morgenen, da er det, som om den ikke var afsagt«.

Vel bar man vaaben paa tinge, men paa tinget herskede en særlig fred, og den, der foretog drab eller andre voldshandlinger, ifaldt en særlig streng straf, for ex. fredløshed. I det 12. aarhundrede, da landskabslovene nedskreves, gjaldt denne fred selve tingstedet og tillige fra det øjeblik, man rider hjemmefra bort fra sin egen rette vej til tinget, indtil man naaede tilbage til sin egen vej¹⁰⁾.

TINGFOLKET

Et lovligt ting krævede tre betingelser opfyldt: Stedet, tiden og folket, altsaa det een gang fastsatte tingsted, den fra arilds tid lovlige tingdag, og at tinget bestod af et vist minimum af fremmødte, efter Eriks sjællandske lov af

ikke færre end tolv mand. Alle frie og vaabenføre, voksne mænd maatte møde der, men det var vel først og fremmest storbønderne, — den senere adel, — der mødte op til landstingets forhandlinger. For den jævne bonde har alene afstanden til landstinget, hvor han alligevel næppe kunne gøre sig gældende, maattet virke afskrækkende. Rejsen ville for den fjernere boende holde ham borte fra arbejdet i flere dage et par gange om maaneden, og det har for de fleste formentlig været for meget. De foretrak at blive hjemme.

Alligevel var det af væsentlig betydning at være underrettet om, hvad der skete paa landstinget, idet for ex. ogsaa ejendomsoverdragelser tinglystes her. En af bønderne fra hvert herred (i visse egne fra hvert sogn), den saakaldte »tingrider«, maatte derfor være til stede for senere at kunne referere hændelserne for de øvrige hjemme i herredet eller sognet.

Den omstændighed, at de fleste af de dokumenter, vi har bevaret fra landstingene, vedrører adelspersoner, har faaet historikere til at drage den slutning, at landstingene specielt var adelens værning. Nyere forskning mener, at denne paastand ikke holder stik, selvom der blev gjort flere forsøg paa at dreje udviklingen i den retning. I 1623 bestemtes det saaledes, at udlæg hos adelige kun kunne ske efter landstingsdomme. En anden sag er, at herredstingsdommene kun havde gyldighed inden for herredet, men landsstingsdomme inden for hele landet, og at adelen vel oftere havde brug for en dom med videre gyldighedsomraade.

LANDSDOMMERNEN OG ANDRE RETTENS PERSONER

Oprindeligt var bønderne, som mødte frem paa tinge, alle lige, d.v.s. at det var dem eller et udvalg af dem, der ledede forhandlingerne. Disse udvalgte og ansete mænd blandt tingfolket har afsagt dommene og muligvis i en vis orden foredraget gældende ret, men fra 1373 har vi en efterretning om en »landsdomer in Lalande«¹¹), der vel nu har ført forsædet paa landstinget; det er iøvrigt første gang, benævnelsen landsdommer officielt forekommer i Danmark. Fra 1523 haves der et brev fra lensmanden paa Nykøbing om, at han har gjort en mand til landsdommer i Lolland »med de gode mænds og menige almues raad og samtykke« (d. v. s. adels og bønders), hvis kongen vil stadfæste det og unde vedkommende sit befalingsbrev derpaa. Dette er dog et enestaende tilfælde, og efterhaanden bliver det i hvert fald kongen alene, der udnævner landsdommeren; før Christian II's haandfæstning i

1523 forelaa der ingen lovregel om, at landsdommeren skulle være adelig, men de landsdommere, vi kender fra Lollandsfar landsting, synes alle at have tilhørt den danske adel. Ingen af dem har dog været saa fremtrædende, at han fandtes værdig til at blive medlem af rigsraadet. Til sammenligning kan anføres, at i det 15. aarhundrede var samtlige nørrejske landsdommere rigsraader.

Jydernes landsting var i det hele taget det fornemste, hvor den første kongehyldning som regel fandt sted, skønt meget tyder paa, at det fra første færd var Lejre-kongerne, der samlede riget, — men det var maaske kongerne fra Jelling, der gjorde det sidst og afgørende. I unionsudkastet fra 1436 nævnes i rækkefølge efter anseelse »alle landsdommere, saa vidt som Danmark er, saasom først af Jylland, af Skaane, af Sjælland, af Fyen, af Lolland«; flere landsdommere er ikke anført, skønt der dog fandtes flere, f. ex. fra Bornholm. En landsdommer fra Sønderjylland er heller ikke nævnt.

Flere medlemmer af den senere saa mægtige Gøye-slægt, der havde store lollandske jordbesiddelser, har været landsdommere, men ellers tilhører de fleste af disse indtil enevælden lavadelen. Som vederlag for deres arbejde nød de indtægterne fra visse omraader. Man havde i reglen to landsdommere, men fra 1695 fandtes der kun een virkelig landsdommer, der lønnedes af staten, og en vicelandsdommer, der skulle deltage i alle tingmøderne uden vederlag; til gengæld havde han mulighed for at avancere til virkelig landsdommer. De fleste landsdommere efter 1660 havde en forudgaaende uddannelse i kancelliet foruden nogen praxis som vicelandsdommer, men folk med egentlig juridisk uddannelse møder vi først i slutningen af det 18. aarhundrede. Blandt landsdommerne i den sidste periode er der her grund til at nævne Poul Mathiesen, der fra 1671 til sin død i 1708 virkede i Nykøbing, og efterfølgeren Nikolai Adeler, der døde 1737, samt Johan Baltzar Høserich (1740—1756) og hans efterfølger Henrik Flindt (1756—1790). Den sidste landsdommer for Lolland-Falster var Ferdinand Tøttrup (1794—1805), der aar 1800 tillige blev borgmester i Nakskov og herredsfoged i Sønderherred, men blev afskediget 1810 og fem aar senere fik embede i Jylland.

Foruden landsdommeren var der — i hvert fald fra slutningen af middelalderen — til landstingene knyttet en saakaldt landstingshører, der sammen med landsdommeren skulle forsegle domsakterne, og som skulle føre justitsprotokollen samt skøde- og panteprotokollen; undertiden skulle han optræde i landsdommerens sted. Ved de mindre landsting udførtes hans

arbejde ofte af landstingsskriveren, hvem det rent kontormæssige arbejde paahvilede.

Stillingen som landstingsskriver kunne naturligvis ikke beklædes af hvem-somhelst, og i en tid, hvor skrivekunsten ikke var synderligt udbredt, var det maaske endog vanskeligt at finde en egnet person. I middelalderen har gejstlige formentlig været behjælpelige med udfærdigelse af dokumenter, men da arbejdet efterhaanden fik større omfang, maatte man ansætte en særlig skriver, der lønnedes med en gaard fri for afgifter. Den første landstingsskriver, vi kender her fra Lolland, er den tidl. nævnte Matthias Poulsen, der boede paa gaarden Tygestrup nord for Aageby. — Senere fulgte landstingsskriveren naturligvis med til Maribo og blev lønnet paa anden maade. Overvældende store har indtægterne næppe været, og vi ser da ogsaa, at adskillige af stillingens indehavere forener den med en eller flere andre.

Povl Andersen, der var landstingsskriver 1677—1700, og i hvis hus tinget i en aarrække afholdtes, var saaledes konsistorie- og skifteskriver samt kirkeskriver og auktionsdirektør.

Niels Siersted, der var landstingsskriver 1735—1756, forenede posten med stillingen som byfoged i Maribo og Rødby, herredsfoged i Fuglse herred, birkefoged i Maribo og Søholt birker samt færgemand ved Dragsminde færgested.

At det kunne knibe med at passe alle embederne lige godt, siger næsten sig selv. Men ogsaa efterfølgerne, Hans Christian Aagaard (1756—1778) og Mathias Reimer (1778—1792) forenede de fleste af stillingerne.

TINGETS OPGAVER

Fra Saxo og andre middelalderlige historieskrivere ved vi, at landstingenes fornemste opgave var at vælge kongen. Paa Saxos tid ses kongen dog at være valgt (hyldet) alene paa de tre store landsting i Viborg, Lund og Ringsted. Der haves ingen efterretning om, at nogen konge er hyldet paa Lollands landsting, men tværtimod omtales ved dronning Margrethes hylдинг paa Sjællandsfare landsting 1387 ogsaa folk fra Møen, Lolland og flere Danmarks lande som nærværende. Margrethe lod sig dog hylde paa Fyens landsting, hvad ingen tidligere regent vides at have gjort.

Medens kongevalget urtvilsumt var forbeholdt de tre store landsting, er det ikke saa sikkert, at lovgivningsmagten har ligget hos disse tre ting alene. Selvom vi ikke har nogen »Lollandske Lov« optegnet som for ex. de sjælland-

ske eller »Skaanske Lov«, men tværtimod fra Valdemarernes tid ved, at de sjællandske retsregler ogsaa gjaldt for de dele af Danmark, der laa syd for Sjælland, er dette ikke noget bevis for, at Lolland ikke har udviklet en særlig lovgivning, der adskilte sig fra de andre landes. Oprindeligt var det landstingene, der fastsatte de retsregler, der skulle gælde i landet, og de er maaske nok groet frem paa den maade, at hvad man har fundet for rette i enkelte sager, der har foreligget, siden er blevet brugt som bindende fortilfælde. Med kongemagtens stærkere position i samfundet under Valdemarerne gik den egentlige udarbejdelse af love over til kongen, uden at landstingene af den grund blev skubbet helt til side; en lov havde først gyldighed, naar tinget havde vedtaget den.

Endnu i kong Erik Glippings forordning af 26. maj 1284 hedder det: »Lolland, Falster og Møen skal have den samme lov, som Sjællandsfar har, undtagen at hvo som dræber en mand i Lolland, han bøde mandebod og til kongen fyrrretyve mark, fordi det bad de selv kong Valdemar om, og han gav og de tog ved« — Kongen giver loven, og landstinget vedtager den; saa først er den gyldig.

Bortset fra, at hele kong Eriks lovgivning i Nyborg 1284 i sig selv er et bevis for, at Danmark retsligt endnu langt fra var en samlet rigsenhed — idet lovene udstedtes i tre ikke helt ligelydende eksemplarer, et for Sjælland, et for Skaane og et for Jylland, er den særlige opregning af de tre lande Lolland, Falster og Møen et indirekte bevis for, at disse omraaders særstilling inden for riget endnu ikke var helt udvidsket. Lovgiverne i Nyborg ville næppe have omtalt dem, hvis det havde været en selvfølge.

At der kunne lovgives for Lolland alene, viser ogsaa den lov, som adelen i de urolige tider lige før midten af det 15. aarhundrede fik vedtaget paa landstinget i 1446. Almindeligvis gaar den under betegnelsen »Lollands Vilkaar«, og den fastsætter en række retsregler om forholdet mellem herremand og bonde, uden at bondestanden selv ses at være taget med paa raad. Denne særlov, der bl. a. viser, at en selvejerbonde kunne sagsøges til at vende tilbage til sin gaard, og at hans arvinger

EN MAND FÅR TILSKØDET
EVEJENDOM VED LANDSTINGET.

kunne søges til at sætte en mand paa den, stadfæstes senere af kongen¹²).

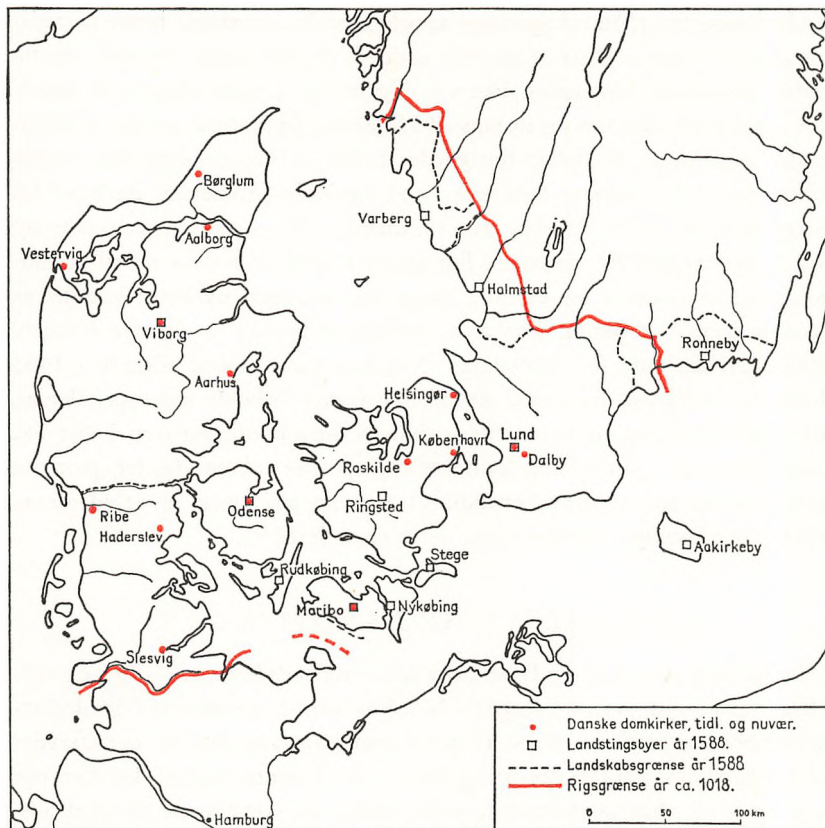
Først med Christian V's endnu delvis gældende Danske Lov fra 1683 indføres endeligt en samlet fælles lovgivning for hele Danmark, saaledes at landene ikke længere er særskilte retsregler underkastet. Samme konge giver desuden Norge en i det væsentlige ligelydende lovbog, der kaldes Norske Lov, og som ogsaa har beholdt sin gyldighed op til vore dage, bl. a. for Færøerne.

Ved siden af hovedopgaven som domstol har tingene ogsaa stedse haft andre funktioner. Efter gammel germansk ret krævedes det, at ejendoms-overdragelser skulle finde sted aabenlyst, og det blev efterhaanden skik, at de foregik paa tinge. I Jyske Lov fra 1241 hedder det saaledes: »Paa tinge skal mand jord skøde og ej andetsteds«; det foregik først paa den maade, at sælgeren medbragte en klump jord fra sin gaard og tilkastede eller overgav køberen den som synligt udtryk for salget. Senere blev det til, at overdragelsedokumenter, skødet, blev oplæst paa tinget, og dette vedvarede indtil 1927. Tinglæsning, som det kaldtes, foregaar dog den dag i dag m. h. t. lysning til ægteskab for dem, der ikke vælger lysning i kirken. Nu er man vendt tilbage til den gamle betegnelse tinglysning, men i stedet for oplæsning i retten sker kundgørelse af skøder og pantebreve ved offentliggørelse i Tingbladet, der er en afdeling af Statstidende. — I 1551 foreskrevs det ved en reces, at der overalt i Danmark skulle føres tingbøger, hvori foruden domme o. l. ogsaa »skødebreve« og »alle andre mærkelige breve, som gaar til thinget« skulle indføres, og tinglysningen er stadig knyttet til retterne, men nu udelukkende til underretterne; det er imidlertid saaledes, at tviste-maal ang. dokumenternes indførelse i tingbøgerne ogsaa nuomstunder regnes for noget judicielt, der kan indbringes for landsret og evt. Højesteret som andre retssager. I ældre tid kunne tinglæsning ogsaa ske ved lands-tingene¹³).

LANDSTINGET SOM APPELINSTANS

I middelalderen var landstinget ikke nogen appeldomstol, der var overordnet bøndernes herredsting. Ganske vist har vi i den saakaldte »Eriks sjællandske Lov« følgende regel:

»Drab og fyrretyve marks sager og afhug af haand eller fod og alle de sager, hvorfor der er halv mandebod, og alt hvad der medfører fredløshed, det skal man altsammen forfølge paa landstinget, og ingen anden sag, hverken ran

eller saar, kan man med rette forfølge paa landstinget, førend den har været forfulgt til ende paa herredstinget, da kan han derefter drage til landstinget med den, eller hvis man er uenig paa herredstinget om, hvordan loven er, da skal han have sagen afgjort paa landstinget«¹⁴).

En regelmæssig appel fra herredsting til landsting kom ikke i stand i middelalderen, men der var en vis adgang til — inden dom ved herredstinget var afsagt — at »skyde sig ind« for landstinget, for ex. hvis man følte sig brøstholden over herredstingets behandling af sagen.

I straffesager dømte landstingene lige saa ofte som herredstingene i første instans, ligesom baade adelige og ikke adelige optraadte for tinget.

Medens man saaledes oprindeligt ikke kendte til appel, bortset fra at kongens afgørelse kunne omstøde tingets dom (kongens retterting), udvikledes

landstingene fra 1558 til egentlige appeldomstole, der skulle prøve herredsfogedernes domme. Visse afgørelser, saaledes de, der angik livsstraf, maatte endog forelægges Højesteret. Det var dog muligt i nogle tilfælde at appellere direkte fra den laveste instans til Højesteret og derved undgaa mellemledet landstinget. Saadanne rettigheder havde de grevelige og friherrelige birker fra 1671. Enkelte købstæder nød lignende privilegier. Saaledes fik borgmestre og raad i Nakskov den 19. marts 1662 — som en art erstatning for de besværligheder, de havde lidt under svenskekrigen — ret til at fungere som overinstans for domme afsagt ved bytinget, og hvori kun byens egne borgere var parter. Var f. ex. omegnens bønder modparter i sagen, skulle den derimod for landstinget. Nakskov mistede dog allerede i 1683 denne særrettighed, hvorimod de adelige birker beholdt deres privilegier, saa længe landstingene eksisterede; privilegierne var ofte en torn i øjet paa landsdommerne, som til dels lønnedes ved sportler (altsaa afgifter, parterne maatte betale for sagernes behandling), og som paa grund af privilegierne maatte se adskillige indtægter gaa deres næse forbi¹⁵).

OPHÆVELSEN AF LANDSTINGENE

Dr. juris Gustav Ludvig Baden, der blev vicelandsdommer i 1795, og som tillige var borgmester og byfoged i Nakskov samt herredsfoged i Sønderherred og boede i Nakskov, udgav en retstidende, hvori de domme, der afsagdes ved Lollands og Falsters landsting, blev trykt. I denne tryksag lod han optage en kritik, han allerede andetsteds (inden sin udnævnelse til vicelandsdommer) havde fremsat mod landstingene. Kritikken gik bl. a. ud paa, at retten navnlig paa de smaa landsting ofte beklædtes af ukyndige eller uværdige personer, og denne kritik har utvivlsomt været medvirkende til, at landstingene — denne institution, der rakte tilbage til oldtiden og maaske til nationens tilblivelse — ophævedes¹⁶).

Landstinget for Møen, der holdtes i Stege, var allerede i 1681 blevet lagt ind under Sjællands landsting i Ringsted, og samme aar var Langelands landsting lagt ind under Fyens. I de til Sverige afstaaede provinser ophørte landstingene at fungere samtidig med, at den svenske retsordning gennemførtes og lagmansting indrettedes. I Halland — hvis to landsting for hhv. Nørrehalland (Varberg) og Sønderhalland (Halmstad) 1589 var blevet sammenlagt til eet, der holdtes i Falkenberg¹⁷) — fandtes der lagmandsting 1682, og landstinget afskaffedes sandsynligvis 1681 eller 1682. I Skaane tiltraadte

den første lagman, Herman Fleming, i 1684, og landstinget er formodentlig ophørt i 1683, velsagtens samtidig med landstinget i Bleking, hvor det første lagmansting holdtes i 1685.

Ved kongelig forordning af 25. januar 1805 befalede Christian VII imidlertid generelt, — med den motivering derved at kunne fremskynde behandlingen og afgørelsen af tvistigheder og hæve de besværligheder, som hidtil havde været forbundne med købe- og pantebrevs læsning (altsaa offentliggørelse) ved landstingene og med dommes execution i tilfælde, at denne efter de ældre loves forskrift skulle foretages af ridemænd, — saaledes som følger:

§ 1 »Landstingene i Sjælland og Møen, i Fyen og Langeland, i Laaland og Falster, samt i Nørre-Jylland, saavelsom Raadstueretterne i disse Provindsers Kjøbstæder, skulle være ophævede til den Tid, som i denne vor Forordning bestemmes« og

§ 2 »I disse Retters Sted skulle tvende Landsoverretter beskikkes, nemlig:

- a) En for Sjælland, Møen, Fyen, Langeland, Laaland og Falster samt hosliggende mindre Øer; og
- b) en for Nørre-Jyllands 4 Stifter«.

Denne ændring fra landsting til overretter betød en grundigere og mere ensartet behandling af sagerne, idet de nu altid blev paadømt af tre dommere, der i øvrigt fik fast løn i stedet for sportlerne. Gebyrerne gik herefter i statskassen. Sagførelsen for de nye landsoverretter skulle ske skriftligt, og al tinglysning henvistes til herredsting og birketing.

I 1813 ophævedes endelig landstinget for Bornholm og i 1816 laugtinget paa Færøerne. Landsoverretten for Nørre-Jylland fortsatte i det hidtilværende landstingshus i Viborg og med samme landomraade underlagt, ligesom i dag (fra 1919) Vestre Landsret, der saaledes ved siden af kongemagten er Danmarks ældste og fornemste offentlige institution.

Men Lollandsfar landsting er en saga blott.

LANDEMODET

Stiftsby er i Danmark den by i et bispedømme, hvor domkirken ligger, og hvor landemodet holdes, og svaret paa det spørgsmaal, hvordan netop Maribo blev en af Danmarks nu ti stiftsbyer finder man i virkeligheden i en sal i byen, et rum i domkirkens kor med høje slanke vinduer og med et væld af kirkeminder fra middelalderen; den kaldes landemodesalen, og navnet har den, fordi man her gennem aarhundreder har holdt det aarlige møde, hvorved stiftets enhed manifesterer sig — landemodet.

Det første led i den aarsagskæde, der førte til, at Maribo blev stiftsby, var dronning Margrethes befaling til anlæg af et birgittinerkloster i det daværende Skimming, men det var landemoderne, der — i forbindelse med den centrale beliggenhed og klostrets position samt det imponerende kirkerums dragende kraft — førte med sig, at denne begivenhed fik saa afgørende betydning for Maribo bys særlige skæbne. Pudsigt nok blev det netop landemodet, som langt senere — nemlig i det attende aarhundrede — kom til at redde kirken fra nedrivning.

Hvad er da et landemøde? — Egentlig betyder ordet blot et møde mellem repræsentanter for et »land«, altsaa en tildels selvstyrende eller selvforvaltende del af Danmark, her Lolland. I middelalderen brugtes ordet om baade adelens og kirkens møder, men efterhaanden er den kirkelige brug af ordet blevet eneraadende, og i denne betydning er landemodet — eller provstemodet, som det før ogsaa kaldtes, navnlig naar der var tale om dets domstolsfunktion, jfr. Danske Lov 1-2-15 — en sammenkomst af samtlige provster i et stift under forsæde af stiftamtmanden (tidligere lensmanden, efter 1681 stiftsbefalingsmanden) og biskoppen¹). Saaledes har det været kirkelig skik og brug helt tilbage til reformationen, men allerede før reformationen og lejlighedsvis ogsaa siden, har der været holdt saakaldt udvidede landemoder, hvori tillige stiftets præster eller repræsentanter for disse deltager.

Ja, i nyere tid er det i nogle stifter, saaledes i vort ved reskript af 15. januar 1813, paabudt at landemodet skal staa aabent for alle præsterne.

Fra gammel tid har landemodet eller provstemodet tillige fungeret som gejstlig overret, og det gør landemodet den dag i dag med stiftamtmand og biskop som dommere — og domprovsten som protokolfører, men som domstol spiller landemodet i dag en langt mindre rolle end tidligere, idet den nu kun har med overtrædelser af kirkelige bestemmelser at gøre. De overleveringer, vi har om landemoder i ældre tid, har derimod oftest forbindelse med landemodet netop som kirkelig retsinans.

DET BEGYNDTE I TIRSTED KIRKE

Den ældste efterretning, vi har om et landemode paa disse kanter, stammer ikke fra Maribo, men fra Tirsted. Den forekommer i det ældste brev, der er fundet blandt Lollands gejstlige breve, og det er dateret den 3. juni 1382. Brevet er »et skiødebrev latinsch given paa almyndelig landemode i Tiirsted kirke under datum 1382«. De to næste breve, som vidner om landemoder i Tirsted kirke, er et halvt aarhundrede yngre, nemlig fra 1428 og 1433. Brevet fra 1428 har tillige stor interesse derved, at det bærer paategningen: »given af domprousten og præsten i Nachschou ved nafn hr. Conrad, givet udi almindelig landemode udi Tiirsted, dat. 1428«²⁾. Det bemærkelsesværdige herved er, at der forekommer en domprovst allerede 375 aar, før landsdelen udskilles fra Fyens stift. Domprovsten er Biskoppens stedfortræder, og der er derfor normalt kun een domprovst i hvert stift, men af denne efterretning ser vi, at Odensebispen var repræsenteret her gennem en særlig domprovst. I senere breve finder vi gentagne gange domprovsten nævnt.

Herfra skal vi kun en snes aar frem i tiden, før vi hører om et møde (landemode?) i Maribo. Denne efterretning er om en retssag i 1450, og her omtales en præst i Utterslev ved navn Anders Petersen som domprovst i Lolland, »der af biskop Hennike af Odense var tilskikket i bispens sted at forhandle, høre dom og ret o. s. v. i Maribo brødres taleport«, altsaa i Maribo kloster. Til stede ved denne lejlighed var blandt andre klosterets generalkonfessor Jens Mikkelsen, ledsaget af en del munke og desuden provsten i Musse herred, Mikkil Poulsen, samt præsterne Peter Mikkelsen i Østofto, Hans Hennikesen af Slemminge, Jep af Hillested, Laurits Brims af Stokkemark og Jep Røth af Nebbelunde og endelig landsdommer Mogens Claussen, — alle boende »i Laland«³⁾.

KUN LOLLANDSKE GEJSTLIGE DELTAGER
I LANDEMODET

Vi springer nu hundrede aar frem i tiden og naar derved ind i reformationaarhundredet, da mangt og meget inden for kirken reorganiseres. Der udstedes saaledes den 4. maj 1542 i Ribe nogle artikler, hvori det hedder: at »efterdi der ikke er capitel udi vort land Fyen, Smaalandene eller udi Vendelbo stift, da skal vore befalingsmænd for Fyens stift tage prioren i Sanct Knuds kloster, nogle brødre derfra, nogle sognepræster eller lærde mænd, som bor ved haanden«, til sig for med dem at udrette, hvad der ellers paa hviler domcapitlerne i ægteskabssager. Og det samme skulde gælde i Vendsyssel og »sammeledes ligesaa udi smaalandene Lolland og Falster«⁴⁾.

Det er den saakaldte kapitelsret eller tamperret, der her er tale om, men det, der interesserer os, er at der inden for Fyens stift regnes med mere end een kirkelig domstol: Een for Fyen og een for Lolland og Falster, ja efter ordlyden kan man maaske endda ikke helt udelukke muligheden af, at der var tre, altsaa een for Lolland og een særskilt for Falster, men det tør næppe antages.

Falster har dog i hvert fald haft særskilte landemoder; saaledes vides der at være holdt et i Tingsted 1530⁵⁾.

Fra den tid, da storværket Christian III's bibel, der udkom 1550, skulle trykkes, er der bevaret et kongebrev, dateret den 1. juni 1546, angaaende indkrævning af penge til dækning af trykkeudgifterne. Dette brev omtaler Lolland og Falster paa linie med fem andre stifter. Derimod nævnes Fyens stift slet ikke, men her er maaske tale om et rykkerbrev til dem, der var bagefter med opkrævningen⁶⁾.

Kort tid efter udsendes et kongebrev, der omtaler landemoderne her i landsdelene, dog ikke i sit egentlige indhold. Brevet er udstedt af Frederik II den 28. februar 1566 og indeholder et forbud imod, at nogen præst uden biskoppens tilladelse gør kirketjeneste i en fremmed sognekirke. Forordningen har nemlig saalydende paategning: »Læst paa almindelig landemode udi Maribo fredagen næst efter Trinitatis søndag anno 1566«⁷⁾.

Den 26. juni 1574 indskærper Frederik II, at præsterne skal prædike om sakramentet (d. v. s. den hellige nadver) efter den Augsburgske confession (af 1530. Dette skrift er sammen med Luthers lille katekismus de lutherske kirkers vigtigste bekendelsesskrift) og ikke opvække eller give anledning til unyttige lærestridigheder. Forordningen har to paategninger:

»Anno Domini 1574, den 20. juli, blev dette kongelige brev læst for alle præsterne ved de Falsterske kirker ved synode (d. v. s. præstemøde) i Nykøbing« — og

»Dette kongelige majestæts brev blev læst udi Maribo kloster paa almindelige landemøde d. 22. juli aar 1574«⁸⁾.

Naar det har været nødvendigt at læse brevet ved en særlig falstersk synode, faar vi en mistanke om, at den falsterske gejstlighed endnu ikke har deltaget i landemoderne i Maribo paa den tid, og herom vidner tillige efterretningen om et landemøde, holdt den 17. oktober 1576 »udi Maribo udi gejstlige og Ægteskabssager af lensmanden velb. Albret Oxen til Nielstrup, superintendent M. Niels Jespersen, de fire provster, Jørgen Christiensen i Østofte, Christoffer Pedersen i Sandby, Lavrits Jørgensen i Maribo og Mads Brun i Stokkemark, og flere præstemænd«⁹⁾.

Vi ser altsaa, at der i landemødet deltager provsten fra hvert af Lollands fire herreder, men der nævnes ikke et ord om repræsentanter fra Falster. Formentlig deltager den falsterske gejstlighed ikke fast i landemoderne før paa Christian IV's tid, ja i fuldt omfang maaske først endnu senere.

I provst Jørgen Christiensen's visitatsbog for Fuglse herred, hvori det ovennævnte landemøde er refereret, ser vi, at man ved denne lejlighed har »samtykt, at landemøde skulde holdes tvende tider om aaret udi Maribo, tamperdagen, som falder om pinsetid, og om Michelsmessetid, eftersom tilforn«. Endvidere behandlede en sag mellem præsten paa Femø og sognemændene.

TAMPERRETEN

Vi træffer her ordet »tamperdag« — et ord, der nok kan fortjene en nærmere forklaring, da det har nær tilknytning til landemødet.

I katolsk tid havde kirkeåret i lighed med det borgerlige aar fire aars-tider. Hvert af disse afsnit paa tre maaneder havde tre dage indviet til faste, paa latin kaldet *Jejunia quattuor temporum*, hvilket paa dansk blev forvansket til »tamperdage«¹⁰⁾. Da reformationen afskaffede fasten, tabte aarets tamperdage deres egentlige betydning, men i retslig henseende bibeholdtes navnet længe efter. Ifølge Danske Lovs 1-2-17 og 1-3-8 dømte stiftsbevalingsmanden med nogle lærde mænd paa de fire tamperdage i ægteskabssager, hvilket gav denne domstol navnet »tamperretten«, og der førtes foruden landemødeprotokollen en særlig tamperretsprotokol. I stiftamtmandens forfald vides forsædet i tamperretten her at være beklædt af amtsforvalteren i

Maribo. Tamperretterne afskaffedes ved en forordning af 1. december 1797.

Da man nu ved tamperretten netop dømte i ægteskabelige sager, og denne mest bestod af de samme personer som landemodet, faldt det naturligt at henlægge et af aarets faste landemoder til tamperdagen ved pinsetid.

LANDEMODET SOM FAST INSTITUTION

Fra tiden efter reformationen har vi mange efterretninger om landemoder, saaledes et aabent brev af 10. juni 1578 fra Frederik II, i hvilket kongen meddeler, at han »under, bevilger og tillader, at præsterne overalt i Fyens stift maa og skulle altid herefter frit og uhindret have, nyde og beholde deres præstegaarde, residenser og annexgaarde med landgilde o. s. v.«. Dette brev er forelæst paa almindelig landemode i Maribo den 22. oktober 1578, hvorom vi har en erklæring (»vidisse«), udstedt af Hack Ulfstand til Hikkebjerg (i Skaane), kgl. maj.s høgvedsmand paa Aalholm og stiftsregentere udi Laaland, af Henning Gøye til Kjerstrup, høgvedsmand paa Nykjøbing og stiftsregentere over Falster, samt af Lave Venstermand til Pederstrup, landsdommer over Laaland og Falster¹¹). Lolland og Falster har altsaa hver sin »stiftsregentere«, som dog begge deltager i landemodet i Maribo.

I brev af 16. januar 1581 forbydes det præsterne i Fyens stift at tiltage sig større rettigheder, end der tilkommer dem efter kirkeordinansen. Kirkeordinansen, som var udstedt af Christian III i 1537, var grundloven for den danske kirke efter reformationen. Dette brev blev bekendtgjort for præsterne paa Lollands landemode i Maribo den 17. maj 1581¹²).

Fire aar efter sker der det bemærkelsesværdige, at der holdes et landemode uden for Maribo, idet biskoppen den 17. september vel holder et landemode i Maribo, men kun med Fuglse og Musse herreds præster, og fire dage efter et andet i Nakskov med Sønderherreds og Nørreherreds præster; man har altsaa af ukendt grund delt landemodet i to møder¹³).

Alle disse spredte oplysninger viser i hvert fald, at der var mere eller mindre fast tradition for at holde landemoder, men man faar det indtryk, at landemoderne har været holdt efter behov, og at de ikke har været lovfæstet.

Denne tilstand varer, indtil Christian IV den 1. maj 1618 udsteder en forordning om, at der aarligt skal holdes to provstemoder i hvert stift. For Fyens stifts vedkommende bestemmes det, at der holdes provstemode for Fyen, Langeland, Als og Ærø i Odense onsdagen efter søndag Quasi modo geniti (første søndag efter paaske) og onsdag før Dionysij dag (den 9. okto-

ber) samt paa Lolland og Falster i Maribo onsdag efter anden søndag efter Trinitatis¹⁴). I Maribo er der herefter kun eet provstemode om aaret. Det indskræpes samtidig, at ved disse møder i hvert stift skal de sager behandles, som henhører under gejstlig jurisdiktion, og stiftslensmanden skal overvære og præsidere ved disse provstemøder, ligesom saavel han som den lensmand, der er den tiltalte persons øvrighed, skal medforsegle de domme, der fældes ved denne lejlighed.

Christian IV's forordning betyder, at provstemoderne nu er blevet en fast institution i kirkens liv, og det er værd at lægge mærke til, at vore landsdele opretholder deres særstilling inden for Fyens stift ved at have deres eget provstemode i Maribo.

De Odensebisper har nok kviet sig ved at foretage den besværlige rejse fra Fyen til Langeland og fra Langeland til Lolland, for den udvalgte prins Christian, Christian IV's søn, der havde landsdelene i forlening, finder det fornødent i et brev af 9. juni 1645 at paalægge Fyens biskop at komme over

for at holde landemøde i Lolland og Falster og gøre rigtighed efter ordningen i nogle paatrængende sager¹⁵).

Antagelig har paabudet hjulpet. Vi har i hvert efterretning om landemøde for Lolland og Falster torsdag den 17. juni 1686 (vistnok rettelig 1663, idet det kongelige brev, som skulle kundgøres, er af 4. juni 1663). Ligeledes finder vi i biskop Laur. Jacobsens dagbog følgende notat:

»1652, den 3. juni, kom jeg over helt til Lolland. Og fandt jeg samme dag begge lensmændene sammen paa Halsted Clo-

Landemødet
Maribo 1686
J. H. H. H.
-61

ster, hvor dagen til landemodet blev determineret til den 16. juni... Den 15. var jeg paa Krenckerup... rejste siden derfra til Mariebo. Den 16. juni blev modet holdt i begge lensmændenes og alle provsternes nærværelse. Den 17. rejste jeg til Naxschou«¹⁶). Intet under, at det af og til har knebet med lyst til disse lange, travle visitatsrejser.

Frederik III udsteder den 6. maj 1667 en forordning om, at de skrifter, som ønskes trykt, forinden skal revideres og censureres af universitetsprofessorerne i København. Dog skal theologiske skrifter gennemses af biskoppen, inden de sendes til universitetet. Denne forordning blev læst den 29. maj 1667 i Maribo kirke for gejstligheden af Lolland og den 30. maj samme aar i Nykøbing kirke for gejstligheden af Falster¹⁷).

Da rigets næste konge, Christian V, erfarer, at en del unge personer, enten for øvelses skyld eller af anden trang lader sig høre med prædiken ved gudstjenesten iført »fremmed klædedragt«, forordnes det under 31. marts 1674, at hvo, der herefter begærer at prædike, skal iføre sig »præstelig habit«. Denne forordning maa have være meget tiltrængt, idet den blev bekendtgjort ved almindelig provstemode i Maribo saavel den 29. april 1674 som 14. maj samme aar.

Kong Christian V's Danske Lov af 1683, som sammen med Danmarks og Norges kirkeritual af 1685 blev grundlaget for kirkens liv i de følgende aarhundreder, var væsentligst en sammenfatning af hidtil gældende bestemmelser. I lovens første bog, om retten og rettens personer, kunne man bl. a. for landemodernes vedkommende nøjes med at fastslaa de regler, som i mange aar havde været gældende. Kapitel III handler om, hvor og naar ting skal holdes, og hvad der skal handles, og i 1-3-12 fastslaaes det om provstemodet, at det som hidtil skal holdes »for Lolland og Falster i Maribo onsdagen næst efter Dominican secumdam Trinitatis«.

THOMAS KINGO OG LANDEMODESALEN

Vi har af tidligere eksempler set, at gejstligheden samledes saavel i Nykøbing som i Maribo, og en enkelt gang i Nakskov, men regelen blev altsaa den, at landsdelens gejstlighed mødtes til landemode i Maribo. I det 17. aarhundrede holdtes det en tid i enkedronningens gaard, der var rejst ved den gamle Skimminge kirke paa kirkegaardens grund efter branden i 1596. Men da denne gaard blev overdraget amtsforvalteren til bolig som følge af, at denne skulle overlade Leonora Christine sin hidtidige bopæl i munke-

klostret, stod man i en slem knibe. Vanskeligheden løstes, idet kongen — paa foranledning af biskop Thomas Kingo — i et brev af 1. december 1685 tillod, at et sted i jomfrukoret i Maribo kirke, hvor ellers ingen gudstjeneste holdes, maa paa provsternes og præsternes egen bekostning indrettes til landemodesal for Lolland og Falster¹⁹).

Takket være Thomas Kingo fik stiftet sin landemodesal i Maribo kirke, og det smukke rum med de høje vinduer og de mange klenodier blev en værdig ramme om landemoderne, der har været holdt i ubrudt række paa dette sted i snart 300 aar.

I dag paahviler vedligeholdelsen ikke mere præsterne, men endnu i 1834 minder den daværende biskop, Rasmus Møller, præsterne om at indbetale deres tegnede bidrag.

KIRKENS SKÆBNETIME

Der kan næppe være tvivl om, at da kirken i det attende aarhundrede oplevede sin dybeste forfaldsperiode, var det landemodesalen, som hindrede kirkens komplette ødelæggelse. Det gik saaledes til: Da klosteret efter reformationen var omdannet til et adeligt frøkenkloster, fik de gamle katolske søstre og de nye adelige jomfruer overladt hjøkkoret til deres daglige andagter, hvorfor det efterhaanden fik benævnelsen »jomfrukoret«, og da saa byens gamle kirke — den tidligere Skimminge kirke — brændte i 1596, undlod man at opbygge en ny sognekirke, men indrettede den østlige del af klosterkirkens skib til et »byens kor«, og her holdtes købstadens gudstjenester. Selv efter at klosteret var nedlagt 1621, fortsatte byen med at bruge kirkens østende. Vedligeholdelsen af den store bygning tyngede meget paa menigheden, og kirken gik i forfald; efterhaanden faldt store stykker af murværket ud, taget krævede nye lægter, og der manglede 96 ruder og 22.000 tagsten.

Den 19. november 1734 befalede kongen, at alle kirker i Danmark og Norge skulle give hver 4 mark aarligt i tre aar til reparation af Maribo kirke. Samtidig beordrer han den senere saa berømte arkitekt (kgl. bygningsinspektør for Sjælland) Laurids de Thurah til at tage »Maribo brøstfældige kirke i øjesyn og gøre nøje overslag« over det nødvendige beløb. Resultatet af Thurahs undersøgelser forelaa den 23. januar 1736, da han indsendte sit overslag. Han skriver, at kirken er meget forfalden og højlig kræver reparation. Kirkens tag og sparreværk skal helt fornyes. Taarnet er i en saa slet tilstand, at det ikke til nogen nytte kan repareres, hvorfor han foreslaar at

rive det helt ned og benytte de brugelige mursten til stræbepiller. Endvidere foreslaar han fra grunden at opføre en mur mellem jomfrukoret og den del af skibet, der benyttes til gudstjeneste, og derefter nedrive jomfrukoret. Af hensyn til gravstederne herunder skulle man dog lade muren staa i seks alens højde og dække den med et nyt tag. Orgelet, som hænger paa jomfrukorets vestlige gavl, maa tages ned, siger han, og anbringes paa den nye gavlmur. Til erstatning for det nedrevne taarn og det faldefærdige klokkehus paa østgavlen foreslaar han at bygge et lille taarn af tømmerværk paa østgavlen. Alt i alt anslaaer han det hele til at ville koste 7331 rigsdaler og 3 mark.

Beklageligvis for Thurah og heldigvis for kirken overskred Thurachs overslag den sum penge, der var indkommet fra alle de to rigers kirker, med 2259 rigsdaler. Herefter maatte sagen for anden gang til erklæring hos biskop Ramus og stiftamtmand Neve, og deres planer var baade lettere realisable og mere tiltalende for eftertiden. De foreslog, at man bevarede jomfrukoret, og at man indskrænkede de øvrige reparationer saa meget, at pengene slog til. Og saaledes blev det, bortset fra, at pengene i den sidste ende alligvel ikke slog til, saa at der atter i 1737 maatte lignedes 4 mark paa hver kirke i Fyens stift²⁰).

Men kirken var reddet, og det, der havde gjort udslaget, var landemodesalen. Den ville jo forsvinde ganske, om Jomfrukoret blev sløjffet, og dette sted kunne man ikke undvære. Altsaa blev hele koret staaende. Taarnet blev imidlertid revet ned i 1740, og man gik virkelig i gang med at opføre en bindingsværksmur i 1791 og delte derved kirken paa tværs. Denne mur stod helt til 1865, da kirken gennemgik en hovedstandsættelse; under denne flyttedes tillige det store barok-alter til vestkoret fra den østlige ende, hvor det havde staaet, siden det i 1641 var blevet skænket til kirken.

Kirken fik nu en skikkelse, der var en domkirke værdig, og landemodesalen fik saa omtrent det udseende, den har i dag.

LANDEKISTEN

De officielle præstemøder holdtes som nævnt i Maribo, men fra 1575 og maaske meget længere tilbage i tiden — og endnu omkring 1740 — havde de lollandske præsters fællesarkiv (landekiste) plads i en velbeslaaet knubkiste, der fandtes i Stokkemark kirke. I den gemtes privilegier fra 1330 for præsterne i Lolland, givet af Johan den Milde, og senere dokumenter af tilsvarende indhold²¹).

STIFTET UDSKILLES

Takket være landemodesalen har kirken i dag stort set sit oprindelige udseende, og her har biskop og provster i omtrent tre aarhundreder mødtes med stiftamtmanden til forhandling om kirkelige spørgsmål; denne faste tradition har uden tvivl været medvirkende til den betragtning, som kan spores i det attende aarhundrede, at Fyen og Smaalandene egentlig er to stifter, forenet ved samme biskop. Den endelige løsning paa dette ejendommelige forhold blev som tidligere nævnt oprettelsen af et selvstændigt stift 1803.

Efter at det nye stift havde faaet sin biskop, udpegedes der ogsaa en stiftsprovst. Vi kan som før nævnt læse om domprovster i landemodeefterretninger allerede 375 aar før stiftets oprettelse, men efter 1804 er stiftsprovsten stedfortræder for en biskop, der residerer i hans egne landsdele, og fra 1958 bruges igen titlen domprovst. Indtil 1945 kunne enhver af stiftets sognepræster udnævnes til stiftsprovst, og ofte var den paagældende endog ikke provst for noget provsti. Nu er det sognepræsten i Maribo, der er domprovst og tillige provst for Fuglse herreds provsti; domprovsterne udnævnes direkte af kongen, og menighedsraadet i Maribo har derfor ikke nogen indflydelse paa, hvem det faar som sognepræst, hvad menighedsraadene ellers har efter loven fra 1922.

TID OG OPGAVER

Ti aar efter stiftets udskillelse blev landemodet for Lolland-Falsters stift ved kgl. resolution af 15. januar 1813 fastlagt til sidste onsdag i juni eller første onsdag i juli, og denne bestemmelse gælder stadig.

Landemodet indledes med en gudstjeneste i stiftets domkirke, ved hvilken lejlighed provsterne prædiker efter en fastlagt turnus. Ved denne gudstjeneste, hvortil naturligvis alle og enhver har adgang, foregaar en højtidelig indsættelse af de siden sidste landemode udnævnte provster i stiftet — den saakaldte provstecreation, som foretages af biskoppen efter et bestemt ritual. Herunder aflægger provsten det foreskrevne provsteløfte, men i praxis er provsten dog i fuld funktion allerede fra sin udnævnelse.

I landemodets lukkede møder deltager kun de ordentlige medlemmer, altsaa stiftamtmand, biskop og stiftets provster, og her fremlægges en i landemodets protokol nedfældet ekstrakt af de love, anordninger og mini-

sterielle skrivelser af betydning for stiftet, som er kommet i aarets løb, ligesom de under landemodet hørende regnskaber gennemgaas og godkendes. Derefter gaar landemodedeltagerne i gang med en drøftelse af kirkelige anliggender, som bringes paa bane af enkelte medlemmer eller af regeringen.

I de møder, der staar aabne for en videre kreds (stiftets præster og menighedsraadsmedlemmer) behandles kirkelige spørgsmaal af mere praktisk art. Det er saaledes flere gange sket, at regeringen har opfordret biskopperne til at forelægge vigtige kirkelige lovforslag for det udvidede landemode, for ex. i 1857, da der forelaa et forslag til en kirkeforfatning, og i 1902 forslaget til menighedsraadslov. Efter mødets slutning udgives der en trykt beretning om, hvad der er sket paa landemodet, den saakaldte landemodeakt.

Landemodet bestaar som retsinstant af stiftamtmand og biskop med domprovsten som protokolfører samt to provster og præster som vidner, og den fungerer stadig som overret i gejstlige sager. Behandlingen i første instans af disse sager finder sted ved provsteretten, der bestaar af den stedlige provst og underretsdommer. De moderne rettergangsbestemmelser om offentlighed i retsplejen m. v. gælder ikke for disse gejstlige domstole. Fra landemoderetten appelleres der til Højesteret, hvor ogsaa gejstlige sager finder deres endelige afgørelse uden deltagelse af gejstlige dommere.

Landemodet har som domstol ikke mere den store betydning, som det oprindeligt havde, men i dag som for et halvt aartusinde siden er det aarlige landemode landsdelens fornemste gejstlige forsamling, og fra 1804 og endnu i dag er landemodet det officielle udtryk for den eenhed, som vi kan betegne som *Maribo Stift*.

MARIBO AMTSTUE

Som alle andre amtstuer er Maribo amtstue et resultat af enevældens indførelse, og dens historie går derfor tilbage til årene umiddelbart efter 1660, uden at det dog er muligt at fastlægge en bestemt dato for dens start.

Før 1660 lå provinsstyrelsen i hænderne på lensmændene, der forvaltede den civile administration, herunder beregningen og opkrævningen af statskatterne på landet, og til deres hjælp havde de blandt andet lenssskrivere.

Ordningen var ikke tilfredsstillende, lensordningen indbragte for lidt, administrationen var langsom, og pengene indgik ikke rettidigt til kronen.

LENENE AFLØSES AF AMTER

Overgangen til amtsordningen skete successivt, men man regner i reglen den officielle overgang fra en kgl. ordre dateret den 19. februar 1662, der dog blot bestemte, at ordet len skal erstattes med amt, således at lenssskriveren blev amtsskriver. Efterhånden blev dog indehaveren af denne stilling en af kongen udnævnt embedsmand, som på selvstændig måde varetog den af lenssskrivere og ridefogeder tidligere udførte økonomiske forvaltning. Arbejdet foregik under et vist tilsyn af amtmanden, men den øverste myndighed lå i hænderne på stiftamtmanden, der havde tilsyn med samtlige amtmænd og amtsskrivere i stiftet.

Lolland-Falster var omkring 1660 opdelt i 4 amter: 1) Nykøbing med Falsters nørre- og sdr. herreder, 2) Aalholm med Musse og Fuglse herreder, 3) Halstedkloster med Lollands nørre- og sdr. herreder og 4) Maribo klostets gods — og med en tilsvarende opdeling i amtsskriver- (amtsforvalter) områder.

I starten havde de enkelte områder hver sin amtsskriver, og Maribo amt-

stue omfattede således kun Maribo kloster amt, der bestod af gods rundt om på Lolland og Falster. Det lededes indtil 1671 af borgmester i Maribo Jakob Jensen, der dog mere fungerede som ridefoged dels for Sorø Akademi indtil 1665 og derefter indtil 1671 for dronning Sophie Amalie, og som tillige var tolder både i Maribo og Bandholm.

Hans og hans nærmeste efterfølgeres opgaver var meget omfattende, idet amtsforvalteren ikke alene oppebar indtægterne af krongodset og indkasserede skatterne på landet, men også tog sig af amtets skove, veje, broer m. v. og bistod ved udskrivning og mønstring af mandskab.

Jakob Jensen afløstes i 1671 af Jens Clausen, der havde forpagtet Maribo klosterjorder.

Han må antages at have resideret i Maribo kloster, hvortil han iøvrigt anskaffede en træhest, og i hvert fald vides klostret med sikkerhed at have været sæde for den daværende »amt stue« under hans efterfølger Henrik Sørensen Rye. Denne overtog i 1676 forpagtningen af Maribo kloster og fik omtrent samtidig af enkedronning Sophie Amalie, i hvis kancelli han havde gjort tjeneste, bestalling som amtsskriver.

En del af det hus, der i 1685 blev anvist Leonora Christine, var omfattet af forpagtningen, og da Leonora ved sin indflytning ønskede at få rådighed over hele huset, blev amtsskriveren ved en skrivelse fra rentekammeret af 27/8 1685 beordret til med sit gods at flytte hen »i den gård i Maribo, nær klosterhaven, kalder Amtshuset, som Hendes Mayestæt, den kgl. Fru Moder forhen tilhørte«. Udflytningen skete endda uden hensyn til, at forpagtningen først udløb året efter; den omfattede bl. a. to skrivekamre, som vel kan betegnes som den første begyndelse til en amtstue.

FLERE AMTSFORVALTEREMBEDER FORENES

I 1686 overtog Frederik Suhr embedet. Han havde allerede i 1680 fået bestalling som kgl. amtsskriver over Ålholm amt, og i 1696 blev han efter sin svigersøn tillige amtsskriver over Halstedkloster amt, således at hele Lolland nu var forenet under een amtsforvalter. Skatterne blev dengang i vidt omfang erlagt i naturalier, for Lollands vedkommende en overgang fortrinsvis i ærter (ærter og flæsk til flaadens mandskab!), og landsdelens administrative samling var derfor en stor lettelse.

Før Suhrs tid havde f. eks. nogle bønder i Halsted amt sorteret under Nykøbing slot og bønder på Falster under Maribo kloster, ligesom nogle fra

Ålholm amt måtte aflevere skattekorner i Nakskov. Nogen regel om, at en bonde såvidt muligt sorterede under den nærmeste amtsskriver, fandtes ikke, hvilket i forbindelse med de dårlige veje og manglen på heste i høj grad forøgede vanskelighederne for bønderne, der ikke alene var belejret med til tider endog meget tyngende skatter, men også havde hoveri at trækkes med.

At amtsskriverne på den tid kunne være strenge herrer fremgår af de mange klager en nedsat kommission i begyndelsen af 1680'erne modtog. Skønt der var misvækst, anvendtes stadig »militær eksekution« ved inddrivelsen af skatterestancer. den udøvedes ved, at een eller flere ryttere blev indkvarteret hos de bønder, der ikke havde betalt rettidigt, og krigskarlene skulle saa forsørges af vedkommende bonde, indtil restancen var betalt.

Suhr var en både indflydelsesrig og dygtig mand, der foruden sit omfattende embede som amtsskriver, havde mange andre gøremål; selv boede han først på Ålholm slot og senere i Nysted, til hvis kirke han skænkede den altertavle, der endnu i dag pryder kirken, og uden for er hans grav at finde.

Foreningen af hele Lolland var dog kun af kort varighed, idet Halsted kloster igen blev udskilt ved Suhrs afgang 1706, medens foreningen af Ålholm og Maribo varede indtil 1719, først med Alexander Gorm og senere med Lorens Fisker som amtsforvalter.

Gorm blev i 1711 suspenderet på grund af kasseangel og i 1712 dømt til at have sit embede forbrudt, og Fisker, der under suspensionen havde varetaget embedet og nu fik det overdraget, blev i 1719 afløst af Ditlev Teichmann, idet han selv blev kronprinsens overinspektør ved Hørsholm slot.

Teichmann, der havde været dronningens mundskænk, var i 1712 blevet amtsforvalter over Nykøbing amt og havde i 1718 fået overdraget oppebørslerne i købstæderne i Ålholm amt m. m., og da han i 1719 overtog Fiskers embede, blev Nykøbing amt forenet med Ålholm og Maribo klostres amter til eet stort amtsforvalterområde.

Teichmann må have været meget betydende; han opnåede bl. a. som den vistnok første amtsforvalter i stiftsbefalingsmandens forfald at skulle lede tamperretten, et hverv hans efterfølger Mathias Zeuthen i udstrakt grad blev benyttet til.

Zeuthen fik iøvrigt embedet på den måde, at Teichmann fik lov til mod betaling at overdrage det til ham, når han gik af, hvilket skete i 1743.

I 1767 blev Nykøbing amt udskilt, og i 1773 blev Zeuthen suspenderet på grund af kassemangel og blev kort efter idømt fæstningsarrest.

Hans forseelser må have været af alvorlig karakter. Straffen skulle afsønes i Citadellet i København, hvor i forvejen en kollega fra Koldinghus amt, Møller, sad, men ved en rentekammerbeslutning af februar 1775 blev det resolveret, at når Zeuthen var bragt til Citadellet, skulle kongen straks underrettes og »forestilling« gøres om Møllers løsladelse i henhold til hans hustrus og børns ansøgning derom. Møllers forseelse angik 2000 rdl. og han betegnedes som den mindst skyldige af disse to »utro« amtsforvaltere.

Omtrent samtidig blev i øvrigt amtsforvalteren over Halstedkloster amt: Rennemann afskediget med en gæld til den kgl. kasse på 5229 rdl., hvoraf kun ca. 3000 rdl. dækkedes ved salg af den ejendom og de effekter amtsforvalteren efter dagældende regler havde stillet i pant for oppebørsler i penge og naturalier.

LOLLAND FÅR EEN FÆLLES AMTSFORVALTER

Zeuthen efterfulgtes af en tidligere by- og herredsskriver i Ringsted, Anton Klinge, som ved sin død 1801 afløstes af vicerådmand i Nakskov, Poul Chr. Danchel, under hvem Ålholm og Maribo klostres amter igen forenedes med Halsted kloster. Som et udslag af Maribo købstads særlige stilling i stifter kan nævnes, at Danchel i 1802 fik pålæg om at tage ophold i Maribo.

Samlingen af hele Lolland under eet amtsforvalterembede var nu en kendsgerning, og en ny ændring skete først i 1874, da Nykøbing amtstuedistrikt og dermed også Falster blev lagt ind under embedet.

AMTSTUENS BELIGGENHED SIDEN 1809

Danchel afløstes 1807 af en fuldmægtig i det fyensk-lollandske renteskriverkontor Hans Jacob Lunddahl. Han købte 1809 gården Østergade 5, der var opført af landfysicus Wivet og senere blev bispegaard, og man kan derfor med nogenlunde sikkerhed fastslå, at Maribo amtstue under Lunddahl har haft til huse der. Her lå den til ca. 1835, da efterfølgeren, amtsforvalter Eller byggede den først i 1960 nedrevne ejendom, Østergade 41, hvori der ved nedrivningen kunne ses spor af de i den østre ende i sin tid indrettede kontorer. I 1892 købte amtsforvalter, baron Gyldenkrone ejendommen

Østergade 59, der nogle år før var blevet opført af en amtsfuldmægtig P. J. Pedersen, og flyttede amtstuen hertil. Efter Gyldenkrones død solgtes ejendommen til bagermester Hoff, der lejede den ud til amtsforvalter Holck

på hans embedstid, og dette lejemål fortsattes indtil staten i 1946 afkøbte den senere ejer, amtslæge Olsen, ejendommen og udvidede den mod øst.

I 1959 blev denne amtstuebygning revet ned for at give plads for den i bilismens århundrede stærkt påtrængende udretning af det efterhånden berygtede »amtstuesving«, og på ejendommens baggrund og på rester af nogle samtidigt eksproprierede nabogrunde blev af kgl. bygningsinspektør, arkitekt Maar, opført en helt ny, til formålet specielt indrettet amtstue.

At amtstuen således i mange år var helt afhængig af, hvor amtsforvalteren boede, hang sammen med, at amtsforvalterne i Maribo helt op til 1933 mod en fast årlig godtgørelse selv måtte skaffe lokaler og tildels også aflønne personalet og forsyne kontorerne med inventar. Udover godtgørelsen var dog til embedet og dermed til indtægt for amtsforvalteren henlagt en del af Maribo købstads markjorder; dette vides at have været tilfældet allerede i 1833, og disse jorder bortsolgtes først i 1906.

AMTSFORVALTERE I DET 19. ÅRHUNDREDE

Amtsforvalter Lunddahl, der som nævnt overtog sit embede i 1807, har utvivlsomt været en energisk mand. Han anlagde ved sit hus en stor have, der i 1819 blev betegnet som en af byens bedste, og drev også omfattende kornhandel, officielt i sin broders navn, men man har åbenbart gjort sig sine tanker derom, thi i 1825 blev der foranstaltet en undersøgelse til konstatering af, om der hos ham måtte henligge korn til salg for hans egen regning. Haugner omtaler iøvrigt i sin »Maribo Historie«, at Lunddahl opstillede halmstakke på gaden i nærheden af nabohusene og først efter at være pålagt dagsmulfter var til at formå at flytte dem.

Under Lunddahl ramtes amtstuen af en stor besvigellesaffære, der — som Haugner siger — »rystede et par af byens store huse i deres grundvold«, idet det i 1825 blev konstateret, at Lunddahls fuldmægtig havde tilegnet sig 30 000 rdl. og anvendt en del sammen med sin intetanende svigerfar, møller F. C. Appel. Lunddahl blev gjort ansvarlig og fik husarrest, medens undersøgelsen stod på, og amtstuen blev derfor sat under bevogtning i næsten et helt år; men Lunddahl slap med i 1826 at blive afskediget for sløseri i sin embedsførelse, hvilket dog ikke var til hinder for, at han beholdt sin titel af kammerråd og endda senere fik bevilget en årlig understøttelse af 100 rdl.

Efterfølgeren Mathias Eller, blev hentet fra det island-færøesk-grønlandsk-bornholmske rentekontor.

Også han havde uheld i sit embede, men fik dog i 1834 tilladelse til trods kasseangel at fortsætte. Han, der døde i 1859, har anlagt en del af Maribos nuværende lystanlæg »Trekanten«, og det var efter hans ønske, at sønnen Emil senere skænkede det til byen.

Ellers efterfølger var Hans Gerdes Wegge, der fik embedet i en alder af 63 og kun virkede i 4 år. Han var iøvrigt søn af skovrider C. F. Wegge, der i høj grad har æren for udformningen af Bangs Have som anlæg, og var selv tidligere landinspektør, endda uden eksamen, da han »er særdeles duelig og der er stor Trang til Landinspektører«.

I 1863 afløstes Wegge af den tidligere amtsforvalter i Ringkøbing, Johan Meyer. I dennes embedstid blev som nævnt Nykøbing amtstue nedlagt, men den fortsatte indtil 1947 som filial, dog mest som kasse for stats-skovvæsenet på Falster.

Da Meyer havde 25 års jubilæum som embedsmand, skænkede borgere

i Maribo ham en stor sølvopsats og en sølvvinkande, som senere er overdraget Stiftsmuseet i Maribo; han på sin side gav byen et lille legat, som administreres under Maribo kommunes legatformue.

Meyer forblev i embedet til sin død i 1891, 78 år gammel, og afløstes af baron Emil Gyldenkrone, der senest havde været amtsforvalter i Hjørring, men før den tid havde gjort tjeneste som legationssekretær i både St. Petersborg og Berlin.

Baron Gyldenkrone beklædte embedet til 1902 og afløstes af amtsforvalteren i Assens, Carl P. Holst, der døde allerede i 1905.

UNIFORM

Et bevaret billede af Holst tyder på, at denne ikke var fremmed for at bære uniform også til daglig. Udover den embedsgallauniform som endnu kan bæres ved meget højtidelige lejligheder, blev der så sent som i 1853 udfærdiget en »allerhøjeste Resolution« der foreskrev, hvorledes amtsforvalterens daglige uniform skulle se ud. Det kan dog ikke antages, at der på den tid forelå egentlig uniformspligt, men gik amtsforvalteren uniformeret, skulle han have jakke af mørkeblåt klæde, gule våbenknapper, blå eller hvid vest og klædeshue med kokarde og guldtræse. Kun til galla bæres kårde og sporer, de sidste som en mindelse om amtsforvalterens pligt til i ældre tid at være forrider for det ridende følge, der ledsagede kongen, når han kom på besøg.

REFORMTID

Vi er nu nået op i nutiden. Amtsforvalter Holst's efterfølger Axel N. Holck vil endnu huskes af mange, navnlig for hans store og utrættelige arbejde for Maribo Stiftsmuseum. I hans embedstid 1906—1933 begyndte reformtiden for amtstuen arbejde, navnlig toges giroen i anvendelse, hvilket medførte, at lokale opkrævningssteder helt kunne undværes. Da man i sin tid havde sammenlagt amtstuerne, kunne man selvfølgelig ikke forlange, at alle ejendomsskatteydere måtte drage helt til Maribo, når de skulle betale, og man indrettede sig derfor således, at der fra amtstuen udsendtes repræsentanter, der to gange om året i hver købstad på en bestemt i forvejen kundgjort dag modtog indbetalinger. Denne ordning bortfaldt i 1926, og i dag er det kun en ganske ringe del af indbetalingerne (til stat og amt) som sker direkte på amtstuen, den langt overvejende del effektueres gennem post-

væsenet med benyttelse af giroblanketter, som i forvejen i udfyldt stand er tilstillet hver enkelt skatteyder.

Om Holck kan det i øvrigt fortælles, at han i sin embedsførelse, selv skriftligt, kunne være forfriskende uhøjtidelig og benytte vendinger, som man normalt ikke venter at træffe i officielle svar. Engang meddelte han en klager, at »da sagen drejer sig om store bagateller — — —«, og da en redaktør udtrykte utilfredshed med, at amtstuens annoncer ikke fandt vej til det pågældende blad, svarede Holck bl. a. »Det er overflødigt at meddele at — — — blad også eksisterer. Trods mulig megen bureaukratisk uvidenhed ved vi ialtfald *det*«.

Selvom Holck's uvurderlige arbejde for museumssagen givet har været båret oppe af en virkelig interesse derfor, skal det nævnes, at et cirkulære fra 1894 »anmoder« amtsforvaltere om at bistå Nationalmuseet i dets virksomhed.

Holck flyttede til Maribo fra Hjørring amtstue, men havde før den tid været kontorchef i Statens statistiske Bureau.

Hans efterfølger, amtsforvalter O. E. Sonne, der virkede indtil 1956, kom fra skattedepartementet og under ham fuldbyrdedes omsider sammenlægningen af Lolland og Falster til een amtstue, idet den sidste rest af tidligere delinger, filialen i Nykøbing, blev nedlagt i 1947. De reformer som den stigende arbejdsmængde gjorde så nødvendige, blev under Sonne fortsat og har virket som forløbere til den moderne tids hulkort m. v., som amtstuen nu har taget i anvendelse.

Illustrerende for arbejdets udvikling er, at medens amtstuen i 1907 beskæftigede 4 personer, er den med de stadig nye opgaver, der pålægges, nu nået op på en stab på 14 personer.

NUTIDSOPGAVER

Amtstuens vigtigste opgave i dag er beregning og indkrævning af ejendomskatter til stat og amt samt beregning af direkte skatter af personer til staten, alt dog kun for landkommunernes vedkommende, desuden opkrævning af vægtafgift af automobiler, selskabsskat, forlystelsesafgift, dige-, afvandsings- og landvindingsydelse, modtagelse af renter og afdrag af diverse statslån, hovedforhandling af stempelmærker samt mange andre ind- og også udbetalinger for stat og amtskommune.

Selvom amtstuens opgaver og arbejdsgrundlag er ændret stærkt gennem

årene, findes der endnu blandt de ydelser, der indkræves, enkelte, som i deres oprindelse har nær tilknytning til gamle tiders forhold. Dette gælder ydelser til afløsning af tienden, der stammer fra Knud den Helliges tid, og som først love af 1894 og 1903 har muliggjort endelig afløsning af. Endvidere kan nævnes opkrævning af kontingent til »Den alm. Brandforsikring for Landbygninger«, et arbejde, der er en reminiscens fra ældre tid, idet forsikringen, som startedes i 1792, først i 1872 blev udsondret fra statsstyrelsen.

Andre »historiske« ydelser er »Renter af halve Købesummer« som går tilbage til de i årene 1769—1774 skete bortsalg af det kronen da tilhørende jordegods, hvor halvdelen af købesummen forblev indestående mod 4 pct.'s forrentning. Desuden opkræves de såkaldte »Renter i henhold til lov af 8/4 1851 om fæstes overgang til selveje«. Disse renter er beregnet af en købesum, der fikseredes som en erstatning for, at fæsteforholdene for det staten tilhørende bøndergods, der havde været overdraget i arvefæste, ved loven endeligt blev bragt til ophør. Nogle af disse »Købesummer« er selvfølgelig blevet indfriet, men der svares altså til amtstuen stadig ydelser, der har deres rod i gamle tider med krongods og fæstevæsen.

En lille, men megen særegen skat, amtstuen opkræver, er rangskatten, der påhviler visse rangspersoner, og på Lolland og Falster indbringer ca. 1000 kr. om året. Den er opkrævet siden 1764 og er den sidste af tidligere tiders særlige ekstraskatter som tjenestekarleskat (ophævet 1803), embedsskat (ophævet 1845), kopskat, saltskat, ildstedsskat, kobberskat, prinsessestyr, parykskat, karosseskat o. m. a. Da man før folkeregistrenes tid kunne have vanskelighed ved at holde rede på, når der fødtes rangskattepligtige, har sognepræsterne »under hånd og segl« lige indtil 1943 skullet give årlige indberetninger om sådanne fødsler i deres sogn. En sognepræst, der åbenbart havde lune, gav sine indberetninger denne meget spøjefulde form:

- 1) Ingen fremgang her desværre
nu som før: een kammerherre.
- 2) En kammerherre vort sogn dog ejer
resten er titelløse plebejer
- og 3) Hverken værre eller bedre
nu som før: en kammerherre

Man kunne spørge, om amtstuen med en alder af ca. 300 år, ikke udover gamle arkivalier har bevaret andre håndgribelige minder fra sin fortid.

Dette er desværre kun tilfældet med en gammel vægt til vejning af guld og en på Stiftsmuseet opbevaret pengeboks af eg, beklædt med jern. Alt andet gammelt inventar synes bortsolgt, det var som nævnt amtsforvalterens private ejendom.

EFTERSKRIFT

De lollandske amtstuers historie har ikke hidtil været genstand for systematisk beskrivelse og bearbejdelse.

Nærværende bidrag har, først og fremmest af tidsmæssige grunde, kun kunnet blive en lille oversigt over Maribo amtstues udvikling til i dag, men da amtstuens historie i så høj grad afspejler dele af udviklingen i det lollandske samfund, må man håbe, at der i fremtiden vil findes historisk interesserede mennesker, som vil give sig i lag med den fordybelse af stoffet, det i høj grad fortjener.

STIFTSBIBLIOTEKET I MARIBO

Begrebet Stiftsbibliotek går tilbage til oplysningstiden i slutningen af 1700-tallet, hvor bibliotekerne begynder at tage form, inspireret af tidens voksende trang til viden.

Oplysningsbevægelsen naaede fra sine arnesteder: England og Frankrig via Tyskland til Danmark, hvor især gejstligheden anstrengte sig for at lade de nye ideer komme også almuen tilgode, bl. a. ved oprettelsen af offentlig tilgængelige biblioteker.

De videnskabelige bibliotekers historie går dog her i Danmark helt tilbage til slutningen af 1400-tallet. Det nuværende universitetsbibliotek oprettedes således i 1482. Såvel dette bibliotek som »Det store kongelige Bibliotek« fra 1660 var i en lang årrække kun tilgængelige som forskningsbiblioteker for hovedstadens videnskabsmænd. Om udlån var der ikke tale.

Det kgl. Bibliotek var oprindeligt et fyrstebibliotek, idet kong Frederik d. III oprettede det som en privat bogsamling.

Først i 1793 blev biblioteket åbnet for offentligheden.

Allerede 15 år før, i 1778 blev der gjort et interessant og efter sin tid enestående forsøg på at skabe et offentlig tilgængeligt bibliotek ved at historikeren P. F. Suhm åbnede sit privatbibliotek for borgere i København. I 1796 indgik hovedparten af den suhmske bogsamling, som talte ca. 100.000 bind, i Det kgl. Bibliotek.

Suhms indsats har sikkert virket inspirerende også i provinsen, hvor der i de nærmest følgende år oprettedes adskillige biblioteker, i flere tilfælde som en slags fortsættelse af allerede eksisterende stedlige læseselskaber.

Af lokale læseselskaber nævnes »Det lollandske Læseselskab«, som eksisterede omkring 1780 og lededes af provst Satterup, Dannemare. Der fand-

tes også et læseselskab i Fuglse herred, ledet af pastor Trojel i Nebbelunde. Endvidere var der læseselskaber for Sønder Herred og Musse Herred. Og såvel Nakskov som Maribo havde sit læseselskab.

De første nyoprettede biblioteker var bybiblioteker, som efterhånden udviklede sig til biblioteker for større provinsområder, de såkaldte provinsialbiblioteker.

Det ældste bibliotek af denne art i Danmark er »Provinsialbogsamlingen« i Maribo, som derved kommer til at indtage en særstilling i vore bibliotekers rækker.

Æren for at have startet denne provinsialbiblioteksbevægelse, en forløber for vort nuværende, landsomfattende centralbiblioteksvæsen, tilkommer Klaus Seidelin, en typisk repræsentant for oplysningstiden, på een gang journalist, forfatter, bogforlægger, bogtrykker, bladudgiver — og altså biblioteksmand.

Han blev født den 6. maj 1761 i Gloslunde, hvor faderen var præst. I 1780 blev han student fra Nakskov skole. Efter filosofikum rejste han til Vestindien, hvor han virkede som lærer indtil 1790. Da døde faderen og sønnen vendte hjem og bosatte sig sammen med moderen i Maribo. 1795 flyttede han til København.

Indenfor sine mangeartede interessesfærer udviste Seidelin en dygtighed og ildhu som aftvinger beundring. Her skal blot hans banebrydende indsats som biblioteksmand omtales.

Den 27. december 1794 begyndte han at realisere sine bibliotekstanker med i håndskreven stand til nogle af Maribo bys borgere at udsende »Plan til en offentlig Dansk Provinsialbogsamling i Maribo«.

Den 20. august 1795 lader han planen trykke sammen med en liste over de »allerede skjenkede Bidrag i Bøger og Penge« som var resultatet af den håndskrevne henvendelse.

I »Forerindring« skriver han bl. a. følgende: »Nærværende trykkes ikke allene til lettere Omsendelse i Lolland, men ogsaa til Efterretning for alle Oplysnings-Elskere i Fædrelandet. For saadanne kan det ikke være ukjert, at vide Maaden, paa hvilken en Stiftelse, der sigter til Kundskabs Udbredelse, er bleven til, hvor ringe og hvor trængende til Understøttelse samme end maatte synes i sin Fødsel«.

Derpå følger en beskrivelse af, hvorledes han »imod Slutningen af forrige Aar« lod planen »omløbe i Maribo«. »Det Bifald, som den fandt — var vel ikke fuldkommen svarende til mit maaske alt for sangviniske

Haab, men dog stort nok til at give et meget fordelagtigt Begreb om dette saa lille Steds Indvaaneres Patriotisme og Læselyst«.

Tegningslisten viser hvad der allerede er skænket af boggaver. »De endnu ventende Gaver, som Lollands rigt aflagte Gejstlighed, oplyste Kjøbstad-indvaanere og Jorddrotter give Grund til at see i Møde, skulle ogsaa, naar Planens Omløb er tilendebragt, ved Trykken vorde bekendtgjorte«.

»De herrer F. Tøttrup, Landsdommer i Lolland og Falster, H. Clausen, residerende Kapellan i Mariebo, og E. Sidenius, Kjøbmand sammesteds, selv runde Givere, have paataget sig Bogsamlingens Bestyrelse«.

I opråbet til de »Ærede Medborgere!« appellerer han til deres offervilje: »Mange Familier og Personer her i Byen og blandt Provindsens Middelstand eje mere eller mindre betydelige Sæt Bøger, som, tilsammenbragte paa et Sted, strax vilde udgjøre en skikkelig Bogsamling, og vist nok vilde jeg gjøre mig skyldig i Fornærmelse, om jeg drog i Tvivl at der jo findes adskillige iblandt os, som med Glæde ville bringe et Offer paa Fædrelandets Alter, ved at fremme med et pengebidrag en Sag, saa vigtig for deres Hjem eller nuværende Opholdssted«.

At han nærer et særligt ønske om at lette kvinder og børn adgang til læsning fremgår af følgende citater fra opråbet:

»Alle Smaastæder, og Mariebo som liden iblandt smaae, savne en Mængde Fornøjelser, som store Stæder frembyde, især gives der udenfor Husholdningsvæsenet næsten ingen, hvori Kønnet kan deltage, saa stor en Deel af dette Savn, som er uadskillig fra Stedet, maae man taale, men een af de ædleste Fornøjelser, en god og morsom Læsning, den kan vi, ved at anskaffe en offentlig Bogsamling, skjenke vore Fruentimmer, og kan vi, da bør vi det«.

»Smaastedsbørn have gjerne, formedelst utilstrækkelige Skoleanstalter og Mangel paa Huslærere, en stor Deel Tid tilovers, sandsynligvis vilde Forældrene, som ved Forretninger hindres fra at have tilbørligt Opsyn med denne evige Legetids Anvendelse, intet hellere ønske, end at Børnene maatte faae Lyst til at læse gavnlige mere end Bøger, men først ville de indsee, at det maae gjøres Børnene muligt at faae slige Bøger«.

Men han ved, at Bøger er dyre: »Bøger er i Danmark desværre alt for dyre, og blive det hos os endnu mere ved Fraliggenhed fra Hovedstaden, snart hviler en skikkelig Penge i et par Hylder Bøger«.

Seidelin slutter sit opråb:

»Vi have her i Mariebo, saavel som i hele Provindsen, ikke stor Lejlighed,

til mange uskyldige Fornøjelsers Nydelse, Undervisningsvæsenet er ikke uforbederligt, Læselysten, som ikke kan kaldes liden, møder mange Hindringer, faa af os have Raad til at skikke mange Penge i Bøger, for os gjelde derfor alle ovenstaaende Bevæggrunde, og i Tillid til disses Vægt giver jeg mig den Ære, at forelægge mine ærede Medborgere følgende: *Plan til en offentlig Dansk Bogsamlings Oprettelse i Mariebo*«.

Planen slog an, og Seidelin håber »at ikke alene denne Stiftelse vil opnaa sin Tilværelse til sand Nytte og Hæder for Lolland, men at endog andre Landsmænd efter vort Exempel ville oprette Stiftelser. O, den herlige Dag, naar den Danske Stat kan tælle et par hundrede offentlige Danske Bog-samlinger!«

Seidelin udtaler sig også om, hvor stor han mener bogsamlingen bør være. Han håber, at det årlige bidrag efterhånden vil blive så stort, at over-skuddet vil tillade køb af »de allerede værende Danske Skrivter, for til sidst at have alt, hvad der er skrevet og skrives i Modersmaalet«.

Det turde være et topmål af optimisme.

Tilbage til de faktiske forhold.

Begyndelsen til Provinsialbogsamlingen var gjort, en bestyrelse var ud-peget, man venter nu »kun paa Kirkedirektøernes Tilladelse til at opsætte Bøgerne i Mariebo Kirkes Jomfrukor, for da at indbyde samtlige Bogsam-lingens Stiftere til at aflevere de paategnede Gaver, da der straks, naar Kata-logerne ere trykte, kan begyndes med Udlaaning«.

BIBLIOTEKET I KIRKENS »JOMFRUKOR«

Den 3. august 1795 indkom en Promemoria fra Maribo Kirkes inspek-tører til stiftamtmand Juel Wind og biskop Bloch »angaaende om, at det der oprettede offentlige Biblioteks Bogskabe maae opsættes i det saakaldte Jomfruchor i Kirken«.

Herpå svarede stiftamtmanden og biskoppen den 13. august samme år følgende: »I den Formodning, at d'Hrr. Inspektører efter Aftale besørge for-nøden og bekvemmelig Rum til Landemodets Holdelse med en Skranke af omtrent 1½ Alens Højde indelukket, haves intet imod, at det i Maribo oprettede offentlige Bibliotek opsættes ved Siderne i det saakaldede Jom-fruchor«.

Så indrettedes da biblioteket i højkoret (jomfrukoret) i kirkens vestlige ende. I årene 1791—1793 blev korbygningen og et fag af kirkeskibet skilt

ved en bindingsværksmur fra det egentlige kirkerum. De herved indvundne rum benyttedes til landmodesal og bibliotek.

I februar 1796 finder de første bogudlån sted.

Bogbestanden var af højst varierende værdi, men den talte dog værker som den dag i dag regnes blandt Stiftsbibliotekets bogskatte.

Til eksempel kan nævnes af historiske værker:

Stephanius: Saxonis Historiæ Danicæ 1644.

Huitfeldt: Danmarks Riges Krønike 1595.

og samme i udgave fra 1650.

Lyschander: Synopsis Historiarum Danicarum 1622.

Slange: Chr. IV's Historie 1-2 1749.

Holberg: Europæiske Rigers Historie 1711.

Pontoppidan: Gesta et vestigia Danorum 1740.

Suhm: Critisk Historie af Danmark 1774 ff.

Af topografiske hovedværker kan nævnes:

Pontoppidan: Danske Atlas 1-7 1763-81.

Danckwerth: Neue Landesbeschreibung der Herzogtümer Schleswig und Holstein 1602.

Andre værdifulde, sjældne værker:

Seneca, oversat af Birgitte Thott 1658.

Arrebo: Hexaëmeron 1651.

Resens Bibel 1607.

Endvidere en god del af tidens danske skønlitterære forfattere: Ewald, Wessel, P. A. Heiberg, Baggesen og mange oversatte udenlandske romaner.

Da det først trykte katalog udkom i foråret 1797 talte bogsamlingen 1424 bind, deraf 1022 danske bøger og 282 bind på fremmede sprog, samt 120 dubletter,

Der var altså efter tidens forhold tale om en ret anseelig bogsamling både hvad kvantitet og kvalitet angik. Og domkirkens jomfrukor viste sig at være et udmærket sted for bøgerne, som var opstillede i alfabetisk orden: »i dertil indrettede nye ensdannede Skabe med Dørre af flettet Staaltraad under Laas og Nøgler«.

I 1795 havde Seidelin som nævnt bosat sig i København, men han mistede af den grund ikke interessen for bogsamlingen i Maribo, den vedblev

at være hans hjertebarn. Han fortsatte også med at yde pekuniær støtte, dog med den klausul at hans penge ikke måtte bruges til køb af »de forbistrede Romaner, Røverhistorier og andet mere af samme Suurdej«.

Det tjener Seidelin til megen ære, at han opnåede tilsagn om friexemplarer af skrifter udgivet af »Det Kgl. danske Videnskabernes Selskab« og »Selskabet til de skønne og nyttige Videnskabers Forfremmelse«. Endnu den dag i dag modtager Stiftsbiblioteket gratis eksemplarer af Videnskabernes Selskabs skrifter.

Det er også Seidelin, der har æren af at biblioteket erhvervede et gennemillumineret eksemplar af »Flora Danica«, 1766 ff. Vel nok Stiftsbibliotekets værdifuldeste klenodie.

Den 12. april 1811 kunne man i Lolland-Falsters Stiftstidende læse meddelelsen at »Litteratus K. H. Seidelin, hvis Hjerter slog saa varmt for sit Fødeland i almindelighed, og for sin Fædreneprovins Lolland i særdeleshed er ikke mere«.

Seidelin var død den 5. april kun 50 år gammel.

I en nekrolog i Lolland-Falsters Stiftstidende skrev bladets redaktør, Schultz, som dengang samtidig var bibliotekar ved Provinsialbogsamlingen bl. a.:

»Saaledes levede og virkede denne Hedenfarne for Lollands Vel. Held og Hæder følge hver den, der besjæles af hans Aand og efterligner hans Daad. Stedse skal hans Navn leve iblandt os«.

☆ ☆ ☆

Provinsialbogsamlingens første bibliotekar var kapellan H. G. Clausen, som senere blev stiftsprovst ved Frue Kirke i København.

Han efterfulgte 1796 af residerende kapellan Claus Eichenbroch Schultz, som var bibliotekar indtil sin død i 1824.

Det blev af stor betydning for biblioteket, at han i 1807 overtog det i 1806 af cand. jur. Johs. Nic. Høst oprettede bogtrykkeri, som havde privilegium på udgivelsen af Lolland-Falsters Adressecontours Avis. Dette blad blev en vigtig formidler af biblioteksnyt til alle læserne.

I sit bibliotekssyn og i sin bogkøbspolitik ligger han stort set på linie med Seidelin og Clausen, dog køber han også enkelte bøger i den lettere underholdende genre, for som han udtrykker det, »at rette mig efter den herskende Smag«.

Under Schultz's ledelse steg lånertallet til ca. 100. Han fritog bidragyderne for betalingen af boglejen, som da var 2 Sk. ugentlig pr. bog i 14

dage og derudover 3 Sk. Ubemidlede kunne af bestyrelsen få lov til gratis hjemlån. Man kunne låne lige så mange bøger, man havde brug for.

Også den bibliotekstekniske side af sagen interesserede Schultz. Bøgerne var, som nævnt, fra starten opstillet alfabetisk, nu placeredes de systematisk og et større katalogiseringsarbejde begyndte.

Den 12. oktober 1810 offentliggjorde Schultz en »Rapsodisk Fortegnelse« over bogbestanden og i 1811 udkom hans »Videnskabelig Fortegnelse over Provindsialbogsamlingen i Mariboe, 1. Del«. Katalogen der tæller 1246 numre har sikkert været til stor hjælp for bibliotekets benyttede, trods dens sindrige og svært tilgængelige systematik.

I 1821 udkom en ny katalog, hvor underholdningslitteraturen var ordnet alfabetisk og faglitteraturen systematisk.

Schultz døde i 1824 og efterfulgtes af lærer N. Berthelsen, forøvrigt bogsamlingens første lønnede bibliotekar. Lønningen var 15 Rd. årlig. I 1830 forhøjedes den til 20 Rd. Berthelsen fungerede ved biblioteket til sin død i 1837.

Der foreligger ikke beretning om større begivenheder i bibliotekets historie fra disse år, ud over Kong Frederik d. VI's besøg i Maribo i 1833, hvorved Kongen bl. a. fik forevist bogsamlingen.

En fortegnelse over interessenterne i Stiftsbiblioteket i året 1836 indeholder 36 navne, af hvilke 6 kan identificeres som præsterne i Vigsnes, Vester Ulslev, Østofte, Stokkemarke og Vesterborg samt på Fejø. Desuden fremgår det af fortegnelsen, at biblioteket også havde lånere fra Nysted og Nakskov. Biblioteket var virkelig ikke blot af navn men også af gavn et bibliotek for stiftet.

At dette netop var hensigten med biblioteket fremgår af »Love for Biblioteket i Maribo« af januar 1846, hvori det bl. a. hedder i § 2 og 3: Alt hvad Biblioteket ejer, eller kommer i Besiddelse af, tilhører Lolland-Falsters Stift, dog under den Betingelse, at det bestandig har sin Plads i Maribo. — Biblioteket staar aabent for enhver Indbygger i Stiftet imod en aarlig Betingelse af 2 Rbd; til Bibliotekets Vedligeholdelse og Forøgelse«.

Benævnelsen »Stiftsbibliotek« er også ved at vinde indpas. Fra starten benævnedes biblioteket, som tidligere anført »Provindsialbogsamlingen«. Dette navn bruges endnu så sent som i 1848 i et supplerende katalog. Men allerede fra 1827 modtog biblioteket officielle skrivelser adresseret til »Stiftsbiblioteket i Maribo«. Denne benævnelse findes også i bibliotekets forhandlingsprotokol så tidligt som i 1838. I ovennævnte love af 1846 bruges navnet »Biblioteket i Maribo«.

Efter 1848 accepteres navnet »Stiftsbiblioteket i Maribo« og dette navn bruges fortsat.

Berthelsen efterfulgtes i 1837 af lærer C. W. Ross. I hans bibliotekartid udkom en revideret udgave af det gamle katalog med tillæg 1839. I 1848 udkom yderligere et tillæg og i 1853 foreligger et nyt stort katalog på 7500 numre.

Et bevis på, at biblioteket, trods stilstandsperioden, har været i jævn vækst.

DOMICIL I RAADHUS OG STIFTSMUSEUM

Under en restaurering af kirken i 1863 blev biblioteket hjemløst, da jomfrukoret skulle inddrages til andre formål.

En flytning blev nødvendig, og den foregik da i sommeren 1863 da biblioteket flyttedes til Raadhuset, hvor bogsamlingen fik anvist lokale i stueetagen til venstre for hovedindgangen. Her skulle den få sin plads i de kommende 30 år. Det blev år, hvor biblioteket måtte slås med en næsten tilintetgørende dårlig økonomi; men til trods herfor kan en svag stigning i bogbestanden dog noteres.

Ross trak sig tilbage i 1878 efter at have virket ved biblioteket i over 40 år.

Han afløstes af lærer C. Willert, der var bibliotekar til sin død i 1889.

Efter ham fulgte amtstuefuldmægtig H. Pedersen, der blev både bibliotekar og kasserer.

Bibliotekets historie i 1880'erne byder ikke på større begivenheder. Udlånet er i jævn stigning og økonomien bedres ved, at kommunen i 1885 tildelede biblioteket 50,00 kr., hvorved det omtrent lykkes at få et underskud bragt ud af verden.

Bogvalget tenderer mere og mere mod den underholdningsprægede litteratur.

Omkring 1890 optages sindene påny af flytteproblemer.

I 1890 var Stiftsmuseets nye bygning rejst, og allerede i 1885 var det i et forslag til love for Stiftsmuseet fastslået, at »forsaauidt Bestyrelsen for Stiftsbiblioteket i Maribo ønsker det, skal Museumsbygningen afgive til det den Plads, Museumsbestyrelsen mener at kunne undvære, dog mindst 150 Kvadratalen Gulvflade, med Ret til Benyttelse deraf efter de for Bibliotheket gjældende Love, men i øvrigt maa Bestyrelsen for Bibliotheket i Bru-

gen af Lokalet rette sig efter de den af Bestyrelsen for Museet givne Forskrifter«.

Biblioteket benyttede sig af tilbudet. Atter blev der flyttedag. Udgifterne ved flytningen, der beløb sig til knap 300,00 kr. afholdtes af kommunen.

Forud gik en del drøftelser om, hvor bogsamlingen skulle placeres. Endog museets loft var på tale. Det blev den såkaldte folkemuseumssal, man valgte. Udlånet åbnedes her den 11. september 1890.

Udlånsstatistikken viser i de følgende år en fortsat stigning.

I 1896 modtog Stiftsbiblioteket sit første statstilskud, 100,00 kr.

1899 er et mærkeår i bibliotekets historie. En læsesal, eller læsestue, som det hed dengang, åbnedes i Raadhusets stueetage. Her opstillede man et par hundrede bøger. Der var adgang for læsende tre aftener om ugen i tiden fra kl. 19³⁰—22³⁰

Kustode Olsen fik 75 øre pr. aften for vagttjeneste. For lys og varme måtte biblioteket betale 1,00 kr. pr. aften til kommunen. Til gengæld beløb kommunens tilskud til biblioteket sig til 100,00 kr. årlig, så udgifterne til læsestuen blev ikke store.

Denne læsestue var et prisværdigt fremstød af bibliotekets ledelse og bestyrelse. Man opnåede uden besvær såvel amtsrådets som byrådets sanktion.

Det fremgår af protokollerne, at læsestuen blev flittigt benyttet. Det var derfor med beklagelse, at man i 1908 måtte nedlægge den, da lokalet skulle bruges til politistation.

Udsendelsen af kataloger har gennem årene spillet en betydelig rolle for Stiftsbiblioteket. Der var udsendt et tredje tillæg til 1853-katalogen og i 1889 udkom hovedkatalogen med alle tillæggene i en fællesudgave, som blev udsendt påny og a'jourført i 1901. Det vil sige, at der her forelå en katalog omfattende de sidste 50 års tilvækst. I 1906 udkom der atter et 5. års tillæg, og endelig i 1916 forelå det sidste tillæg som Stiftsbiblioteket indtil nu har udgivet.

Katalogerne giver et interessant billede af den forskydning i bogvalget, der har fundet sted i bibliotekets historie.

Teologi og jura, som var fremtrædende fag i provinsialbogsamlingens første år indtager nu en beskeden plads hvorimod der er tale om stigning indenfor faggrupperne: naturvidenskab, kunst, historie og geografi. Det er dog skønlitteraturen, som fremviser den største stigning.

BIBLIOTEKSLOVEN

Efterhånden som biblioteket voksede kneb det mere og mere at yde lånerne en tilfredsstillende service i det alt for lille lokale i museet.

1920 er et skelsættende år i de danske folkebibliotekers historie: Biblioteksloven gennemføres.

Da loven var en tilskudslov, der sikrede bidrag fra staten i nærmere fastsatte forhold til de stedlige tilskud, tillod de derved forbedrede økonomiske forhold en længe tiltrængt reorganisering af bibliotekerne.

Stiftsbibliotekets daværende bibliotekar, boghandler Chr. Dein og bestyrelsesmedlem, amtsforvalter A. Holck var foregangsmænd, der forstod at drage fordel af bibliotekslovens tilskudsparagraf.

Man forhandlede med bibliotekstilsynet om muligheden for at finde en bedre egnet plads til biblioteket. Der var tale om flere muligheder: Raadhuset, det gamle børnehjem i Museumsgade og de gamle skoler.

Raadhuset var så afgjort den bedste løsning.

Da det trækker i langdrag med at opnå byrådets tilslutning til at rådhuset atter må huse Stiftsbiblioteket, sender biblioteksbestyrelsen en opfordring til byrådet om at fremskynde sagen.

I 1923 nedsættes et udvalg som i samarbejde med biblioteksbestyrelsen hurtigt får sagen gennemført med det resultat, at kommunen stiller selve rådhusets festsal til bibliotekets disposition samt magasinplads på loftet.

Dertil påtager kommunen sig inventarudgifter og giver tilsagn om fremtidig ydelse af lokale, lys og varme plus et årligt tilskud.

Dette efter sin tid særdeles storslåede projekt vedtoges den 4. juli 1923.

Den 9. december samme år fandt indvielsen af det nye folkebibliotek sted. Biblioteket bevarede sit gamle navn »Stiftsbiblioteket i Maribo«.

En ny æra for biblioteket var indtrådt.

Da boghandler Dein i 1920 fratrådte som bibliotekar blev lærer J. H. Rosling hans efterfølger. Han efterfulgtes den 1. oktober 1924 af frk. Erna Vest Hansen, der var den første biblioteksuddannede leder af Stiftsbiblioteket. Frk. Vest Hansen fik klassificeret og omkatalogiseret størstedelen af bogbestanden. Og endelig lykkedes det at få gennemført en længe hårdt tiltrængt kassation af udslidte og forældede bøger.

I 1931 afløstes frk. Vest Hansen af bibliotekar frk. Ida Bachmann, under hvis ledelse biblioteket oplevede en bemærkelsesværdig blomstring.

Frk. Bachmanns aktivitet i forbindelse med hendes udprægede administrative evner gjorde biblioteket til en levende kulturinstitution. Der blev afholdt studiekredse og foredragsaftener hvorved mange nye lånere fandt vej til biblioteket.

I 1934 blev der oprettet en ungdomsafdeling i Stiftsbiblioteket. Børnebogsamlingerne på skolerne havde allerede siden 1926 været sammensluttet under biblioteket.

»Ungdomshjørnet« blev en succes, og det har vist sig at denne afdeling stadigvæk er en særdeles levende enklave i biblioteket.

I dag findes der ungdomshjørner i ethvert større bibliotek, men da Stiftsbiblioteket i Maribo i 1934 åbnede sit ungdomshjørne var det et pionerarbejde.

I 1936 gjorde man et nyt forsøg, den gang med en afdeling af Braille-bøger for amtets blinde.

Forsøget kronedes med held. Det må derfor beklages, at denne bibliotekservice måtte opgives efter en beslutning taget i 1955 på Dansk blindesamfunds Lolland-Falster-kreds generalforsamling. I 1958 fjernedes de 783 bind i blindeskrift, som var deponeret på Stiftsbiblioteket og flyttedes til Statens bibliotek for blinde.

I 1940 fik frk. Bachmann orlov for at rejse til Amerika. Som vikar ansattes frk. Elisabeth Ostfeld, som fik fast ansættelse i 1941, da frk. Bachmann valgte at blive i USA.

I frk. Ostenfelds bibliotekartid påbegyndtes patientudlån på Maribo Amts og Bys sygehus. Det første år udlåntes 2468 bind. At arbejdet fortsat har været af betydning viser bl. a. udlånstillene fra 1961-62, hvor der udlåntes 5522 bind.

Under Danmarks besættelse tog læselysten et vældigt opsving der for Stiftsbibliotekets vedkommende kulminerede i 1942, hvor udlånstallet steg til 52.632.

Den nedgang der noteredes i statistikken i efterkrigsårene er et fænomen der også kendes fra andre biblioteker.

FRA 150 ÅRS JUBILÆET TIL I DAG

Den 20. august 1945 kunne Stiftsbiblioteket fejre sit 150 års jubilæum. Dagen markeredes ved en festlig sammenkomst i biblioteket.

Et højdepunkt i festen var bibliotekskonsulent Jørgen Bankes udtalelse om mulighederne for Stiftsbiblioteket som vordende centralbibliotek. Banke sagde bl. a.: »Jeg tvivler ikke om, at Maribo inden længe vil få sit centralbibliotek«.

Stiftsbiblioteket fungerede faktisk allerede som centralbibliotek for 8 kommuner: Askø, Bandholm, Hillested, Hunseby, Slemminge-Fjelde, Stokkemarke, Vaabensted-Engestofte og Østofte. For de kommuner, hvor der var selvstændige biblioteker: Bandholm, Slemminge-Fjelde, Stokkemarke og Østofte, forestod Stiftsbiblioteket det tekniske arbejde med katalogisering og var rådgivende ved bogvalgsmøder. Endelig kunne disse sognebiblioteker rekvirere bøger fra Stiftsbiblioteket. I de andre ovennævnte kommuner udstationeredes bogkasser til ombytning efter ønske.

Centralbibliotekstanken var derfor nærliggende især da byrådet havde givet den sin tilslutning.

Nakskov blev dog foretrukket som centralbiblioteksby, dels på grund af sin størrelse, dels fordi lokaleforholdene der var bedre egnede til formålet.

1945 blev også et mærkeår ved at børnebiblioteket udskiltes fra Stiftsbiblioteket og blev en kommunal institution med egne vedtægter. Dog bevarede overbibliotekaren ved Stiftsbiblioteket, som forblev selvejende, den administrative ledelse også af Maribo kommunale børnebiblioteker.

Da frk. Ostenfeld i 1946 overtog ledelsen af Vordingborg bibliotek blev Volmer Valerius hendes efterfølger som overbibliotekar ved Stiftsbiblioteket, hvor han havde været ansat som assisterende bibliotekar siden 1943.

Den interesse Valerius viste det kulturelle arbejde satte snart sit præg såvel på Stiftsbiblioteket som på de andre kulturinstitutioner og foreninger, hvor han havde sit virke: Lolland-Falsters Stiftsmuseum, Historisk Samfund, Kunstforeningen og Foreningen »Norden« for blot at nævne nogle af de områder Valerius har viet sin interesse.

Takket være hans indsats, blev der i 1954 arrangeret en mindevæg over Kaj Munk på Stiftsbiblioteket. Over en montre indeholdende Kaj Munks værker i førsteudgave samt breve og manuskripter — ophængtes et maleri af digterpræsten, udført af maleren S. Danneskjold Samsøe.

Efter at Valerius var død i 1959 konstitueredes den stedlige assisterende bibliotekar, fru Birthe Møller som leder indtil 1. august 1960, da vicebibliotekar Georg Heilskov Pedersen, centralbiblioteket i Nakskov, tiltrådte som leder af Stiftsbiblioteket.

Af nye opgaver, som Stiftsbiblioteket har taget op kan nævnes: udlånet på plejehjemmet for kronisk syge, »Søndersøhjemmet«, udlån påbegyndt den 4. november 1960 på Folkepensionistboligerne, udlån påbegyndt 18. november 1960 og på Aldersrenteboligerne, udlån påbegyndt den 2. december 1960.

I 1961 udsendtes for første gang en trykt beretning for »Stiftsbiblioteket i Maribo og Maribo kommunale børnebiblioteker«.

Biblioteket, der nu kun af navn er »Stiftsbibliotek« er stadigvæk en selv-ejende institution, hvorimod børnebibliotekerne som nævnt er kommunale.

Bibliotekerne i Nykøbing F. og Nakskov overtog ved deres udnævnelse til centralbiblioteker det gamle Stiftsbiblioteks opgaver overfor de lolland-falsterske landkommuners lånere.

Biblioteket i Nykøbing F., der oprettedes i 1914 blev centralbibliotek allerede i 1919, medens Nakskov bibliotek, der oprettedes i 1876 først fik den officielle anerkendelse som centralbibliotek i 1948.

Nakskov bibliotek havde dog helt tilbage fra sidst i 1930'erne ydet enkelte nabokommuner biblioteksservice.

Centralbiblioteket i Nykøbing F. havde indtil 1948 heddet »Centralbiblioteket for Maribo Amt«.

De to centralbibliotekers virkeområde er følgende: Nykøbing F.: Falster samt af landkommuner i Fuglse herred: Errindlev-Olstrup og Fuglse-Krønge. I Musse herred: Døllefjelde-Musse, Majbølle, Radsted, Saksøbing Landsogn, Slemminge-Fjelde, Toreby, V. Ulslev, Ø. Ulslev-Godsted, Vignæs, Vaabensted, Kettinge-Bregninge, Herritslev og Nysted Landsogn samt Nysted og

Sakskøbing købstæder. Af de tre købstadsbiblioteker i Nykøbing-området er Stubbekøbing oprettet 1908, Biblioteket for Sakskøbing 1916 og Nysted folkebibliotek i 1936.

Nakskov: Lollands Nørreherred, Lollands Sønderherred og Fuglse herred (bortset fra Errindlev-Olstrup og Fuglse-Krønge) af Musse herred: Maribo købstad, Maribo Landsogn og Hunseby. Af købstadsbiblioteker findes i området — foruden »Stiftsbiblioteket i Maribo« — »Rødby og Omegns folkebibliotek«, oprettet 1922.

Stiftsbiblioteket har dog stadigvæk en del »oplandslånere«, i 1960/1961 således 361 fordelt over følgende kommuner: Askø, Bandholm, Birket, Errindlev, Fejø, Fuglse-Krønge, Glosunde-Græshave, Hillested, Holeby-Bursø, Hunseby, Landet-Ryde, Majbølle, Maribo Landsogn, Nakskov, Nebbelunde-Sædinge, Nykøbing F., Rødby, Sakskøbing, Slemminge-Fjelde, Stokkemarke, Søllested, Tågerup, Tirsted-Skørringe-Vejleby, Våbensted, Vesterborg, V. Ulslev, Ø. Ulslev og Østofte.

I erkendelse af bibliotekets betydning for andre kommuner end Maribo yder amtsrådet derfor også et årligt større tilskud ligesom amtsrådet udpeger et medlem af biblioteksbestyrelsen.

Stiftsbibliotekets samlede lånerantal pr. 1. 4. 1962 var 1.317, hvortil skal lægges lånere på bibliotekets afdelinger på Sygehuset, »Søndersøhjemmet«, Alderdomshjemmet og folkepensionistboligerne.

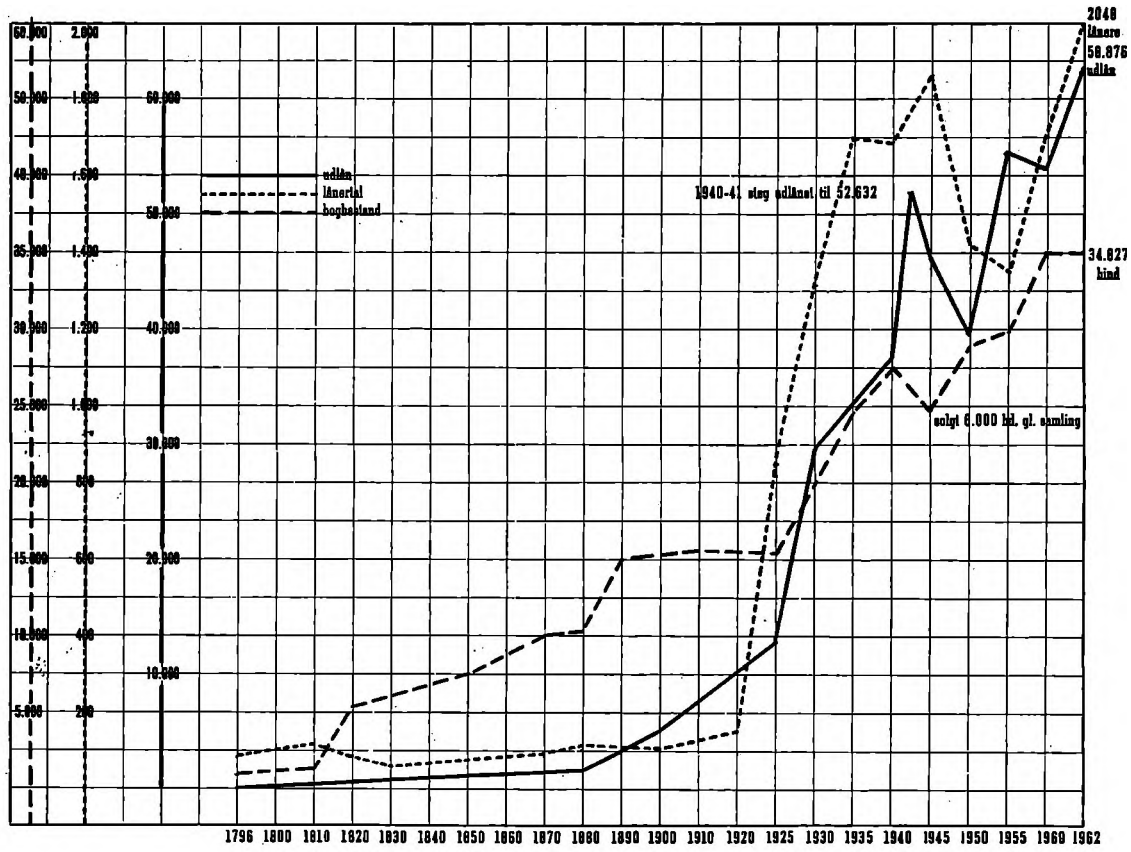
Et tilbageblik over Stiftsbibliotekets historie viser, at der er tale om en gammel kulturinstitution, der stadig har forstået at forny sig og at der op gennem årene har været udført et godt arbejde i folkeoplysningens tjeneste.

At dette arbejde er lykkedes, skyldes dels de skiftende bibliotekarers interesse for sagen, dels — og ikke mindst — de skiftende biblioteksbestyrelser med deres mange fremragende mænd i spidsen.

Desuden må det pointeres, at Maribo kommune op gennem årene har udvist en beundringsværdig forståelse for bibliotekets kulturelle betydning og for dets stadig øgede behov for økonomisk støtte. En oversigt over de kommunale tilskud gennem tiderne vil bedre end ord bevise dette:

I 1924 ydede kommunen et tilskud på	6.500,00 kr.
I 1944:	11.400,00 kr.
I 1962:	64.848,00 kr.

Nævnes skal også den værdifulde økonomiske støtte Stiftsbiblioteket har modtaget fra private firmaer, fra stedlige banker, fra den lokale sparekasse samt fra biblioteksforeningen og andre foreninger.

Stiftsbiblioteket har bestræbt sig på at tage aktivt del i byens kulturelle liv, blandt andet ved afholde foredragsaftener, studiekredse, aftenhøjskoler, udstillinger, ved at etablere kontaktarbejde med andre kulturelle institutioner og ved samarbejde med skolerne i undervisning af eleverne i biblioteksbenyttelse og bøgers brug.

Det er et af bibliotekets fremtidsønsker, at det må forsætte og om muligt intensivere dette arbejde.

Bag fremtidsønskerne ligger håbet om, at Stiftsbiblioteket snart endnu engang må kunne holde flyttedag. Pladsforholdene på Rådhuset er efterhånden så trange, at biblioteket må siges at have sprængt sine rammer.

Man startede på Rådhuset i 1923 med en bogbestand på 15.462 bind, 844 lånere og et udlån på 15.975.

I 1961—1962 viser statistikken en bogbestand (voksne- og børnebøger) på 28.350 bind, 2.048 lånere og et udlån på 58.976 bind.

LOLLAND-FALSTERS STIFTSTIDENDE OG LOLLANDS-POSTEN

Stiftets første avis blev grundlagt den 1. september 1806 i Maribo af underretsprokurator J. N. Høst. Det var et lille 4-sidet blad, der udkom to gange om ugen, og titlen var »Kongelig allernaadigst privilegeret Lolland og Falsters Adresse-Contoirs Avis«.

Desværre er de tre første aargange gaaet tabt, muligvis da avisen i 1835 blev flyttet til Nykøbing F. Paa Det kongelige Bibliotek, hvor de gamle avisaargange fra hele Danmark er samlet, har man 6. aargang fra 1812 som ældste opbevarede aargang.

Der findes dog tre endnu ældre aargange i Stiftsbibliotekets eje — og de regnes blandt de klenodier, som omhyggeligt opbevares i en bankboks i Maribo. Det er aargangene fra 1809, 1810 og 1811, men allerede her har avisen en endnu mere bombastisk titel end den oprindelige, nemlig: Lolland-Falsters Stifts kongelig alene privilegeret Adresse-Contoirs Efterretninger«, en titel avisen fik allerede i 1807.

PRIVILEGIET

Rigsarkivet i København opbevarer en afskrift af det udstedte privilegium, hvori der staar:

18/7 1806 udstedtes priv. til underretsprok. J. N. Høst til at nedsætte sig som bogtrykker i Maribo. Privilegiet lyder: Efter ansøgning »have bevilget og tilladt saa og herved bevilge og tillade, at han, som har lært Bogtrykkerkonsten og arbeidet som Svend i samme, maa nedsætte sig som Bogtrykker i Vor Kjøbstad Mariboe i Vort Land Lolland og derved udøve denne Kunst til Bequemmelighed og Brug for dem, som sig deraf ville betjene,

samt anlægge et Adresse Contoir for Lollands og Falsters Stift, dog skal han efter to Aars Forløb fra denne Vor Allerhøjeste Bevillings Dato for det Lollandske Skole Lærerseminarium aarligen og frit trykke saa mange Ark, at Trykkerlønnen kan beløbe sig til 50 dl. Dansk Courant. Til hvilken Ende han skal tilforpligtet være et got og forsvarligt Bogtrykkeri sammesteds at vedligeholde, dog at han sig derudi efter Loven og de om Bogtrykkerier aller-

naadigst udgangne eller herefter udgivende Forordninger tilbørligen rette og forholde, desligeste skal han og pligtig være saavel af sin iboende Gaard saa og ellers i anden Maade borgerlige og Byens Tyngder og Pligter, forsaa-vidt ham kan tilkomme lige som andre Byens Borgere at svare og betale. Iøvrigt haver han straks at melde sig hos Politimesteren sammesteds og forevise ham dette Privilegium, forinden han af samme maa benytte sig.

Frederiksberg 18/7 1806.

— og den 1. september 1806 udkom som nævnt det første nummer.

Samme aar var der i Danmark kun syv provinsaviser, nemlig en i Aalborg, grundlagt 1767, to i Odense, grundlagt i 1772 og 1780, en i Viborg, grundlagt 1773, en i Ribe, grundlagt 1786, en i Aarhus, grundlagt 1794 og en i Helsingør, grundlagt 1798. Der var samtidig, foruden de syv avistrykkerier, kun trykkerier i Slagelse og Sorø og et ved Skolelærerseminariet i Borris, saa det maa have været en stor begivenhed i vort stift, at Maribo fik et bogtrykkeri og en avis.

DEN FØRSTE TID

Det var vanskelige og urolige tider i Danmark i disse aar, og allerede i 1806 hedder det i nogle optegnelser af en gammel typograf: »Paa den tid begyndte det for bogtrykkerne saa uheldige tidspunkt, den nemlig, at arbej-

det næsten overalt standsede — den største del af mine medbrødre vare udsatte for mangel paa tilstrækkeligt erhverv, nogle aldeles brødløse«.

Det var saaledes ikke noget heldigt tidspunkt, prokurator Høst havde valgt til at begynde sin bogtrykkervirksomhed i Maribo; samstemmende skrifter fra den tid viser, at datidens bogtrykkere og avisudgivere maatte kæmpe med store økonomiske vanskeligheder, og dette er da sikkert ogsaa grunden til, at Høst allerede i slutningen af 1807 sælger sit bogtrykkeri og sin avis til residerende kapellan i Maribo, Chr. Eichenbroch Schultz, der i 1796 var kommet til Maribo.

Schultz var født i Middelfart den 23. september 1763. Han var en mærkelig mand, skriver redaktør Ditlevsen i Lollands-Postens 100-aars jubilæumsnummer, og skildrer ham som en mand under middelhøjde med et rundt ansigt, sort haar og meget halt. Han var et lyst, vittigt hoved, men udskejelende og en afgjort fritænker. I 1796 havde han vundet en guldmedalje ved Universitetet i København og han interesserede sig ogsaa som redaktør meget for den af C. H. Seidelin stiftede offentlige bogsamling, der senere blev til Stiftsbiblioteket. Han døde 1825, 62 aar gammel efter at have redigeret og udgivet avisen i 19 aar.

Hans enke, madam Charlotte Lucilie, der skildres som en fortræffelig kone, fik overdraget privilegiet og lod sin svigersøn, prokurator Jens Chr. Larsen redigere bladet, og han stod da ogsaa for styret i avisens skæbnetime i 1835, da privilegiet, stik imod al retfærdighed — synes vi idag — blev givet til en Nykøbingborger, saa avisen maatte flyttes fra Lolland til Falster.

AVISENS INDHOLD

Tekstpalterne i den oprindelige avis prægedes hovedsagelig af lærde spørgsmaal, kuriøse tildragelser og sparsomme udenlandske beretninger, der mest handlede om krig. Der var i reglen ogsaa artikler af almenoplysende og belærende, men sjældent ræsonnerende karakter. Alt var sat med ensformige typer, lige modsat vore dages aviser, der præges af store overskrifter og interessante billedreportager.

Der er dog fællestræk mellem datidens og vore aviser, f. eks. gav man ogsaa dengang meddelelser om forlovelser, bryllupper og dødsfald, retssager og efterlysninger, ligesom læserne ogsaa var meget flittige til at indsende indlæg. De havde dog ofte en saa personlig og nedsættende tone, at det i vore dage ville afføde en masse injuriersager.

Ogsaa annoncerne spillede en stor rolle i tidligere tiders avis. Det var en af avisens hovedopgaver at bringe annoncer, der spændte over alle de felter, som vi ogsaa kender i dag: Auktioner, licitationer, indkaldelser, officielle bekendtgørelser, køb og salg og alt, hvad der vedrørte dagliglivets smaa foreteelser. Vi gengiver her et par eksempler fra annoncespalterne i den gamle Maribo-avis, nummeret fra den 28. januar 1812:

»Paa Adresse-Contoiret i Mariboe og hos Kjøbmand Gram i Nykjøbing paa Falster kan bekomme tilkjøbs: Den lystige Lollænder eller nyeste Samling af morsomme Anecdoter, latterlige Tildragelser, skjemtsomme Indfald, sindrige Fortællinger og vittige Svar. Samlet, trykt og forlagt af C. E. Schultz, Mariboe 1812. 2 Mk. heftet«.

»Adresse-Contoiret anviser en Kjøber til en Bøgeplanke, tjenlig til Høvlbænk's Blad«.

»Den Gaardmand i Windebye, som omtrent for 12 uger siden af Undertegnede kjøbte et Brokbaand, ombedes at indfinde sig med Betalingen inden 14 Dage fra Dato, thi ellers bliver hans Navn heri bekendtgjort.

Nakskov, den 18de Januar 1812.

Stricker, Distrikts-Læge«.

LOLLANDS-POSTEN

Prokurator J. C. Larsen ledede avisen paa fortræffelig maade og arvede ved sin svigermors død den 16. januar 1835 baade bogtrykkeriet og avisen, men katastrofen indtraf, da hans ansøgning om avisprivilegiet blev afslaaet, man havde simpelthen givet det til prokurator Chr. Frederik Tidemand i Nykjøbing F. Denne havde dog ikke bogtrykkerprivilegium og allierede sig derfor med en københavnsk typograf, Vilhelm Fred. Laub, der netop havde faaet privilegium som bogtrykker i Nykjøbing F., og den 1. oktober 1835 flyttede avisen fra Maribo, og den nye udgiver i Nykjøbing omdøbte bladet til »Lolland-Falsters Stifts-Tidende«.

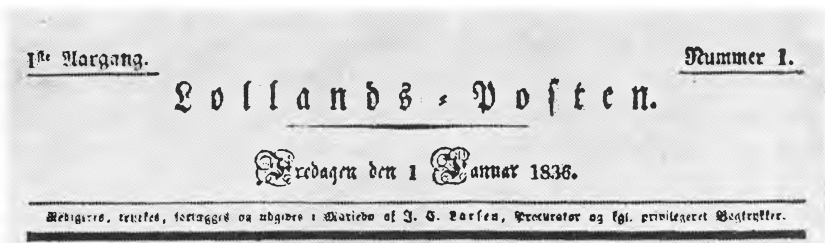
Om grunden til, at privilegiet blev givet til Nykjøbing, kan kun gisnes, men harmen har sikkert været stor i Maribo. Mon ikke det slemme ord

»prokurator-fif« har været brugt? Prokurator Tidemand maa i hvert fald have haft bedre forbindelser og fortalere end prokurator Larsen.

Selv om slaget syntes tabt, gav prokurator Larsen ikke op, han havde jo sin avistrykkemaskine staaende uvirksom og besluttede sig til at gaa direkte til »Landsfaderen«, Frederik 6., og paa dronningens fødselsdag — 28/10 — kom bevillingen. Rigsarkivet er i besiddelse af følgende afskrift:

Til prokurator J. C. Larsen er 28/10 1835 udstedt følgende privilegium:

»Gjøre vitterligt, at Vi efter den af Prokurator J. Chr. Larsen af Vor Kjøbstad Mariboe herom allerunderdanigst gjorte Ansøgning og Begjæ-

ring samt i Betragtning af de af Vort Danske Kancelli i den Anledning allernaadigst oplyste Omstændigheder, allernaadigst haver bevilget og tilladt saa og hermed bevilliger og tillader, at han maa fortsætte det hans afdøde Svigermoder Enken Lucilie Schultz forhen tilhørende og af ham tilforhandlede Bogtrykkeri i bemeldte Kjøbstad til Beqvemmelighed og Brug for dem, som sig deraf ville betjene etc.«.

Rigsarkivets afskrift ender paa denne maade. Nogen nøjagtig kopi kan ikke gives. Originalerne blev jo udleveret til ansøgerne, og ingen af disse originaldokumenter er blevet opbevaret.

Saa var hindringerne ryddet af vejen, og nyttaarsdag den 1. januar 1836 præsenterede prokurator Jens Chr. Larsen sin nye avis i Maribo, som han kaldte »Lollands-Posten«, saaledes at byen kun havde været uden avis i tre maaneder, og landsdelen havde dermed faaet to aviser.

Medens Lolland-Falsters Stifts-Tidende fortsatte aargangene med at datere sin start 1806, maatte Maribos nye avis, Lollands-Posten, der udkom tre gange om ugen, tirsdag, torsdag og søndag, begynde paa en ny aargang 1836, men bogtrykkeriet, der uforandret havde hjemme i Maribo, kan med rette datere sin oprettelse 1. september 1806 som landsdelens ældste.

Hvordan prokurator Larsen formede sin ansøgning, fortæller han lidt om i en artikel i sit blad den 8. marts 1836, hvori han skrev

»..... Her maa Udgiveren tillade sig den Bemærkning, hvad Bogtrykkeriet angaar, at paa sammes Presse har »Lolland-Falsters Stiftsavis« været trykt i 29 Aar, indtil, efter Madam Schultz's dødelige Afgang, Hr. Procurator Tidemand i Nykjøbing erhvervede sig allernaadigst Tilladelse til Avisens Udgivelse, hvorved Alt ligesom syntes tabt for den schultziske Familie, og især for mig, der, uden mindste Forbeholdenhed, havde kjøbt Bogtrykkeriet og forbunden mig til at betale samme med 1,000 Rdl. Der skulde mere Styrke, end jeg havde, til at tage imod et saadant Stød. Derfor skete det, at jeg i min fortvivlede Stilling tilbød at ville sælge mit Bogtrykkeri, men en højere Magt magede det saaledes, at jeg ikke fik Svar og desaaarsag vandt Tid til at komme til Besindelse. Da var det, at jeg allerunderdanigst henvendte mig til Landsfaderen, og paa Hendes Majestæt vor allernaadigste Dronnings Fødselsdag, den 28de October s. a., gav Hs. Majestæt Kongen den allenaadigste Resolution, hvorefter jeg fremdeles maa nytte og bruge bemeldte Presse. Gud unde den nu nok at bestille, saa at vi i Aar, og hvert Aar, naar vi med Danmark glæde os for den Dag, der gav os Maria, kunne med vore Venner ogsaa glæde os for den Dag, vor allernaadigste Konge gjengav os vor ligesom tabte Presse«.

Hvor det første trykkeri laa i Maribo kan ikke med fuldstændig sikkerhed fastslaaes, men af et ældre realregister beroende paa Landsarkivet fremgaar det, at der den 1. juli 1805 er affattet købekontrakt mellem ejeren af ejendommen Nørregade 8, Maren Groth, enke efter sl. inspektør Petersen, og Christian Eichenbroch Schultz. Skødet bærer datoen 20. juni 1806. Da kapellanen allerede kom til Maribo 1796, maa man gaa ud fra, at han flyttede ind i sin forgængers bolig dette aar. Da avisen blev stiftet 1. september 1806, og Eichenbroch Schultz allerede aaret efter overtog den, maa det være nærliggende at drage den slutning, at prokurator Høst i 1806 lejede sig ind i Nørregade 8, og derved har husets ejer, kapellanen Eichenbroch Schultz faaet saa stor kendskab til og interesse for avisen, at han det følgende aar, 1807, køber avisen og fortsætter trykningen og redaktionen i sit eget hus. Her fremstilles avisen saa indtil 1836, hvor prokurator Jens Chr. Larsen stod overfor økonomisk sammenbrud, maatte sælge ejendommen, og flyttede til Østergade, hvor han boede to forskellige steder, derefter til Vestergade, der den gang hed Klostergade, hvorefter Lollands-Posten i 1850 vender tilbage til Nørregade 8, der blev erhvervet af redaktør Chr. Jørgensen. Her har avisen og trykkeriet haft et blivende sted, indtil A/S Lollands-Posten i 1930 købte naboejendommen, Nørregade 10, af forretningsfører Frederik Kro-

mann, og paa den store havegrund opførtes den ejendom, som Lollands-Posten endnu bebor, og som blev taget i brug den 1. april 1931.

Lolland-Falsters Stifts-Tidende flyttede i 1835 ind i ejendommen Frise-gade 21, Nykøbing F., og boede her, indtil en ny stor ejendom blev bygget i 1913 i Østergade, hvor der stadig er bogtrykkeri, som efter avisens ophør i 1960 videreføres af en privat bogtrykker under navn Lolland-Falster Stifts-Trykkeri.

ANNONCER UDEN BETALING

Det er ikke mærkeligt, at Lollands-Posten ikke nærrede ligefrem venskabelige følelser overfor Stifts-Tidende i Nykøbing, der sammen med de oprindelige privilegier havde taget retten til at faa indrykket alle de officielle bekendtgørelser mod en god betaling. Lollands-Posten var henvist til at maatte nøjes med abonnement som eneste indtægtskilde, samtidig med at man følte savnet af annoncer, thi allerede den gang maatte man erkende, at ogsaa annoncer er godt læsestof. Prokurator Larsen indrykkede da allerede den 5. februar — fem uger efter starten — følgende annonce i Lollands-Posten:

»At Lollands-Posten fra Dato udgaaer tillige som »Commissions-Tidende for Bekjendtgørelser« uden Betaling, det har jeg den Ære herved at kundgjøre, troende, især hvad Lolland angaaer, at opfylde et hos Indbyggerne længselsfuldt næret Ønske, da mit Blad saaledes ikke alene vil afhjælpe et, siden Stiftstidendes Udgivelses Fjernelse herfra Mariebo, betydeligen følt Savn, men jeg endog herved, aldeles overeenstemmende med den mig allernaadigst meddelte kongelige Bevilling som Bogtrykker, endmere afbenytter mit Bogtrykkeri »til Bequemmelighed og Brug for dem, som sig deraf ville betjene«.

Hellere gratis annoncer end slet ingen annoncer, maa have været hans argument, men tilbudet blev ikke ved med at staa ved magt, og taksten sættes senere til 1½ skilling pr. linje — betydeligt billigere, end den privilegerede Stifts-Tidendes takst. Kampen om annonce-indtægterne paa Lolland-Falster var begyndt.

Det fremgaar tydeligt af de ældste aargange af Lollands-Posten, at det var prokurator Larsens agt at gøre sin avis til en speciel Lollands-Avis og henvisse Stifts-Tidende til Falster. Allerede fra starten oprettedes der indlevingssteder for annoncer i de øvrige lollandske byer, hvor man ogsaa kunne tegne abonnement for 1 rigsdaler kvartalet. I nummeret for 29. januar 1836

bringes listen over indleveringsstederne for første gang. De fandtes hos købmand Røpstorff i Nakskov, postekspedient Christensen i Stokkemarke, postmester Suhr i Rødby, forligskommissair Henrichsen i Nysted og maler Møller i Sækkjøbing. Der blev ogsaa oprettet et indleveringssted i Nykøbing hos boghandler Berggren, men herpaa svarede Stifts-Tidende ved i 1844 at oprette et indleveringssted i Maribo hos boghandler Giegengack i Østergade.

KAMPEN MOD PRIVILEGIERNE

Men det var ikke alene paa Lolland-Falster, at man førte kamp mod et privilegeret blad. Ogsaa i andre egne af landet begyndte man at arbejde paa at afskaffe disse annonce-privilegier omfattende de officielle annoncer, som kun Berlingske Tidende og de faa Stifts-Tidender havde. Men det blev en mangeaarig kamp, som Rigsdagen flere gange udførligt beskæftigede sig med.

Første gang, der blev gjort et alvorligt forsøg, var i 1863, hvor samtlige privilegier i anledning af tronskiftet blev indsendt til fornyelse. Daværende indenrigsminister Orla Lehmann gik ind for privilegiernes afskaffelse og for, at man i stedet oprettede en Statstidende. I et brev af 20/4 1864 skriver indenrigsministeriet til justitsministeriet som bemærkning til ansøgningerne om fornyelse af privilegierne:

» og det har heller ikke undgaaet Ministeriets Opmærksomhed, at et saadant Privilegium lettelig i en væsentlig Grad skal bidrage til at oprettholde Blade, der efter hele deres Holdning ikke egne sig til at støttes af Regjeringen«.

Privilegiet blev ikke ophævet, men dog kun fornyet med paategning »indtil videre«.

I samlingen 1869-1870 stillede Carl Ploug et nyt forslag om en Statstidende. I 1871 kom der yderligere to ændringsforslag, og i 1872-1873 stillede indenrigsminister Fønnesbech et ændringsforslag, der blev vedtaget i Folketinget, men forkastet af Landstinget, og først efter at mange nye forslag var blevet fremsat i aarene derefter, blev loven om Statstidendes oprettelse vedtaget den 19. december 1902 i Folketinget. Loven blev stadfæstet den 23. januar 1903, og fra 1. april 1904 bortfaldt alle bestaaende Stifts-Tidende-privilegier, og nu i 1962 er navnet kun bevaret i tre aviser, nemlig Aalborg, Aarhus og Fyns Stifts-Tidende som selvstændige aviser.

STIFTS-TIDENDE

Stifts-Tidende blev ledet af prokurator Tidemand fra flytningen i 1835 til begyndelsen af 1840, hvor han overdrog bladet til sin bogtrykker, Vilhelm Fred. Laub, der redigerede det til sin død, 10. april 1845. Hans enke antog den 30-aarige typograf Chr. Jørgensen til redaktør, og han blev en af den tids betydeligste redaktører, som fik en afgørende betydning baade for Stifts-Tidende og Lollands-Posten.

Chr. Jørgensen redigerede Stifts-Tidende fra 1845 til 1876, bortset fra en periode fra 1. juli 1848 til 1. april 1849, da han var redaktør ved Lollands-Posten. I denne korte periode blev Stifts-Tidende redigeret af J. R. Dein, der senere blev en navnkundig redaktør af Lollands-Posten. Selvom Chr. Jørgensen gik af som redaktør af Lollands-Posten, var han stadig udgiver af bladet indtil 1863, da redaktør J. R. Dein selv overtog udgivelsen.

Chr. Jørgensens liv var noget af et eventyr. Han blev født 4. februar 1815 i Korsør som søn af en omrejsende musikanter. Under faderens omflakkende tilværelse kom han til Maribo, hvor faderen lod ham komme under fattigvæsenet. Senere fik han plads hos en værtshusholder, der satte ham til at vogte gæs og køer. Han blev typograflærling ved en tilfældighed. Som karl i et bageri havde han sin gang i avistrykkeriet i Maribo, som ejedes af madam Schultz. Han fattede tillid til den joviale kone, og hun indvilgede i at tage ham i typograflære.

Chr. Jørgensen var kommet »paa sin rette hylde« — og var lykkelig. Dog maatte han igennem en ulykkelig forelskelse i prokurator Larsens unge datter. Da forholdet blev opdaget, maatte han rejse, og da han senere vendte tilbage til Maribo som en meget dygtig mand inden for sit fag, var hans ungdoms elskede blevet gift med en anden.

Den eneste beskrivelse af det første nummer af avisen skyldes i øvrigt Chr. Jørgensen, der beskrev den saaledes:

»Da Høst begyndte avisen i 1806, udkom den kun to gange om ugen, og hvert nummer var kun halvt saa stort som et nummer af Stifts-Tidende i dag. Papiret var slet og trykket endnu slettere. Dette omfang holdt bladet i de første 30 aar«.

PROVINS-AVISENS VILKAAR

Chr. Jørgensen skrev i Stifts-Tidende den 1. januar 1848 en bemærkelsesværdig artikel, som er blevet nærmere omtalt af redaktør P. V. Christensen

i værket Dansk Provinspresse (1925). I denne artikel giver Chr. Jørgensen en karakteristik af datidens avis, idet han skriver:

»Provinsavisen er for det meste indskrænket til at faa en Redacteur, som kan haves for nogenlunde godt Kjøb, oftest en, som tillige kan bestyre Bogtrykkeriet, der giver Ejeren den bedste Indtægt, eller i hvertfald en Mand af underordnet Talent«.

Om avisens opgaver skriver han:

»Den skal holde en bestemt Farve og Mening, skal nogenledes med Besindighed og Retfærdighed dele de stridende Parter imellem, holde det Galeste af de personlige Uartigheder og egoistiskbarnagtige Tvistigheder borte, skal kæmpe for Billighed, Sandhed og Ret da er Maalet naaet for Øjeblikket«.

Det kan ogsaa lige nævnes, at da Ritzaus Bureau blev stiftet 1. februar 1866, havde Chr. Jørgensen allerede inden starten tilsagt sin støtte. Iøvrigt var der ved starten kun indtegnat syv provinsaviser.

Chr. Jørgensen døde 17. juni 1876 efter et rigt virke baade som bladmand og politiker (Han blev valgt til Folketinget i Maribo-kredsen i 1852).

Da redaktør Chr. Jørgensen, Stifts-Tidende, i 1848 overtog Lollands-Posten i Maribo, blev J. R. Dein ansat som redaktør af Stifts-Tidende i Nykøbing, men det blev i *Maribo*, han kom til at yde sin livsgerning, idet han allerede aaret efter, den 1. april 1849, blev ansat som redaktør af Lollands-Posten, en stilling han varetog i 36 aar, indtil han den 26. maj 1885 overdrog avisen til sin søn, redaktør Johan Dein. J. R. Dein døde 30. april 1891, og foruden sønnen, der blev redaktør, efterlod han sig sønnen boghandler Chr. Dein, der ogsaa blev en kendt Mariboborger af format.

Johan Rasmus Dein var københavner, født den 28. september som søn af en slagtermester. Han kom i bogtrykkerlære, da han var 18 aar gammel, og arbejdede som svend i 11 aar paa det store ansete bogtrykkeri Bianco Luno, og der er ingen tvivl om, at det var denne fagligt set højt kvalificerede bogtrykker, der skabte grundlaget for det bogtrykkeri, der sideløbende med avistrykkeriet har kunnet hævde sig som en levedygtig Maribovirksomhed igennem over 150 aar.

I værket Danmarks Bogtrykkere gennem 450 aar (Aarbog for Dansk Bogtryk 1929) nævnes, at J. R. Dein allerede i 1849 i en pjece »Et par ord om typografernes kaar« skriver: »at en del af de smaa Bogtrykkerier maa forsvinde, de trykke slet og til uforskammede Priser«.

Til trods for disse aars ydre ufred og indre politiske kampe (provisorie-

aarene med presseprovisoriet af 2/11 1885) gik Lollands-Posten støt fremad under J. R. Deins ledelse. Formatet blev større og der anskaffedes regelmæssigt nye typer. Hans ledelse kan karakteriseres ved besindighed og rolig overvejelse, og man kan ikke undgaa at lægge mærke til, at de mange skænderier og indlæg af personlig karakter næsten helt forsvandt i Deins redaktørperiode. Han var en mand med en udpræget retfærdighedssans, og hele den politiske uro, der prægede de sidste aar af hans redaktørtid, gjorde ham til en skuffet mand. I sin afskedsartikel den 26. maj 1885 skriver han bl. a.:

»Efter at jeg nu i 36 Aar har forestaaet Ledelsen af Lollands-Posten, tror jeg, at Tiden er kommet til for Alvor at fastholde min for Aar og Dag siden fattede Beslutning: at trække mig tilbage fra Bladets Redaktion, nu da det ikke mere er tilladt at hævde en overfor Højre og Venstre uafhængig Stilning.

I en række af Aar er Landets politiske Tilstand blevet mig mere og mere pinlig, og den nyeste Tids bitre Kamp — med store Fejl paa begge Sider — er blevet mig uudholdelig som en oprigtig Ven af Friheden og af vort haardt prøvede Fædreland«.

REDAKTØRERNE

Vi er nu naaet frem til en periode, hvor der er rigeligt kildemateriale for den, der ønsker oplysninger om de to gamle aviser, bl. a. Lollands-Postens store og meget flot trykte 100-aars jubilæumsnummer fra 1936 og Lolland-Falsters Stifts-Tidendes store rotationstrykte 150-aars jubilæumsnummer fra 1956 — og lad os derfor blot lade de to blades redaktører passere revy i kronologisk orden.

I Maribo:

1806—1807 Prokurator Johannes Nicolai Høst.

1807—1825 Residerende Kapellan Chr. Eichenbroch Schultz.

1825—1835 Prokurator Jens Chr. Larsen.

(Avisen flyttes til Nykøbing og Lollands-Posten stiftes.)

1836—1848 Jens Chr. Larsen. (Fra 7. marts til 9. april 1848: Claudius Madsen.)

1848—1849 Chr. Jørgensen (Udgiver til 1863).

1849—1885 J. R. Dein.

1885—1906 Johan Dein (Udgiver til 1914).

1906—1908 C. M. Kampmann.

- 1908—1910 C. Axelsen.
 1910—1914 Johan Dein.
 1914—1944 D. Ditlevsen.
 1944—1948 Ismail Kristensen.
 1948—1954 Olaf Rasmussen og P. Jul. Nielsen.
 1954— Olaf Rasmussen (Lollands-Posten videreført fra
 1. juli 1960 som ugeblad).

I Nykøbing:

- 1835—1840 Chr. Frederik Tidemand.
 1840—1845 Vilhelm Fred. Laub.
 1845—1848 Chr. Jørgensen.
 1848—1849 J. R. Dein.
 1849—1876 Chr. Jørgensen.
 1876—1901 H. I. Jakobsen.
 1901—1914 Chr. Reventlow.
 1914—1918 Johs. Nielsen.
 1918—1939 Carl Pedersen.
 1939—1948 Jens Kofod.
 1948—1952 Carl Kauffeldt.
 1953—1958 Olaf Rasmussen og Sven Aage Madsen.
 1958—1960 Sven Aage Madsen (Avisen ophørt 1. juli 1960).

ANDRE DAGBLADE

Stifts-Tidende og Lollands-Posten var de eneste aviser paa Lolland-Falster indtil 1860, hvor *Stubbekøbing Avis* blev startet den 2. oktober af M. J. Berendt. Avisen blev i 1933 overtaget af Lolland-Falsters Venstreblad og blev sammen med dette blad i 1960 overtaget af Lollands Tidende. Avisens titel bevares stadig.

I 1868 blev *Lollands Tidende* grundlagt af Vald. Petersen under titlen Nakskov Tidende. Fra 1875—1885 blev den trykt i Nykøbing, medens Rs. Claussen havde forpagtet det.

I 1873 stiftede politikeren Rasmus Claussen *Lolland-Falsters Folketidende*.

1887 blev *Vestlollands Avis* stiftet 1. oktober af cand. jur. C. G. Jensen. Der var dog allerede 1850 en avis med titel Nakskov Avis eller Vestlollands politiske Avertissementstidende, men den ophørte efter et par aars forløb.

I 1890 blev der for tredje gang stiftet en avis i Maribo. Det var *Maribo Amts Avis* under redaktion af R. P. Jensen. Den flyttedes 1892 til Nykøbing og blev senere til *Lolland-Falsters Venstreblad*, der i 1960 overtoges af Lollands Tidende, men titlen og selvstændig lokalredaktion i Nykøbing bevares.

I 1901 startede S. Bresemann den 1. oktober i Nakskov *Lolland-Falsters Social-Demokrat*, der 1/10 1950 ændrede titel til *Ny Dag*.

Endnu en nydannelse kom i 1905, og det var atter Maribo, der var stiftelsesby. Det var en kreds af venstremænd, der stiftede *Maribo Amtstidende* under redaktion af Martin Andersen. Det var oprindeligt dagblad, men gik efter faa aars forløb over til at være upolitisk annonceblad, der fremdeles udsendes to gange om ugen.

BLADVÆKST OG BLADDØD

Provinsens ældste nulevende dagblad er Aalborg Stiftstidende, der oprettedes 1767. Indtil aar 1800 oprettedes der kun ialt 7 aviser i provinsen. I de følgende halvt hundrede aar gik det ogsaa langsomt med oprettelsen af nye aviser; ialt blev der oprettet 16, men efter 1848 kom der grøde i bladvæksten. Hver købstad med respekt for sig selv ønskede sin egen avis og i de følgende 15 aar oprettedes der ikke færre end 35 nye blade.

Brydningerne efter 1864 gav en stærk fornyelse af pressen. Den politiske kamp tilspidsedes, og det prægede i høj grad aviserne. De gamle var for det meste højreorienterede, og derfor var det en række venstreblade, der i de følgende aar saa dagens lys.

Senere rørte den socialdemokratiske presse paa sig, og fra 1905 startes der radikale blade, og saa gik det rask fremad med starten af nye aviser. I en beretning fra Ritzaus Bureau fremgik det, at i 1924 betjente bureauet 161 selvstændige provinsblade.

Men allerede i trediverne begyndte det at knibe for enkelte blades økonomi, de stigende fremstillingomkostninger gjorde de mindre blade urentable og den saakaldte »bladdød« satte ind ikke alene her i landet, men overalt i verden.

I begyndelsen var det kun ganske enkelte blade, der maatte give op, men efter sidste verdenskrigs afslutning gik det rivende stærkt ned ad bakke. Saaledes har 45 selvstændige dagblade sat livet til siden 1945, og i 1962 er der kun 76 selvstændige dagblade tilbage i provinsen.

Lolland-Falster ramtes haardst i denne sidste periode, idet alle de tre konservative aviser, Stifts-Tidende, Lollands-Posten og Vestlollands Avis, der fra 1959 havde fællestrykning i Nykøbing, samt de to samarbejdende radikale blade, Venstrebladet og Stubbekøbing Avis, ophørte som selvstændige dagblade. De to radikale blade blev overtaget af Lollands Tidende, men fortsætter som aflæggerblade under de gamle bladtitler. Lollands-Posten fortsætter som ugeblad, men har bibeholdt aargangsbetegnelsen og skriver nu 127. aargang.

Lolland-Falster var ellers det *sidste* amt i Danmark, hvor de fire gamle demokratiske partier hver havde et selvstændigt dagblad at støtte sig til.

NUTIDSFORHOLDENE

Da denne artikel især skal fortælle de to gamle avisers historie, er det vel rigtigst kort at trække linjerne op til i dag.

Selvom Lolland-Falsters Stifts-Tidende og Lollands-Posten fra adskillelsen i 1835 laa i skarp konkurrence, har deres skæbnetraade ofte været krydsede, og til slut blev de sammensluttede igen.

Allerede i trediverne, hvor dagspressens vanskeligheder meldte sig, begyndte man at tale om sammenslutning af de tre konservative dagblade, da det afgjort var »en luksus« i saa lille et amt at have tre konservative blade. De radikale blade var samlet eet sted og Social-Demokraten, der havde haft del-trykning for Falster-udgaven i Nykøbing, blev koncentreret i Nakskov. Kun venstre havde raad til at have to blade, et i Nakskov og et i Nykøbing, da disse to blade var amtets største.

I dag kan man se, hvor katastrofalt det blev, at sammenslutningen ikke blev til noget den gang, men hvert blad var saa stærkt forankret lokalt, at ethvert forsøg prellede af paa lokalpatriotismen i henholdsvis Nykøbing, Maribo og Nakskov — og i stedet for at foretage det eneste fornuftige: en koncentration, gik de tre blade langsomt, men sikkert døden imøde, selv om der i de senere aar blev ydet store økonomiske ofre — det var desværre for sent. Den fælles skæbnetime indtraf 1. juli 1960, hvor de tre aviser samtidig ophørte som dagblade.

Begivenhederne er endnu saa tæt inde paa livet, at det sikkert vil være urigtigt paa nuværende tidspunkt at komme nærmere ind paa en omtale af de sidste 14 aars kamp for at bevare den konservative presse paa Lolland-Falster, selv om den, der skriver disse linjer, kom til at staa lige i brænd-

punktet og nok kunne have lyst til at skrive dette spændende sidste afsnit af beretningen om den lille beskedne avis, der som den første i vor landsdel saa dagens lys i Maribo den 1. september 1806, og som kom til at føre saa indholdsrig en tilværelse.

Alle de gamle avisaargange, med nogle huller i rækken fra 1809, men helt intakt fra 1836, findes nu paa Stiftsbiblioteket, ganske vist anbragt paa et koldt og fugtigt sted oppe under Raadhusets tagspær. Maatte det snart lykkes Stiftsbiblioteket at faa bedre og tidssvarende lokaler til opbevaring af disse gamle avisaargange, der mere udførligt og interessant end noget andet fortæller vor landsdels historie gennem 150 aar.

LOLLAND-FALSTERS STIFTSMUSEUM

Der findes her i Stiftet, deels i private Samlinger, og deels enkeltvis mange Mindesmærker fra Fortiden af stor Interesse, hvorimod der ikke findes nogen egentlig Udstilling af Oldsager og Gjenstande af videnskabelig Betydning, hvortil Adgang staaer aaben for Alle.

Da mange af de culturhistoriske Gjenstande, som ere spredte i Forskjelliges Eie, i de senere Aar forsvinde ved Opkjøb til Ind- og Udland, og private Samlinger mere eller mindre ere udsatte for at splittes og tilintetgjøres ved Dødsfald eller andre Forhold, er det Ønske opstaaet hos os at arbeide for Kjøb af de Fortidsminder, som maatte findes her i Stiftet, og at skaffe en passende Plads for de Samlinger, som flere af Interesse for Sagen muligen vilde forøge den offentlige Samling med, og som kunde indlemmes i denne eller erholde særskilt Plads efter Vedkommendes Ønske, og saaledes blive betryggede mod at spredes og ødelægges.

Den eneste nu bestaaende offentlige Samling tilhører imidlertid Mariebo Commune og er foreløbigen opstillet paa Mariebo Raadhus, hvor der kun kan bydes den en efter Omstændighederne trang og brandfarlig Plads.

Skulde saaledes denne Sag vinde Bifald og Fremgang, er det vor Tanke at tilstræbe Dannelsen af et Selskab, som skulde virke til Opførelsen af en Museumsbygning for allehaande smukke eller sjældne Sager fra Lolland-Falsters Stift, saavel af historisk som naturhistorisk Værd.

Med Hensyn til Stedet for et saadant Museum maa Mariebo ved sin centrale Beliggenhed, sine gode Communicationsmidler og frem for Alt ved sine historiske Minder ansees for den bedste Plads her i Stiftet; idet man tillige nærer det Haab, at Mariebo Commune ikke maatte være uvilig til

at lade den Byen skjænkede Oldsagssamling danne Grundlaget for Selskabets Samling.

Vi tillade os derfor at opfordre Dem til at være Medindbyder til at yde Bidrag til et saadant Foretagende saavel som til i Almindelighed at søge Kjærlighed til Opgaven vakt i Deres Kreds.

Deres ærede Svar imødeses inden den 1ste Marts og bedes behageligst tilstillet undertegnede Schrøder.

I Januar 1884.

F. Friis, Lillekjøbelevgaard, pr. Nakskov.

V. Jørgensen, Sognepræst i Mariebo, Viceformand.

A. W. Knuth til Knuthenborg.

C. von Krogh, Kammerherre, Postmester, Nykøbing p. F.

C. W. Ross, Kammerraad.

Lauritz Schrøder sen, Kjøbmand, Mariebo, Secretair.

F. Tesdorff, Sædingegaard.

J. Wichfeld, Formand.

Da bestyrelsen for Oldsamlingen paa Raadhuset i Mariebo agter at opfordre til Dannelsen af en Forening, som skal virke til Bevaring af Oldsager og andre Fortidsminder i Lolland-Falsters Stift, er det mig en Fornøjelse at medgive denne Opfordring min bedste og varmeste anbefaling.

Jeg føler mig overtydet om, at mange mærkelige Levninger fra Fortiden ved en slig Forening vil kunne blive bevarede baade til Oplysning for Folket og til Gavn for Videnskaben, idet jeg haaber, at den tilsigtede Stiftsamling, i Lighed med de andre mindre Samlinger omkring i Landet, vil arbejde sammen med Museet i Kjøbenhavn, saaledes at særlig vigtige Oldsager og større Fund afgives til dette imod behørig Godtgjørelse af Doubletter eller imod anden passende Erstatning fra Museet.

Kjøbenhavn, d. 19de December 1883. I. I. A. Worsaae.

Denne mangfoldiggjorte opfordring udsendtes som stilfuld tryksag til gejstlige, degne, godsejere, tjenestemænd og øvrige mænd med position og indflydelse paa Lolland-Falster. Den efterfulgtes i marts 1884 af en »Indbydelse til Oprettelse af et Museum for Lolland-Falsters Stift«. Indledningen i denne tryksag var ordret den samme som i første opråb, men derefter tilføjedes: »Vi have derfor forenet os til Dannelsen af et Selskab, som skulde virke til Opførelsen af en Museumsbygning for allehaande smukke

eller sjældne Sager fra Lolland-Falsters Stift, saavel af historisk som naturhistorisk Værd«. Under bestyrelsens navne var tilføjet 77 navne på medindbydere. Med indbydelsen fulgte en liste, hvor bidragydere kunde påtegne sig med navn og beløb, enten engangsbetøb eller et årligt bidrag.

FORARBEJDET

Forud for denne aktion var forløbet lang tids virksomhed med at realisere en sådan plan. Hvem der var den første og egentlige ophavsmand til tanken om et stiftsmuseum for Lolland-Falster er ikke direkte sporligt, men alt peger dog henimod købmand og brandkaptajn Lauritz Schrøder i Maribo, og tilmed lå museumstanken i luften.

I sidste halvdel af 1800 årene oprettedes museer rundt om i landet, efter at man i København 1807 havde grundet Nationalmuseet, hvis virksomhed udadtil, især ved Worsaae's energiske indsats som arkæolog og samler, efterhånden satte fortidslevn i værdi i folkebevidstheden, både videnskabeligt og pekuniært. Det ses jo også af foranstående: » — — kulturhistoriske Gjenstande — — forsvinde ved Opkjøb til Ind- og Udland — — «, at nutidens museumsinstitutioners kvaler med at forhindre sjakren med oldsager o.l. er et onde af gammel rod, der har sit udspring i den merkantile lov om tilbud og efterspørgsel. Hele situationen affødte privatsamlere, hvis erhvervelser efterhånden svulmede i antal og arter, og for at undgå en splitelse af den kære samling testamenteredes den ofte til hjemstedsbyen, eller samleren søgte at skabe et officielt museum.

Således havde også købmand Lauritz Schrøder i Maribo fået anbragt sin samling af oldsager, der jævnlige øgedes med antikviteter, etnografiske og naturhistoriske genstande samt mærkelige ting, i offentligt tilgængelige lokaler på rådhuset, imod at have skænket samlingen til byen. I et første »Udkast til Love for Lolland-Falsters Stiftsmuseum« anfører paragraf 1: »Museets navn er Lolland-Falsters Stiftsmuseum i Maribo. Det optager ved Gave som sit Grundlag Captain Lauritz Schrøders, Maribo Commune tilhørende, historiske Samling, stiftet 13. August 1879«.

STIFTERNE

Lauritz Schrøder var født 9. november 1819 i Helsingør og kom herfra til Maribo 1845, hvor han nedsatte sig som købmand i hjørneejendommen

Torvet-Østergade, senere blev han brandkaptajn. Han arbejdede ufortrødent med at stifte et museum og 1882 rettede han og »Undertegnede Bestyrelse af den lille Samling Oldsager som opbevares paa Raadhuset her i Byen« en henvendelse om bistand til oprettelse af et stiftsmuseum i Maribo til lensgreve A. W. Knuth, Knuthenborg, og kammerherre H. Wichfeld, Engestofte, »som vi vide omfatte enhver god Sag med Interesse, og navnlig vilde Deres Højvelbaarenhed (Wichfeld) som den ældste Samler her i Stiftet og ved Deres højjagede Navn kunne gavne og støtte den paatænkte Sag«.

Begge de adspurgte notabiliteter tilsluttede sig, og Wichfeld modtog posten som formand. Kammerherre Wichfeld var overmåde interesseret i arkæologi, deltog ofte i videnskabelige kongresser rundt om i Europa og stod på fortrolig fod med Nationalmuseets førende kraft, I. I. A. Worsaae, der ved sit besøg på Engestofte i september 1859 opdagede de rene ældre stenalderlevn på den lille nu fredede ø (Worsaaes Ø) i Søndersø. Worsaae anbefalede jo også senere som direktør for Nationalmuseet en oprettelse af et museum i Maribo.

Af en på Stiftsmuseet bevaret korrespondance fra 1883-1890 fremgår det, at lensgreve A. W. Knuth ret snart blev primus motor i arbejdet med at skabe et museum, efter at Wichfeld pr. 5. maj 1884 » — har nedlagt Formands Værdigheden i Museumssagen i Hr. Lehns greve Knuths Hænder«. Det er grev Knuth, der energisk og klartskuen samler alle tråde i sin hånd og som leder og råder i stort og småt. Han anbefaler, at Wichfeld så vidt muligt holdes i bestyrelsen, om så kun af navn, »thi dette har Kraft«, og han lader æren ved vundne resultater hvile på den øvrige komite, og holder sig selv i baggrunden, så vidt gørligt. De gamle breve vidner om lensgrevens indsats af energi og klar forstand, samt betydelige pengemidler. Da man efter års arbejde er kommet så vidt, at en museumsbygning kan opføres, yder lensgreven næsten lige så meget, som de indsamlede midler beløber sig til, og det skyldes ikke mindst grev Knuths højsind, at eftertiden fik en kulturel højborg i eje.

PENGEMIDLERNERNE

I maj 1885 udsendte »Den forberedende Comite til Sagens Gjennemførelse« en redegørelse over de indkomne midler til medindbyderne og forskellige institutioner. Der var indtil da indsamlet:

Private	10612 Kr. 95 Øre.
Mariebo Commune	2000 » — »
Den Raben-Levetzauseke Fond	1000 » — »
I aarlige Bidrag	741 » — »

14353 Kr. 95 Øre.

I forbindelse hermed meddeltes:

Skjønt de forhaandenværende Midler saaledes ikke ere tilstrækkelige til at afholde de til en Byggegrunds Erhvervelse samt Museumsbygningens Opførelse og Montering fornødne Udgifter, hvortil der vil medgaa ca. 22000 Kroner, have vi dog troet, navnlig af Hensyn til at det vordende Stiftsmuseum som Gave har modtaget en større Del af Krigssecretair Fr. Friis's efterladte betydelige Samling, som Mariebo Byraad paa Kommunens Vegne med velvillig Imødekommen har paataget sig at opbevare og give foreløbigt Husly paa Raadhuset, indtil saavel den som den alt tilstedeværende Oldsagssamling m.m. kunde blive anbragte i den eventuelle Museumsbygning, alt nu at burde søge at løse den Opgave, der er tilstillet os, og have vi for 3000 Kr. kjøbt en efter vor Mening passende Byggegrund i Jernbanegade umiddelbart ved Mariebo Jernbanestation af ca. 2100 kvadrat Alens Størrelse, paa hvilken vi saa vidt muligt i indeværende Aar agte at lade opføre en efter vore Forhold passende, men monumental Museumsbygning.

Vi haabe, at det Beløb, vi endnu mangle til Sagens heldige Løsning, vil kunne erholdes deels ved Henvendelse til Regjeringen, der har ydet andre Musæer i Provindserne betydelige Tilskud, og deels ved fornyet Opfordring til Stiftets Beboere om Bidrag, i hvilken Henseende vi nære Forventning om, at De vedblivende vil virke for Sagen i Deres Kreds.

Midlerne tilflød dog kun langsommeligt og ad mange små bække, f. eks. afholdtes en »Kirkekoncert i Maribo Domkirke*) 15. Juli 1885 Kl. 5, til Fordel for Lolland-Falsters Stifts Museums Byggefond med velvillig Assistance af d'Hrr. Professor Domorganist Matthison-Hansen, Vilhelm Lehmann m. fl.« Koncerten indbragte netto kr. 193,92.

*) Danmarks Kirker Maribo Amt, side 29: Fordi landemodet blev holdt i kirken, førte den navn af domkirke, også — — — før den 1924 fik officielt tillagt prædikatet domkirke.

FORSLAG OM PLACERING I NYKØBING

Et års yderligere indsamling øgede summen med 1000 kr., og komiteen vedtog at begynde opførelsen af en museumsbygning efter tegning af H. Sibbern, København, med de for hånden værende midler. Når man først var kommet i gang, var der håb om at kunne stampe flere penge frem til bygningens fuldendelse, idet man ræsonnerede, at huset forhåbentlig ikke fik lov til at stå halvfærdigt. Forinden ansøgte man dog kirke- og undervisningsministeriet om tilskud til bygningens fuldendelse. Her mødte man imidlertid modvind, fortrinsvis i form af et forslag om, at museet hellere burde placeres i Nykøbing. Dette skyldtes især, at rektor, professor Chr. Listow samtidig arbejdede med oprettelse af en samling ved Nykøbing Kathedralskole og agiterede for, at denne samling kunne få sin egen bygning.

Forslaget affødte en kraftig protestskrivelse fra Maribo-komiteen, hvori det først og fremmest forlyder: »Først møder her det historiske Hensyn, Hensynet til at Maribo historisk er Stiftsstad, ligesom dertil knytter sig de rigeste Minder, og Stiftets Domkirke findes der. Naar dernæst Maribo allerede som Knudepunkt for Jernbanerne egner sig bedst til at samle Folk fra hele Provindsen, hvad der viser sig derved, at større Møder, kun ved undtagelse af enkelte Landbrugsmøder ere afholdte her, er denne By ogsaa frem for nogen andre i Stiftet skikket til at drage Folk til sig ved sin skjønne Beliggenhed og de seeværdige Puncter, hvorpaa Omegnen er særlig riig«. I protesten nævnes videre: »Lolland-Falsters gamle Stiftsbibliotek findes desuden i Maribo, og Komiteen vil ikke acceptere nogen Byggeplan, medmindre samme indrømmer Biblioteket passende Plads i Forbindelse med Læse-locale efter Samraad med Bibliotekets Bestyrelse«. Det anføres også, at man i Maribo allerede har en stor smuk plads til at bygge på.

I rigt mål giver arkivalierne indtryk af utallige problemer og vanskeligheder, store og små imellem hverandre. Nogle af de vanskeligheder, man havde at tumle med, står for nutiden i et vist komisk lys; her skal nævnes et eksempel. Umiddelbart før et folketingsvalg på rådhuset får kaptajn Schrøder bud om midlertidigt at fjerne samlingerne fra rådhusets lokaler, da man har for lidt plads at råde over på valgdagen. I en skrivelse af 20. januar 1887 nævner han dog med glæde, at det kun vil dreje sig om et par skabe på grund af: »at det nu er afslaaet Damer at overvære Valghandlingen fra Raadhusets Vinduer«.

LENSGREV KNUTHS STORSTILEDE GAVE

Efter at have forhandlet med kirke- og undervisningsministeriet et par år opnåedes et statstilskud på 10.000 kr. under forudsætning af, at museet også skulle rumme »Billedhuggerarbejder og andre Kunstsager«, og der forelægges komiteen planer til en museumsbygning udarbejdede af arkitekt, professor Ove Petersen, København. Daværende udenrigsminister baron Rosenørn-Lehn, Oreby, skriver 29. juli 1887, at han fra professor Petersen har modtaget 3 udkast og 1 grundplan til museet.

Lensgreve Knuth skar nu igennem alle langtrukne forhandlinger med følgende:

»Til Bestyrelsen for Lolland-Falsters Stiftsmuseum.

Herved tillader jeg mig at tilbyde den ærede Bestyrelse for egen Regning at lade opføre den paatænkte Museumsbygning i Maribo efter Tegning af Professor Petersen med de for mig omtalte Udvidelser og Forbedringer, ialt til et Beløb af ca. 40.000 Kroner paa de Vilkaar, at jeg selv bestemmer hvilke Haandværkere, der skulle anvendes dertil, at jeg af Bestyrelsen erholder udbetalt *) og at jeg ligeledes forbeholder mig at træffe behørigte Dispositioner i Retning af Bestyrelsens Control med Arbeidets Udførelse.

Knuthenborg den 1. Mai 1888. A. W. Knuth«.

Og i skrivelse af 18. maj 1888: » — — — at jeg er villig til at overtage Opførelsen af den paatænkte Museumsbygning i Maribo paa de ved Mødet den ovennævnte 14. Mai bestemte Betingelser. A. W. Knuth«.

GRUNDSTENEN LÆGGES

Inden grundstensnedlæggelsen døde lensgreve A. W. Knuth, og den derefter nedsatte administrationskommission for Knuthenborg gods var samvittighedsfuldt nøjeregnende med godsets midler, men vedgik efter forhandlinger tilsagnet overfor museumsbyggeriet, og da det hele herefter lå i faste rammer, kom der for alvor skred i arbejdet.

1889 d. 10. januar kl. 12 bestemmes grundstenen nedlagt af kammerherre,

*) Til rådighed havde komiteén 36.000 kr., men bygningernes opførelse androg ialt 62.000 kr., så det var en ikke ringe andel, grev Knuth påtog sig.

stiftamtmand Bardenfleth, der stiller sig imødekommende, forsåvidt provst Jørgensen, Maribo, »vil indlede Handlingen med Bemærkninger om Foretagendets Oprindelse, Bestemmelse m. m.«.

Hvorledes man bedst burde forholde sig ved det med nedlæggelsen af grundstenen forbundne ceremoniel gav anledning til alvorlige drøftelser om forhold, som nutiden ikke ville kunne påregne, idet der rejste sig et problem med hensyn til, hvorvidt man skulle indbyde »Venstreredacteur« eller ikke til begivenheden. Et af bestyrelsens medlemmer formener, at det muligt kunne blødgøre en eller anden venstremands hjerte, så han ydede et klækkeligt bidrag, hvilket et andet bestyrelsesmedlem dog betvivler, et tredje medlem formaner om at holde politik uden for og har i og for sig »intet imod en Venstreredactors Tilstedeværelse, hvis man kan finde en, der er anstændig«. Man klarer skærene ved forud at lade højrebladet bringe en notits om grundstensnedlæggelsens berammede dato, gående ud fra, at venstrepressen så nok selv ville formidle eventuelle »venstreredactors« tilstedeværelse.

Under grundstenen ved hovedindgangen nedsattes en zinkkasse med dokumenter og mønter, og højtideligheden overværedes af museets bestyrelse, Maribo byråd, pressen og enkelte særligt indbudte. Man sluttede dagen med »at indtage en tarvelig Frokost paa Gjæstgivergaarden i Maribo for Bestyrelsens Medlemmers Regning«.

INDVIELSEN

I forenet offervilje fra mange sider sammen med, fra første færd kaptajn Lauritz Schrøder's og senere lensgreve A. W. Knuth's overordentligt energiske indsats rejstes Lolland-Falsters Stiftsmuseum som selvejende institution med vedtægter, der med få ændringer stadig er gældende. Det synes at fremgå, at Stiftsmuseet er det første provinsmuseum, der har vedtægter fra starten, idet komiteen forespørger andre museer, bl. a. Odense og Aalborg, om hvorledes deres vedtægter er udformede, og får til svar, at man her ingen love eller vedtægter har.

Museumsbygningen stod færdig med samlinger og kunstgenstande i 1890, og den 29. oktober kunne man holde indvielsesfest, hvorom der i et samtidigt avisreferat forlyder:

Indvielsen af Stiftsmuseet i Maribo fandt Sted i Dag. Kl. 10½ samledes de indbudne, blandt hvilke bemærkedes Stiftsamtmand Fabritius Tengnagel, flere af Amtsraadets Medlemmer og Mariebo Byraad. Efter en Sang af Hr.

Cand. Barfod talte Museumsdirektør S. Müller, Kjøbenhavn, der paapegede Betydningen af et Museum som det i dag aabnede og sluttede med ønsket om, at dette Foretagende maatte blive til Gavn og Glæde ikke alene for denne Landsdel, men for hele Samfundet. Bestyrelsens Formand, Hr. Provst Jørgensen gav en Oversigt over Museets Historie og bragte en varm Tak til Alle, der havde bidraget til, at denne Bygning var blevet rejst.

I en fyldigere omtale den 30. oktober gives en beskrivelse af, hvad der er at se i »Localerne«, — »Naar man kommer ind i Entreen, er det første Værelse paa højre Haand forbeholdt den forskjelligartede Samling, der er i Smag med »Dansk Folkemuseum« og »Etnografisk Museum«; i Værelset bag ved er en stor Vaabensamling, som tilhører Besidderen af Knuthenborg, men er laant Museet paa en længere Aarrække.*)

De to tilsvarende Localer paa den anden Side af Entreen ere anvendte til Oldsagssamlingen og Secretair Friis' Fuglesamling. Den første er blevet forøget med en Del Oldsager, der ere skjænkede af Staten og tidligere har været i det Classenske Fideicommis' Oldsagssamling. I samme Locale findes en stor Samling Conchylier, der ligeledes tilhører Grevskabet Knuthenborg.

Gaar man op ad den flotte Trappe faaer man hurtigt Øje for, at det ikke er Bagateller, Hr. Carl Jacobsen har sendt til Mariebo; Buste ved Buste, Maleri ved Maleri passerer man og staar saa pludselig i Kuppelsalen, der helt er omkranset af Statuer og Grupper af bekendte Kunstnere, saavel danske som udenlandske. Hr. Brygger Jacobsen har personlig ledet Opstillingen«.

Foran i artiklen nævnes dog også, at der rettedes en tak til »Hr. Billedhugger Malthe og til Enhver, der har støttet Museet med Bidrag«.

Efter at de i åbningshøjtideligheden deltagende gæster havde beset »Localerne«, serveredes forfriskninger i bibliotekssalen, — det centralt beliggende største rum i underetagen, nu sammenlagt med kunstafdelingen.

Museet fremtrådte nu i bybilledet, pompøst af ydre og med højloftet indre, »monumentalt« som man havde ønsket det og som tidens smag krævede det, tillempet klassisk. Desværre en grumme upraktisk bygning for eftertiden at vedligeholde og meget uøkonomisk at opvarme. En del fejl

*) Våbensamlingen fra Knuthenborg blev i sin tid indkøbt samlet som dekorationsemne beregnet til den påbegyndte nye store hovedbygning; da denne imidlertid aldrig fuldførtes, deponeredes våbensamlingen i Stiftsmuseet, og i foråret 1962 krævedes den af Knuthenborg gods atter udleveret med salg for øje.

gjorde sig hurtigt gældende, bl. a. var skifertaget utæt, hvilket arkitekten straks fralagde sig ansvaret for. Det maatte lægges om 1901. Samtidig anbragtes tagrender. Forinden gik der på grund af fugtigheden svamp i træværket, og for at råde bod på disse kalamiteter havde museets bestyrelse med Lauritz Schrøder som formand en enerverende periode med stadigt at skulle skaffe penge til disse kostbare istandsættelser. Her opnåedes dog statstilskud til reparationerne, og endelig kunne man se fremtiden roligere i møde.

SAMLINGERNE OG LEDELSEN

Efter således at have set sit idealistiske værk realiseret døde kaptajn Lauritz Schrøder og efterfulgtes 1903 som formand af sagfører Waarsøe, der havde været med i hele forarbejdet. Men allerede 1904 døde også Waarsøe, og den da fungerende amtsforvalter Holst tiltrådte som formand, uden tvivl som følge af en forordning af 9. januar 1894, der indledes med: »Paa dertil given Foranledning af Ministeriet For Kirke- og Undervisningsvæsenet, hvis Opmærksomhed af Direktørerne for Nationalmuseet er bleven henledet paa det ønskelige i, at der til arkæologiske Interessers Fremme søges tilvejebragt en mere almindelig og officiel Forbindelse mellem Museet og de Embedsmænd omkring i Landet, som staa i nærmere Forhold til Befolkningen, skal man herved tjenstligt anmode Hr. Amtforvalteren om,« etc. I 1908 konstitueredes Axel Holck som amtsforvalter og han overtog også posten som Stiftsmuseets formand.

Samlingerne øgedes stadigt, og efterhånden påtrængte sig spørgsmålet om en udvidelse af museet, ikke mindst fordi man i museumsverdenen havde fået øje for bondekulturen, og dennes kulturhistoriske genstande krævede betydelig mere plads end »Nordiske Oldsager«, der ellers fortrinsvis dominerede. Amtsforsvalter Holck forenede en brændende interesse for museumsarbejdet med en forrygende indsamlingsvirksomhed, og samlingerne truede med at sprænge alle rammer, hvorfor man nu maatte og skulle løse spørgsmålet om udvidelse. Efter frugtesløse forhandlinger med kultusministeriet opløstes problemerne ved forståelse fra Maribo byråds side, idet man skænkede kommunens gamle gymnastiksal, en bindingsværksbygning, der lå hvor nu domhuset er, og som i 1919 flyttedes og genopførtes øst for museets hovedbygning på en grund, der var testamentarisk gave fra afdøde købmand Thoussig. Herved skaffedes husrum til en landkulturhistorisk samling.

Axel Holck's dynamiske ånd søgte dog snart andre og endnu større opgaver i kulturhistoriens tjeneste. Tanken om et frilandsmuseum opstod, og i løbet af ca. 15 år fra 1923 og fremefter skabtes frilandsmuseet, smukt beliggende ved Søndersøys kyst, omkranset af ærværdige ege i fredet natur. Til denne ideelle plads — skænket af De Danske Sukkerfabrikker — flyttedes og genrejstes forskellige gamle karakteristiske større og mindre landsbygninger fra landsdelen, indrettede med samtidigt inventar, så den besøgende får indtryk af fortidens levesæt, og i den herskende atmosfære af stilfærd og idyl fornemmer latent liv fra svundne slægters virke. Frilandsafdelingen har da også stadigt kunne tegne sig for et langt større antal besøgende end hovedmuseet.

Til Frilandsmuseet som ejendom skænkede De Danske Sukkerfabrikker i 1961 det hosliggende såkaldte »gamle mejeri« med tilhørende skovbevokset areal. Det gamle mejeri var før i tiden et yndet sted for Mariboborgernes søndags- eller aftenspadsereture, hvor man i den lille idylliske skovpavillon som på dens »søjleterrasse« nød den smukke udsigt over søen sammen med et glas mælk.

Senere anlagdes den nærliggende »Bangs Have Pavillon«, der blev og stadig er et foretrukket mål for selskaber og foreninger fra hele stiftet, så vel som for turister.

På amtsforvalter Holck's initiativ skabtes også en anden seværdighed for dem, der gæster Maribo, idet udgravninger, ledet af arkitekt C. M. Smidt fra Nationalmuseet bragte omfangsrige rester af birgittinerklosteret ved domkirken for dagens lys. Hele området erhvervedes for museet og holdes som fredet offentligt anlæg, hvor man står over for et synligt minde om den tid, da Maribo ved den storstilede klosterbebyggelse omdannedes fra landsby til købstad.

Arkæologiske undersøgelser og udgravninger rundt om i stiftet fik Holck også tid til at foretage og fortsatte dermed linjen fra museets første år, hvor man med et heldigt valg af kustode på Nationalmuseets anbefaling havde ansat den da 51 årige musiker Jens Olsen fra Bakkebølle ved Vordingborg. Før end sin ansættelse ved Stiftsmuseet i juli 1890 havde han allerede i mange år foretaget indsamling af oldsager og genstande fra almuekulturen samt folkedragter til Nationalmuseet, ligesom han også havde foretaget udgravninger af oldtidsbopladser og gravhøje, der skulle sløjfes. Hans stadige aktivitet på disse felter kom nu Stiftsmuseet til gode i en lang årrække, hvor samlingernes forøgelse for en stor del skyldtes hans flittige

og årvågne færden i omegnen. Museet holdtes kun åbent et par dage om ugen, og der kunne derfor afses en del tid til udearbejde, omend kustode Olsen også i nogle år forestod udlån af bøger fra Stiftsbiblioteket, som jo i museets første åringer havde til huse her. I 1908 modtog Jens Olsen dannebrogskorset ifølge indstilling fra museets bestyrelse. Efter hans død i 1920 overtoges kustodestillingen af en svigersøn og datter, hvis søn, nuværende kustode Henry Olsen, siden 1939 således i tredje generation fortsætter denne både krævende og betroede stilling.

Amtsforvalter Holck trak sig tilbage fra museumsarbejdet i 1939, hvor han rejste fra byen, men forinden havde han udpeget sin efterfølger, landinspektør Søren Jungersen, som tiltrådte formandsposten ved museet 1. april samme år.

Landinspektør Jungersen så det først og fremmest som sin opgave at skaffe de bugnende samlinger overskuelig plads og stiledt målbevidst mod en udvidelse. Stiftsmuseets volumen blev øget med en trediedel ved at opdele bygningens øverste meget højloftede etage i to, og man fik således tre etager at råde over. Yderligere tilbyggedes kunstafdelingen og en ny kustodebolig. Forinden var de naturhistoriske samlinger deponerede i byskolen, og der var nu gode muligheder for at kunne præsentere de kulturhistoriske samlinger for publikum på en både overskuelig og forsvarlig måde. Den gamle bygning med landkulturhistorisk inventar forsvandt ved samme lejlighed, og de derværende genstande fordeltes i frilandsmuseum, hovedbygning og magasiner. Da ansøgninger om tilskud til disse byggearbejder var frugtesløse, måtte man gå en usædvanlig vej for at skaffe de nødvendige midler. Gående ud fra, at det dog var bedre at have en noget mindre kunstsamling, som der kunne skaffes behørigt husrum til, solgtes en del malerier, som stammede fra museets første tid, og som man havde fuld rådighed over; derved indvandt de projekterede beløb. Måske en noget drastisk fremgangsmåde, men ubetinget effektiv, eftersom pengemidler ikke kunne skaffes på anden måde i overskuelig fremtid.

KUNSTAFDELINGEN

De nye tilbyggede ovenlyslokaler gav plads til kunstsamlingen, der var blevet stærkt forøget takket være Holck's friske og uhildede syn på den nutidige kunst, som interesserede ham levende. Fra museets start havde kunsternerne, som dels var skænket af private på Lolland-Falster, især fra de større

godser, og som dels skyldtes brygger Carl Jacobsen's bevågenhed, været at betragte som bestanddele i det kulturhistoriske museum. Men nu blev museet opdelt i en kulturhistorisk afdeling og en kunstafdeling med hver sine vedtægter og særskilt regnskabsordning. Foruden den gamle stamsamling har statstilskud til indkøb af kunstgenstande, samt gaver fra Ny Carlsberg Fondet og udlån fra Statens Museum for Kunst skabt en om ikke alsidig så dog repræsentativ samling af dansk kunst.

Hvad den permanente udstilling ikke omfatter, har man med vekslende særudstillinger søgt at give publikum indblik i. Hertil bidrog i en årrække Charlottenborgs vandrestillinger og i senere tid udstillinger arrangeret af lokale kunstkrede, med bl. a. præsentation af lolland-falsterske kunstneres aktuelle produktion. Også tidens grafiske kunstretninger har præget særudstillingerne af og til.

Når i denne historik fortrinsvis kun nævnes de vekslende bestyrelsesformænd, er det naturligvis ikke ensbetydende med, at disse alene har ført de gennem tiderne påtrængende problemer til en lykkelig løsning. Der har til enhver tid i museets ledelse været en kreds af ansvarsbevidste medarbejdere, som det dels ville være i modstrid med de enkeltes indstilling til arbejdet i kulturens tjeneste, og dels ville føre for vidt at nævne. En undtagelse bør dog gøres med overbibliotekar V. Valerius, der i en årrække indtil sin alt for tidlige død i 1959 var museets sekretær og kunstafdelingens indsigtfulde og begejstrede leder.

Omend han på de nye vægge arrangerede et skønsomt udvalg af malerkunst og i lokalerne iøvrigt præsenterede skulptur, var der dog en del kunstværker, som fattedes plads. Valerius søgte da andre udveje til at gøre den kunstproduktion, som ellers måtte opmagasineres, offentlig tilgængelig, idet han lod det bedste af den tiloversværende samling udlåne til en del større

skoler og andre institutioner i stiftet. Arrangementet har da også ved byttevirkning vakt interesse i stadigt videre kredse, og kunstafdelingen følger her princippet i det øvrige museum, at virke såvel udadtil som indadtil.

NYE ARBEJDSOPGAVER

Stiftsmuseet fik i disse år det omfang og præg, som stort set fortsætter, men det var tillige vokset til en størrelse, der måtte kræve langt mere tid af lederen, normalt bestyrelsens formand, end denne kunne afse. Efterhånden betingede samfundsudviklingen, at hverken embedsmænd eller borgerlige erhvervsdrivende kunne tillade sig at udskille så megen arbejdstid, som et så betydeligt provinsmuseums forsvarlige drift fordrede. Landinspektør Jungersen så sig nødsaget til at afgive hvervet som formand for museet til en mand, der i en stilling med en vis elasticitet måtte forudses at kunne afsætte tid til de med posten følgende forpligtelser. Næsten selvfølgelig måtte valget falde på baron Rud. Bertouch-Lehn, Højbygaard, der var kendt for sine vidtspændende kulturhistoriske interesser, og som efter en henvendelse herom indvilgede i at overtage hvervet.

Efter formandsskifte i 1955 arbejdede Bertouch-Lehn først og fremmest på at få anerkendt Stiftsmuseet som landsdelsmuseum, hvilket dog trak i langdrag på grund af museets kroniske økonomiske vanskeligheder, der var blevet så beklemmende, at en kraftig aktion måtte iværksættes, for at institutionen skulle kunne fortsætte.

Omfattende reparationer af hovedbygningen forestod, og ikke mindst Frilandsmuseet havde lidt under de ugunstige økonomiske vilkår, thi netop det vigtigste at holde i god stand — stråtagene — var her i yderst ringe forfatning. Alle disse såvel administrative som praktiske problemers løsning blev afklaret i løbet af få år ved baronens intensive indsats, som desforuden foranledigede iværksat et omfattende udadventt forskningsarbejde. Således flere udgravningsarbejder i stort format og en mængde mindre, der gav videnskabelig nyvinding og forøgede samlingerne. Der praktiseredes også de såkaldte punktundersøgelser, hvor hele landsdelen gennem pressen og ved korrespondance samt besøg inddroges i undersøgelser af specielle kulturhistoriske emner. Også en omfangsrig foredragsvirksomhed, oftest med ledsagende lysbilleder, indledtes og fortsattes, dels på museet og dels i hele stiftet, offentligt eller i forbindelse med aftenhøjskolerne. Det interne museumsarbejde lå dog ikke derfor brak. Tipsmidler og ministerielle be-

villinger tilflød museet, ikke alene til større udgravninger og restaureringsarbejder, men også til et uden sådanne midler vanskeligt gennemførligt revisions- og registreringsarbejde med et fuldstændigt genstandskartotek som mål.

Efter seks års permanent energiudfoldelse i museets tjeneste ønskede baron Bertouch-Lehn at afstå formandshvervet, til dels af helbredshensyn. Forinden havde bestyrelsen dog indset, at hele udviklingen nødvendiggjorde tilstedeværelsen af en fast museumsleder til at varetage det daglige arbejde, der for at kunne svare til de krav, et lokalmuseum i denne størrelsesorden bør opfylde, beslaglægger vedkommendes hele arbejdstid.

I 1960 ansattes derfor som medarbejdende leder af den mangesidede daglige virksomhed, under titel af museumsforvalter, Kjeld Snedker fra Nagelsti på Østlolland. Han havde været medlem af bestyrelsen et par år og var fuldt fortrolig med både administration og direkte museumsarbejde.

Omtrent samtidig tiltrådtes rektorstillingen ved Maribo gymnasium af Henrik Hertig, der fra Odense var kendt for sin indsigtfulde kunstinteresse. På opfordring indvilgede rektor Hertig i at overtage hvervet som leder af museets kunstafdeling, der efter et par års stilstand nu atter udvikledes under kyndig hånd.

Takket være sin resultatrige indsats kunne baron Bertouch-Lehn, der stadig støtter museet som medlem af bestyrelsen, til sin efterfølger på formandsposten i 1961, dommerfuldmægtig Otto Warring, overlade Lolland-Falsters Stiftsmuseum med en restitueret økonomisk basis og i et format, der betinger realiseringen af de krav, som nutiden stiller indfriet af en sådan kulturinstitution.

VIRKSOMHEDEN I DAG

De kulturhistoriske samlinger i hovedbygningen, hvor nu kun sager med lokal tilknytning indlemmes, giver ved de tusindtallige mangeartede genstande fra stiftet, arrangerede i rummenes tidsmæssige rækkefølge, et indtryk af levesæt, redskaber og øvrige hjælpemidler gennem 10.000 år. Desuden afholdes særudstillinger og foredrag, og der foretages omvisninger med forklaring for skoler og større selskaber, når dette ønskes. Kunstsamlingen omfatter ældre og nyere dansk kunst, og også her holdes publikum ved foredrag og særudstillinger orienterede i nutidskunstens strømninger. Frilandsmuseet og klosterruinen holdes kun åbne i sommerhalvåret.

Arkæologisk virksomhed og erkyndigelse om fredede fortidsminders tilstand er en stor del af museumsarbejdet, samt registrering og ordning af privatsamlinger hos hvem, der måtte ønske det. Hertil kommer en stadig kontakt med presse, radio og fjernsyn samt med andre museer, ikke mindst Falsters Minder i Nykøbing (oprettet 1913), der helliger sig falsterske kulturminde fra 1600 og fremefter, medens Stiftsmuseet fortsat varetager indsamlingen af historiske levn fra ældre tider fra hele stiftet.

Alt i alt tjener stiftets museum og dets skiftende medarbejdere til at bevare hjemegnens kulturminde, og ved fremvisning, ved tale og ved udgivning af skrifter at formidle kontakt med skiftende tiders kunstretninger, og at oplyse og levendegøre for stiftets beboere kundskaben om den fortid, uden hvilken vi ikke kan erkende vor samtid.

Johnston Island, Alaska, 64

LOLLANDS HANDEL

Handelen og havet har hørt sammen i Danmarks handelshistorie, i hvert fald indtil for cirka 100 aar siden, og for Lollands vedkommende maaske lige til Storstrømsbroens aabning i 1937.

Handel + hav = søfart, og da Lolland nævnes første gang — i vikingetiden — er det da ogsaa fordi en søfarer drager forbi ad den handelens hovedvej, der førte fra Slien syd om Lolland og østerud; det er Wulfstan, der omkring aar 900 har Lolland om bagbord, og som omtaler, at det hører til Danmark. Det var ud imod syd, imod Østersøen, at Lolland viste sit ansigt, og det er derfor heller ikke udelukket, at landet har navn efter de træk, der sydfra set var særligt karakteristiske, idet forleddet »la« (med langt a, der siden blev til aa) maaske betyder en rende i havbunden tæt ved kysten; man har vel lov til at tænke sig, at det er Kramnitze Gab, der er tale om, men det bliver jo kun gætteri¹).

PORTEN TIL KONTINENTET

Vil man gøre sig haab om paa lollandsk jord at finde en oldtidsby som Hedeby eller Vendle, er det i hvert fald nærliggende at søge den ved en af Rødbyfjordens vige, altsaa ved Gerringe eller Vejleby, men maaske allersnarest netop paa det sted, hvor *Rødby* ligger. Byens navn fører den hen til vikingetiden, og dengang var fjorden som ledingshavn vor udfaldsport mod fastlandet i syd²). En aa eller en fjord har jo oftest navn efter den mest kendte lokalitet i nærheden, og der kendes vist ikke andre navne paa fjorden. Rødby har derfor muligvis været det sted, der i det ældste Danmark beredte fremmede den første velkomst paa fast lollandsk grund, men

gætteværk maa det blive, ogsaa fordi vi ikke ved, hvad ærinde den fremmede kunne have, altsaa især hvilke varer han kunne have at handle med just her. Han kunne jo nok have varer at sælge, men hvad kunne han faa i stedet? — Er det sandsynligt, at der her falbødes rav eller pelsværk? Trælle exporterede vi vel ikke frivilligt.

Udenlands mænd kom i hvert fald tidligt i land heromkring; det ældst kendte udskibningssted laa i nærheden af Lidsø og brugte det saakaldte Dragsmindeløb, og færefarten var middelalderen igennem en vigtig næringsvej for de Rødby bønder. Til gengæld for de stigende forpligtelser over for kronen til færefart gav Christiern I beboerne ret til at handle med egne varer i Tyskland, og disse privilegier udvidedes senere, saa at byen fik status omtrent som købstad, og fra 1555 fik Rødby en tid eneret paa kvægexport fra Sjælland, Falster og Lolland. I 1567 udgik der breve fra kongen til en del lensmænd og ligeledes til abbedissen i Maribo om at holde postklippere (heste), som skulle føre fra Gaabense paa Falster til Rødbyhavn³). Efter aar 1600 begyndte trafikken over Rødby dog at tage af, og den i 1653 anlagte nye postforbindelse over Assens og Aarø Sund gjorde sit hertil. Indløbet ved Dragsminde sandede ustandseligt til, og fra ca. 1670 begyndte man at bruge de to vestligere fjordindløb ved Kramnitze og Hominde (Humminge) til udskibning, saaledes at varerne maatte omlades i pranme og sejles op til Næsbæk i byens vestlige udkant.

Ved en forordning i 1682 omdannedes Rødby til købstad, men samtidig mistede borgerne deres gamle ret til udenrigshandel, idet de kun maatte handle i kongeriget og hertugdømmerne, og i 1690 bad de sig derfor fritaget for købstadsværdigheden imod at faa deres udenrigske handelsrettigheder tilbage. Byfogedembedet nedlagdes saa, men genoprettedes i 1696; det var dog i reglen forenet med andre embeder, saaledes med embedet som herredsfoged i Fuglse herred. I 1919 deltes det ved retsplejereformen i et politimesterembede og et dommerembede, af hvilke det sidste fik til huse i Maribo, medens Rødby er sæde for politimesteren, der har hele Fuglse herred samt Stokkemarke, Maribo og Hunseby sogne til embedsomraade.

I 1857 opgav man helt at holde sejløbet ved Kramnitze aabent, og tørlægningen af fjorden begyndte. Man glemte dog ikke haabet om en ny havn, og henimod slutningen af aaret 1865 meddelte regeringen en civilingeniør Krøhncke tilsagn om koncession paa anlæg og drift af en jernbane fra København til Syltholmen (det nuværende Rødbyhavn) og af et havneanlæg der, idet man forudsatte forbindelse med Fehmarn og en bane over denne

ø gennem Holstein til Hamburg; men planen blev ikke gennemført som den var tænkt, og i stedet for blev en færgeforbindelse aabnet mellem Gedser og Warnemünde 1886. Rødby gik hermed som overfartssted helt ud af billedet, men man opgav stadig ikke tanken. 1874 var Lollandsbanen aabnet, og i 1912 førtes den videre til Rødbyhavn, hvor havnen samtidig toges i brug⁴). En voldsom anlægsvirksomhed fulgte, men der kom ingen færgefart, og store krak blev følgen. I 1940 optog rigsdagen imidlertid tanken og vedtog anlæg af saavel bane som motorvej. Det skete ganske vist nødtvungent under pres fra den tyske besættelsesmagt, og jubelen var derfor stor, da trafikminister Gunnar Larsen den 14. september 1940 tog det første spadestik — og knækkede spaden. Arbejdet gik i staa igen og stilledes ved en lov af 11. juni 1954 nærmest i bero. Der arbejdedes dog videre med planerne, og efter en lov af 7. juni 1958 blev udførelsen sat i gang for fuld kraft. Den 17. november 1957 aabnede kaffehandler Børge Kruse en rute mellem Rødbyhavn og Heiligenhafen, men den blev i løbet af kort tid kvalt af DSB, der først kan begynde sejladsen i 1963⁵). Nu er fugleflugtsliniens gennemførelse imidlertid ved at være en realitet, saaledes at Rødby ikke længere er et fortidens færgested, men en fremtidens by med Rødbyhavn som porten til kontinentet.

VESTLOLLANDS BY

Omkring aar 1200 dukker Nakskov og Saxkjøbing op inderst ved Lollands to andre dybe fjorde, hhv. i Krogsbølle sogn i Horslunde herred og i Vaabensted sogn i Musse herred, og dermed var vel i virkeligheden behovet for købstæder i disse egne af Danmark dækket.

Nakskov skylder ligesom Rødby forbindelsen med havet sin opkomst, men forbindelsen var her ikke saa svigefuld, og Nakskov har stedse holdt føringen som stiftets vigtigste søfartsby og havnestad, idet havnen den dag i dag har betydeligt større trafik end Bandholm og Nykjøbing, der i mange aar har konkurreret om andenpladsen, i reglen med Bandholm som favorit. Nakskov har hævdet sig — en tid med Albuen eller Slotø som udposter for sildehandel og skibsbyggeri, og den er længe en af de faa danske købstæder i første række. Efter svenskekrigene med Karl Gustav har saaledes kun i fire danske købstæder borgerne selv indflydelse paa bystyret, nemlig i Ribe, Odense, Helsingør og Nakskov⁶). Da de fleste danske købstæder mister deres borgmestre, beholder Nakskov i 1682 — foruden to raadmænd —

een borgmester, hvad altsaa ingen anden lollandsk købstad gør. Nakskov har endog en kort tid (fra 1662 til 1683) landstingsprivilegium, saaledes at bytingets domme almindeligvis kunde indankes for raadstueretten i Nakskov og altsaa ikke skulde for landstinget i Maribo⁷⁾. Raadstuerettens domme kunde saa appelleres til den da nyoprettede Højesteret. Yderligere understreges Nakskovs betydning derved, at den helt fra middelalderen var en befæstet by. Det kan ogsaa anføres, at byen fik apotek saa tidligt som i 1645.

Der er stedse havnen, der har været afgørende for byens trivsel. Herfra har byens egne skibe gjort togter til Spanien, England og fjernere riger, og denne sejlads har ikke blot gjort det naturligt at fortsætte skibsbygnings-traditionerne fra værftet paa Slotø med senere tiders træskibsværfter, men har ogsaa været en baggrund for det i 1916 grundlagte Nakskov Skibsværft, der i dag er byens største virksomhed. Havnen har gjort Nakskov til en industriby med virksomheder som mælkekondenseringsfabrikken, OTA og Danmarks største sukkerfabrik. OTA grundlagdes 1898 i Maribo under navnet Avenamøllen, men flyttedes — p. g. a. havnen — til Nakskov 1913 efter en brand. Havnen og storhandelen herfra har endelig forskaffet byen en rigdom af ældre borgerlige bygninger som de gamle bindingsværks-gaarde ved gyderne mellem Søndergade og Havnegade, og den har gjort byen til en konsulaternes by med en norsk, en svensk, en finsk og en fransk konsul. Industrien har medført, at stiftets socialdemokratiske dagblad, *Ny Dag*, udkommer i Nakskov.

Vestlolland, d. v. s. Lollands nørre og søndre herreder, har stedse udgjort en regional helhed, idet disse to herreder blev sammenlagt til Ravensborg len, siden Engelsborg len og endnu senere Halstedkloster len. Lenene ændredes efter 1660 til amter, og amterne forenedes efterhaanden til det nuværende Maribo amt. Herrederne opretholdtes imidlertid som retskredse og provstier, men en tid boede saavel begge herredsfogeder som købstadens egen øvrighed i Nakskov, saaledes som det fornøjeligt er skildret i en bog af Palle Rosenkrantz: *Retsbetjente*. Ved omlægningen af retsplejen i 1919 sloges by og herreder sammen til een retskreds og een politikreds med saavel dommer som politimester boende i Nakskov. Vestlolland udgør tilige een lægekreds med kredslægen boende i Nakskov.

Nakskov har sin ganske klare funktion i landsdelen som Vestlollands købstad, Lollands industriby og stiftets exporthavn.

LOLLANDS KØBSTAD NR. 2

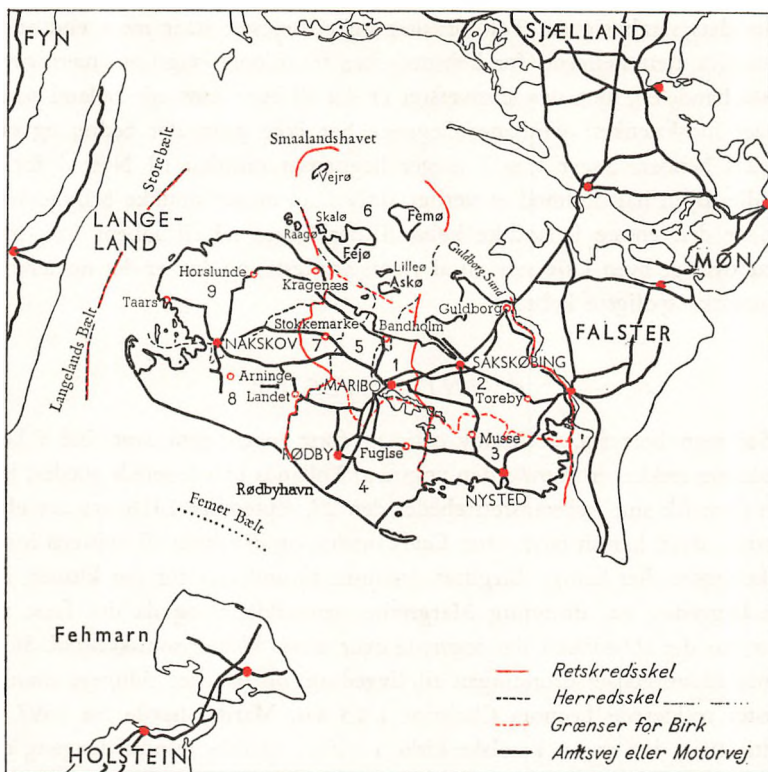
Saxkjøbing havde fra naturens haand en til Nakskov svarende gunstig beliggenhed inderst ved en dyb fjord midt i Lolland største og folkerigeste herred, men Saxkjøbing blev ikke eneraadende i herredet. I Musse herred dukkede nemlig to store kunder op, og de krævede særbetjening: Kongeborgen Aalholm og Maribo kloster; de købstæder, der paatog sig den ydmyge opvartning af disse herresæder, Nysted og Maribo, stod under deres herrers særlige opsig, men betjente alligevel ogsaa andre kunder og bortskar derved efterhaanden en del af Saxkjøbings opland, saa at den aldrig naaede sin vel nok lidt ældre vestligere kollegas storhed. Da saa yderligere Christian IX's bro kom i 1867 og jernbanebroen 1875 (aaret efter banens aabning), kunne Nykjøbing tage til at vokse paa Saxkjøbings bekostning, hvorefter byen oplandsmæssigt maa kæmpe paa tre fronter. Saxkjøbing er, hvad man kalder en broby, og hovedgaden hedder i øvrigt ogsaa Brogade; byen er født af landtrafikken, for her mødtes i middelalderen de to vigtigste hovedveje over Lolland, fra vest og fra syd. Byen ligger i dag med nogenlunde lige store dele paa hver sin side af fjorden, og den er i mangt og meget præget af rvehed: Halvdelen af beboerne bor i landsognet, der selv er todelt med den større part liggende nordøst for den smeltevandsdal, som skiller Guldborgland fra byens sydlige og vestlige kundekreds. Selv i byens vaaben markeres deltheden, idet det udgøres af to gyldne sakse. Paa Torvet symboliserer Gortfred Eickhoffs af alle kunstelskere højt priste statue af to roepiger den ene af byens to hovedfunktioner: Sukkerroeforarbejdningen, der nu skal yderligere udbygges. Den anden hovedfunktion er selvsagt enhver købstads normale opgave: At være handelssted.

I Saxkjøbing bor dommer, politimester og kredslæge, de to første med Musse herred som omraade — bortset fra Maribo og Hunseby sogne; kredslægen for Østlollands lægekreds har som distrikt saavel Musse som Fuglse herreder, det sidste med Stokkemærke sogn.

DANMARKS SYDLIGSTE KØBSTAD

Nysted opstod som tjener for Aalholm og for et franciskanerkloster, der bestod 1286—1538. Aalholm var allerede i Christoffer II's tid en fast kongelig borg og lensmandssæde, dengang maaske den eneste faste kongeborg i Lolland; den pantsattes til grev Johan den Milde i 1329, men Benedict

Ahlefeldt oplod 1359 borgen til Valdemar Atterdag, hvis søn, junker Christoffer (død 1363) herfra nød sit fanelen som herrug af Lolland. Siden har Christoffer af Bayerns og Christiern I's dronning Dorothea visse panteretigheder, og et par af de følgende dronninger fik Aalholm i forlening som saakaldt livgeding, og først i 1652 kom borgen igen fast under kronen. Under lensmanden paa Aalholm laa Fuglse og Musse herreder, og fra 1660 udgjorde disse to herreder Aalholm amt, men allerede aaret efter forenedes dette amt med Halstedkloster amt under een amtmand til Aalholm-Halstedkloster amt, og i 1685 blev Maribo kloster amt lagt sammen med dem. 1714 underlagdes Aalholm det lollandske rytterdistrikt, og ved dettes afvikling stilledes godset til auktion; 1726 tilskødedes det fru Emerentia von Levezow, enke efter amtmand Johan Otto Raben, og disses efterkommere har siden været først besiddere af det af Aalholm og Bramslykke 1734 oprettede grevskab Kristiansholm og siden lensafløsningen 1921 ejere af Aalholm, idet Bramslykke straks frasolgtes. I 1727 blev det bestemt, at der under navn af Kristiansholms birk skulle holdes birketing paa Aalholm ladegaard for Aalholm, Bramslykke, Bremersvold og Kjærstrup, skønt disse to sidstnævnte godser ikke hørte under grevskaabet; 1810 udskiltes de igen og henlagdes under Fuglse herreds jurisdiktion. — Indtil 1742 stod Musse herreds tinghus i Nysted, hvorefter det flyttedes til Slemminge og i 1802 til Sækkjøbing. 1805 afgav Musse herreds jurisdiktion Taagerup, Thorslunde, Errindlev og Olstrup sogne til Fuglse herred, og i 1827 Vester Ulslev, Øster Ulslev, Herritslev og Bregninge sogne samt Godsted by. Overflytningen i 1827 omgjordes igen i 1856, samtidig med at det bestemtes, at Kristiansholms birk fra den 1. oktober 1857 skulle have navnet Nysted birk. Ved samme lejlighed afgaves birkets jurisdiktion i Toreby og Slemminge til Musse herred, og ved vacance skulle endelig ogsaa Musse herreds jurisdiktion i en række sogne afgives til Nysted birk, saa at dette fra nu af kom til at omfatte sognene: Døllefjelde, Musse, Bregninge, Kettinge, Herritslev, Øster Ulslev, Godsted og Vester Ulslev. — Gennem denne ved første øjekast interesseløse opregning kan man følge, hvilket opland der gennem tiden har haft sin øvrighed i Nysted eller paa Aalholm. Fra den 1. oktober 1917 afholdtes Nysted købstads og Nysted birks ret under eet, men fra den 1. oktober 1919 nedlagdes omraadet som selvstændig retskreds, idet Nysted blev bidingsted for dommeren i Sækkjøbing, der holder ret for by og birk den 1. og 3. onsdag i hver maaned paa raadhuset i Nysted, og som har kontor der hveranden søgnedag i tre timer. I 1953 ophævedes forligskom-

Geodætisk Institut.

LOLLAND

Autoriseret reproduktion.

- 1 Musse herred, Maribo retskreds, Maribo birk
- 2 Musse herred, Saksøbing retskreds, Nysted birk
- 3 Musse herred, Saksøbing retskreds, Nysted birk
- 4 Fuglse herred, Maribo retskreds, Maribo birk
- 5 Fuglse herred, Maribo retskreds, Maribo birk
- 6 Fuglse herred, Maribo retskreds, Fejø birk
- 7 Sønderherred, Maribo retskreds, Maribo birk
- 8 Sønderherred, Nakskov retskreds, Maribo birk
- 9 Nørre herred, Nakskov retskreds, Maribo birk

missionerne og dermed ogsaa Nysted forligskreds, der faldt sammen med byens og birkets omraade, men dettes beboere søger stadig i overvejende grad til Nysted med deres bankforretninger og for at faa advokatbistand. — Officielt er Nysted birk nu kun henlagt til byen som dets tingsted, hvorhos by og birk med sine 7005 beboere (1960) udgør Nysted toldkreds, saaledes at toldforvalteren er den eneste embedsmand, der repræsenterer

omraadets samhörighed. Toldforvalter og postmester staar mere end andre offentlige tjenestemænd for købstædernes traditionelt vigtigste næringsvej, altsaa handelen, men handelsmæssigt er det til byen knyttede opland stadig blevet indskrænket; jernbaneanlæggene har ikke gjort det bedre, og omegnens beboere søger kun i meget begrænset omfang til Nysted for at handle. Byen har derimod et særligt aktiv i sin meget smukke beliggenhed; den er den eneste lollandske købstad, der ligger ud til aabent hav, men derudover er byen i sig selv en af rigets yndigste, og den er det nuværende Danmarks sydligste købstad.

KVINDERNES BY

Ser man bort fra, at Rødby officielt først meget sent kom ind i købstædernes række, er *Maribo* den yngste af Lollands privilegerede stæder, idet den først fik sine købstadsrettigheder den 27. september 1416, syv aar efter Nysted. Byen har sit navn efter Guds moder, og den kom til existens for at virkeliggøre den hellige Birgittas drømme. Grundlaget for det kloster, der her byggedes, var dronning Margrethes gavmildhed, og da det først var rejst, var det abbedissen, der regerede over saavel kloster som købstad. Siden tjente klostergodset dronningen til livgeding, og paa det tidligere munkekloster residerede Leonora Christine i 13 aar. Maribo havde fra 1897 og indtil 1916 den eneste katolske kirke i stiftet, og ikke mindst dengang gav de polske kvinders kirkebesøg en egenartet søndagsstemning i byen, let kendelige som de var med deres brogede hovedtørklæder. Det er da heller ikke underligt, at figuren i byvaabnet er en kvinde. Oprindeligt har det været jomfru Maria, men sidenhen blev det til et meget verdsligt udseende kvindemenneske. I et endnu bevaret signet har byvaabnets gengivelse af kvindeskikkelsen imidlertid faaet en meget smuk udformning, som byen var bedre tjent med i dag end den triste nonne, der nok refererer til godt og vel et aarhundrede af byens tilværelse, men kun har lidet med nutidens Maribo at skaffe. — Stadens fornemste skulptur forestiller ogsaa en kvinde, nemlig Poul Søndergaards levende og yndige pigestatue, der tjener museet til vartegn. Midt paa torvet har man desuden anbragt en skulptur, der kaldes Lollands-pigen, og som er udstyret med fisk og grøntsager; ideen hermed er maaske at tilkendegive, at byen i vistnok større omfang end de fleste andre danske byer — men paa linie med Holstebro — er præget af egnens husmødres indkøb, idet den har en efter sin størrelse meget stor søgning.

I Maribo residerer dommeren for Maribo retskreds, der bestaar af hele Fuglse herred og dertil Stokkemarke sogn af Søndre herred samt Hunseby sogn af Musse herred, hvilke to sogne tidligere tilligemed Hillested, Østofte og Bandholm sogne henhørte under Maribo birk. I Maribo har ogsaa kredsens kriminalpoliti til huse samt andetsteds omtalte embedsmænd med større virkeomraade.

V A R E R N E

Bortset fra Nakskov har de lollandske købstæder gennem det meste af deres tilværelse i væsentlig grad haft deres næring ved landbrug, idet handelen ikke i overvældende grad har sat sit præg paa dagliglivet. Handelen var ikke meget og industrien var slet ingen ting.

Magten laa hos dem, der ejede jorden, og for ex. paa Valdemar Sejrs tid var byerne saa at sige intet, idet varerne var faa og bønderne de eneste kunder. Selv herremændene var kun for bønder at regne. Erik af Pommern gav Nysted og Maribo købstadrettigheder, men de forblev en slags større landsbyer lige indtil for ca. 200 aar siden. Paa den tid begynder imidlertid et nyt liv, der dog i førstningen udvikler sig meget langsomt.

Den ældste nøjagtigere beskrivelse af næringslivets tilstand befordres i trykken i København 1656; den er forfattet af Arent Berntsen og hedder: »Danmarckis og Norgis Fructbar Herlighed«, og den fortæller, at man fra Nakskov exporterer hvede, rug, byg, havre og ærter til Spanien, England, Holland, Tyskland, Norge etc., men det er navnlig ærterne, der interesserer, for af dem er der større overflødighed, og de er efterspurgte og navnkundige, saa at der ikke vides bedre ærter at nævne eller faa end »Lollands ærter«. Der findes tre slags, nemlig de hvide, der er smukke, de graa, der er store, velsmagende og sunde, og de grønne, der er de mest holdbare. — I øvrigt er der vikker, der beskrives som ringe, graaagtige ærter, og nødder i skovene, ikke mindst paa Østlolland⁸).

Godt 100 aar senere faar vi igen besked, i en beretning fra 1766. Der hedder heri, at Lolland er den frugtbareste og paa produkter rigeste ø af alle de lande, der tilhører Dannemarks krone. Alle slags korn og marksæd vokser her meget skønt, men fornemmelig hvede i største overflødighed. De lollandske ærter er vidt og bredt bekendte og i god pris, saavel som det velsmagende manna, der smager ligesom søde mandler og er en rød frugt, der vokser paa lange smalle græsstraer. Og senere, at indbyggerne lægger sig kun lidet efter fædrift og kvægavl, efterdi agerdyrkingen er fordelag-

tigere for dem. Luften paa denne ø er imidlertid usund, formedelst at jordbunden ligger saa sidt og er usund⁹⁾.

10 aar efter udkommer den første udgave af P. Rhodes samlinger til de danske øers Laalands og Falsters historie, og her læser vi nu om Lolland: »Fast det eneste, der fra Landet udsendes, er Korn: Hvede og Byg i temmelig stor Mængde, ogsaa en deel Ærter, men næsten alle fra Herregaardene; nogle Lispund Mannagryn, nogle faa Tønder Smør og et par Skippund Hol-lænder-Oste, nogle Lam, men altsammen kun fra Herregaardene«, og det tilføjes: »Handelen i Laaland er næsten slet intet at skrive om for Resten¹⁰⁾.

Det var de gamle beretninger, men om nutiden kan vi ogsaa finde noget, nemlig i Traps Danmark om Maribo amt: »I alle amtets sogne er toradet byg den mest dyrkede kornart. Bygdyrkingen omfatter godt $\frac{2}{3}$ af hele kornarealet, mens havre, den næstvigtigste kornart, dyrkes paa knap $\frac{1}{3}$ af kornarealet. — Mens bygdyrkingen har forholdsvis størst betydning paa Lolland, findes de relativt betydeligste havre- og hvedearealer paa Falster og Østlolland. Blandsæd- og rugdyrkingen er uden væsentlig betydning. Rodfrugtdyrkingen domineres fuldstændig af sukkerroer, der omfatter næsten $\frac{3}{4}$ (86,5 %) af rodfrugtarealet. Sukkerroeproduktionen er jævnt og almindeligt udbredt baade paa Lolland og Falster, men er dog vigtigst paa Lolland. — Frugtdyrkingen er meget betydelig paa øerne i Smaalands-havet (æbler og pærer), ret stor paa det nordlige Falster og østlige Lolland, ringe paa det sydlige Lolland«.

Som det ses, spiller de i sin tid saa højt priste ærter og mannaen ikke mere nogen rolle, men Lolland er i dag frem for alt det sted, hvor der dyrkes sukkerroer og byg.

Det er kun faa lande, der har byg som hovedkornart, altsaa den kornart, der optager en større procentdel af agerarealet end de andre kornarter. Det drejer sig om (foruden Danmark) Marocco, Libyen, Iraq og Tibet. Lokalt er der derimod flere steder, hvor byggen er hovedkornart; saaledes nogle provinser i Spanien samt Mähren, Norfolk og Suffolk, Kreta, Krim og kystegnene mod det sorte hav og desuden de sydvestlige kystomraader i Tyrkiet¹¹⁾. — Bygavlen i Lollands jord har kvalitetsmæssigt gjort meget store fremskridt i de sidste generationer, bl. a. som følge af planteavlfsforsøg paa forsøgsstationen i Abed, hvor ikke mindst sorten Majabyg betegnede en væsentlig forbedring.

Præsten L. M. Wedel, der i 1806 udgav en beskrivelse af sin indenland-ske rejse, som i aarene 1799—1804 bl. a. førte ham gennem Maribo paa vej

til Rødby og Fehmarn, fortæller, at der i Maribo er 7 købmænd, af hvilke de tre alene handler med korn, de andre med isenkram og de sædvanlige bovarer. (Men der er 15, som brænde brændevin, og Maribo brændevin bærer ogsaa prisen i Lolland og Falster.) Til Maribo er 4 skibe, og Maribokøbmændene har deres kornboder og pakhuse i Bandholm¹²⁾. Meget anderledes er det ikke i dag; A/S C. A. Qvade & Co., der grundlagdes i 1843 i Maribo, og som nu har afdelinger i bl. a. Sækkjøbing og Rødby, exporterer ikke mindst maltbyg til Norge og Tyskland. Firmaet har netop bygget en stor kornsilo i Bandholm samt en i Sækkjøbing; i Nakskov har Lollands Korn A/S sin kornsilo.

99 % af sukkerroerne gaar til fabrik, og noget af raasukkeret gaar til raffinering i København, medens andet raffineres i Nakskov og Sækkjøbing; det er dog meningen at samle hele produktionen her i disse to byer, der i fremtiden skal have Lollands eneste sukkerfabrikker.

HANDELENS OPBLOMSTRING

Oplysningstidens røre gav sig her udslag bl. a. i, at statsminister Chr. Ditlev Reventlow fra ca. 1775 begyndte sin egen private bondefrigørelse, og at »Selskabet til Oplysningens og Industriens Fremme i Lolland-Falsters Stift« stiftedes den 28. januar 1809; dette selskab, der var et af de første i sin art i Danmark, afløstes i 1835 af det stadig bestaaende »Maribo amts økonomiske selskab«¹³⁾.

Efterhaanden toges der initiativ paa mange forskellige omraader. 1842 oprettedes i Nakskov Spare- og Laanekassen for Lolland, idet den falsterske sparekasse aaret forud var ophørt med at modtage indskud eller gøre udlaan vest for Guldborgsund; det nye lollandske pengeinstitut antog senere navnet Lollands Spare- og Laanebank og fik efterhaanden filialer og kontorsteder overalt paa Lolland, men gik i 1912 op i Den Danske Landmandsbank¹⁴⁾. 1854 stiftedes Diskonto- og Laanebanken i Maribo som den første private danske bank øst for Storebælt; handelen havde taget mere fart efter 1850, og købmændene i stiftet ønskede at frigøre sig fra de store tyske bankhuse og de københavnske grossister; banken skulle have hele stiftet eller i hvert fald hele Lolland som virkeomraade, og i det første repræsentantskab sad da ogsaa bl. a. købmænd fra Rødby og Nysted, stiftamtmanden i Nykøbing, greven paa Juellinge (Halstedkloster) og lensbaronen paa Orebygaard med proprietærer fra Købelev og Bukkehøve blandt suppleanterne¹⁵⁾.

Den 2. november 1869 aabnedes Maribo-Bandholm jernbane, og i 1874 Lollandsbanen, der forbandt fire af de lollandske købstæder, og som i 1912 forlængedes fra Rødby til Rødbyhavn ¹⁶).

HANDELSOMRAADERNE

Med jernbanerne indledtes en hurtigere udvikling af købstæderne, og Maribo, Nakskov og Nykøbing blev efterhaanden handelscentre i hver sin del af stiftet; i takt hermed gik det, at hver af disse tre byer omkring 1894 fik større sygehuse, medens Saxkjøbing og Rødby fik mindre sygehuse; ogsaa Nysted har haft et sygehus, men det og Rødby sygehus er begge nedlagt igen ¹⁷). Der byggedes andelsslagterier (Nykøbing 1889, Nakskov 1897 og Maribo 1906) og katolske kirker (Maribo 1897, Nykøbing 1916 og Nakskov 1921), og hver af byerne fik sit gymnasium (Nakskov 1918 og Maribo 1937). Offentlige arbejdsanvisningskontorer begyndte deres virksomhed i Nakskov 1914, i Nykøbing 1915 og i Maribo 1916, og i 1912 opdelte Den almindelige Brandforsikring for Landbygninger stiftet i tre omraader med branddirektorater i Nakskov, Maribo og Nykøbing. Ogsaa telefonbetjeningsmæssigt er stiftet delt i tre omraader med Nakskov telefonmesterdistrikt for Vestlolland, Maribo for Midtlolland med Rødby og Saxkjøbing samt Nykøbing for Falster og Nystedomraadet.

Statistisk Departement har i 1960 offentliggjort resultatet af nogle statistiske undersøgelser vedrørende byernes opland, og det fremgaar heraf, at Nykøbing behersker det østlige Lolland samt helt og aldeles egnen omkring Nysted, saaledes at Nysted kun i ringe omfang faar besøg af butikskunder fra Sydøstlolland. Rødby er handelsby for 3 og Saxkjøbing for 6 nabokommuner, idet disses beboere her fortrinsvis køber f. ex. almindelige metervarer og trikotagevarer samt radio- og fjernsynsapparater. Skal man i Rødby, Nebbelunde, Sædinge, Ringsebølle, Taagerup eller Thorslunde derimod købe møbler, tæpper eller konfektionsvarer, især damekonfektion, er der en tendens til at foretage indkøbet i Maribo, medens der i sognene øst for Saxkjøbing i slige fald er en tilbøjelighed til at tage over Guldborgsund. Maribo er paa den maade centrum i et handelsomraade, der omfatter hele Fuglse herred samt Stokkemarke, Hunseby, Vaabensted-Engestofte og Vester Ulslev kommuner, medens sognene vest herfor søger mod Nakskov. Maribo ligger i virkeligheden i konkurrence med alle Lollands andre købstæder samt med Nykøbing hinsides sundet. Konkurrenceomraadet er mindst imod Nak-

skov, hvor det væsentligst omfatter Opager, Stibanken, Abed og Hejringe — samt — og det er det vigtigste: Fejø.

Opgjort i folketal er Rødbys opland paa 2.404, saaledes at Rødby handelsdistrikt med byen selv (3.467) er paa 5.871. Sakkjøbings opland er paa 7.055 + byen selv (2.549) eller ialt 9.604 i handelsdistriktet. Maribo har i sit nære opland 17.473, og naar byen selv medregnes (5.215), bliver det til 22.688 i handelsdistriktet. Medregnes Rødby handelsdistrikt, hvad det efter Statistisk Departements publication skal, bliver oplandet paa 23.344 personer og det videre handelsomraade dermed paa ialt 28.559. — Nakskovs opland er tilsvarende paa 20.006 og det samlede handelsomraade (med Nakskovs 16.661) paa 36.667. Nykøbings handelsdistrikt omfatter 10.906 paa Lollands-siden og med Sakkjøbing handelsdistrikt et handelsomraade paa ialt 20.510 vest for Guldborgsund. Statistikken er meget oplysende, men nøjagtig besked kan den jo ikke give, bl. a. fordi den kun regner med hele kommuner. For ex. regnes Godsted til Nykøbings handelsdistrikt, skønt der næppe kan være tvivl om, at man fra Godsted i regelen tager til Maribo¹⁸).

Der er ogsaa en vis — men mindre udpræget — tendens til at amtet falder i to dele, adskilt af Sakkjøbing fjord og Maribosøerne, svarende til, at der i amtet bor lige saa mange mennesker øst for Slemminge kirke som vest for; for eksempel findes der kun centralbiblioteker i Nakskov og Nykjøbing, og dagblade udkommer kun i Nakskov (to) og i Nykjøbing (et), men tendensen viser sig ikke mindst i pengeinstitutternes kundeomraader. Den lollandske Landbostands Sparekasse med hovedkontor i Nakskov har saaledes afdelinger i Maribo, Rødbyhavn og Holeby, men ikke øst for Maribo, idet det er den falsterske landbostands sparekasse, der har afdelinger i Sakkjøbing og Nysted. Tilsvarende har Lollands Handels- og Landbrugsbank foruden i Nakskov og Maribo kun kontorsteder vest for Maribo, medens Industri- og Landbrugsbanken i Nykjøbing varetager de bankforretninger paa Østlolland, som Landmandsbanken og Andelsbanken ikke tager sig af. Landmandsbanken har som nævnt afdelinger og kontorsteder overalt efter overtagelsen af Lollands Spare- og Laanebank. Foruden Diskonto- og Laanebanken i Maribo, der er den ældste bank, findes tillige i Nakskov Lollands Bank og i Rødby Banken for Rødby og Omegn.

SELVSTÆNDIGHED

Inden for den stedlige pengeverden er saaledes fire af de syv paa Lolland arbejdende banker rent lokale foretagender med direktioner og generalforsamlinger i Maribo, Nakskov og Rødby, og dette er — eller har hidtil været — et gennemgaaende træk i næringslivet. Der har her næsten udelukkende været selvstændige forretninger med indehaveren selv bag disken. Dog har Maribo-firmaerne P. Hatten & Co. og Carl P. Poulsen i mange aar haft selvstændigt arbejdende afdelinger i Nakskov, og de store kornfirmaer har afdelinger rundt omkring, ligesom flere maskinfirmaer ogsaa har to afdelinger; endelig har der været kædeforretninger for Irma, Schous Varehus og Tatol, men i de senere aar er filialsystemet ved at blive bygget ud med udsalg i større stil; saaledes har »Arnes Radio« i Glostrup nu udsalg i Saxkjøbing, Maribo og Rødby, firmaet »Ekko« i Nykøbing ligeledes i Saxkjøbing og Maribo. Dertil er endvidere i Maribo kommet en hattesalon, et chokoladeudsalg samt et indleveringssted til et renseri. Endelig kan nævnes, at en fotograf og to kiropraktorer deler deres virksomhed mellem to byer.

INDUSTRI OG EXPORT

Den nu 6,3 meter dybe havn i Nakskov har som før omtalt givet mulighed for flere industrivirksomheder med Nakskov Skibsværft som den mest dominerende; over halvdelen af indbyggerne lever saaledes af industri og haandværk, men havnen er ogsaa basis for exporthandel med korn og andre af landets produkter; paa havnen ligger saaledes, foruden siloerne, Lollands Exportmarked med sine samlestadde for kreaturer.

AMT OG STATSEMBEDER

I Nykøbing paa Falster findes saa at sige alle statsinstitutioner o.l. i amtet saasom statsgymnasiet, statsbanerne (der ikke betjener andre af amtets købstæder), nationalbankfilialen, bispegaarden, amtskontoret og amtslægen. Her ligger ogsaa amtets centralsygehus og de københavnske forsikringselskabers amtskontorer. — I Maribo bor dog domprovst, amtsforvalter og regionsleder samt den ene af amtets to fabrikinspektører. Her er desuden hovedkontoret for alle Lollands jernbaner undtagen Nystedbanen, der nu kun skal opretholdes som godsbane.

FORENINGER OG MØDER

Meget af det, der er sat i værk af egnens egne folk, er derimod henlagt til Maribo, saaledes det lokale automobilforsikringselskab Østifterne, der blev oprettet den 26. maj 1917 i Maribo, i øvrigt navnlig med det formaal at tegne folkedagpengeulykkesforsikringer for landbruget. Her ligger Fællesvaskeriet »Lolland-Falster«, der er et andelsforetagende, og her har Arbejdsgiverforeningen for Land- og Skovbrug i Maribo Amt sit kontor. I Maribo holder ogsaa amtets landboforeninger aarets store fællesskue, der altid kalder omkring 20.000 mennesker til staden i løbet af de to dage, det varer.

Fællesskuet er ikke det eneste landsdelsmøde, der aaret igennem finder sted i Maribo. En nøje undersøgelse af en hel aargang af stiftets dagblade viser, at af de der publicerede 133 møder for amtssammenslutninger er ca. 47 % holdt i Maribo, hvortil kommer de møder, der kun hidkalder mødedeltagere fra hele Lolland. Ca. 30 % af de amtsomfattende møder finder sted i Nykøbing, og næsten alle de resterende holdes i Nakskov eller Saxkjøbing. Ikke mindst i marts og de øvrige foraarssmaaneder er der i Maribo en meget livlig mødevirksomhed mellem biavlere og fjerkræavlere, specialarbejdere, sadelmagere, snedkere, fiskere og landmænd, de lokale gensidige forsikrings medlemmer, idrætsmænd og socialdemokratiske kvinder. Her holder Maribo amts økonomiske forening sine møder, her er stiftskonventer og her holdes landemodet. Naar sommerferien begynder, strømmer en aften folk til fra hele landsdelen for at overvære Det kgl. Teaters sommerpremiere paa friluftsscenen i Hylddalen, og sommeren igennem er Bangshave maalet for mange af egnens folk, idet pavillonen her er stiftets største sommerrestauration, ikke mindst paa grund af sin smukke beliggenhed.

Det er i øvrigt ikke noget nyt, at Maribo er landsdelens mødeplads, for som før nævnt kan landstingets møder og landemodet føres tilbage til middelalderen, men man ved ogsaa, at stænderne paa Falster og Lolland den 20. juni 1645 og igen engang senere samledes i Maribo i anledning af svenskekrigen og for at sende fuldmægtige til rigsdagen i København¹⁹). I 1703 flyttedes sessionen for landmilitzen til Maribo, hvor den siden holdtes i mere end hundrede aar²⁰).

KULTURLIVET

Denne stadige mødevirksomhed har været med til at danne baggrund for det kulturelle initiativ, der stedse er udvist i Maribo: Den første pro-

vinsialbogsamling, stiftets første avis, Øst-Danmarks første private bank, stiftsmuseet, Maribo Amts Kunstforening, den livlige kunstcirkelaktivitet, musikforeningsaftener, koncerter og foredragsvirksomhed i domkirken, museets og stiftsbibliotekets oplysende møderækker foruden den indsats som præsteres af de foreninger, der jo findes i enhver dansk by.

Intet andet sted faar dag efter dag besøg af saa mange lolliker som Maribo, og det er en af forklaringerne paa, at denne lille by kan hævde sig som handelsplads paa linie med langt større stæder; fremmede anerkender byens butikker og ikke mindst det udvalg, kolonialforretningerne stiller til skue. Disse lækre varer gør Maribo til damernes indkøbsby og er ogsaa med til at befæste dens position som *Lollands mødested*.

Johnston
Rödby - 62

EFTERSKRIFT

Den lille by har sin særlige charme med de lave eenetages huse i byens midte omkring det firkantede, maaske endnu stenbrolagte torv, hvorfra der kun er faa skridt hen til kirken. Her er man fælles om saa meget, har samme præst og bibliotek, alle er paa talefod med borgmesteren, og her bor hveranden familie i eget hus. Det giver stabilitet at være husejer, og lillebyen er da ogsaa meget tilbagestaaende m. h. t. kriminalitet, skilsmisser, daarlige nerver og selvmord. Det skal ikke nægtes, at dansk kultur har skudt vel de fleste af sine skønneste skud i hovedstaden og sat sine ypperste frugter i København, men hvad angaar den store flok staaer millionbyen nu ogsaa for alt, hvad der er ondt og tomt i samfundet. Der er meget sundt for sjælen i det hyggelige købstadsmilieu, og lad saa være, at der er noget, der hedder sladder; den behøver jo ikke at være ondsindet, men er udtryk for en medmenneskelig interesse, der har den følge, at den tvinger mange til at opføre sig ordentligt, fordi de ved, at andres øjne hviler paa dem.

Skal vi prøve at uddrage en konsekvens af alt det, vi i dette skrift har syslet med, er det naturligt at supplere materialet ved at oplyse, at af de 85.037 mennesker og de 28.023 husstande, der i 1960 fandtes i de lollandske kommuner, boede endnu 55.758 personer i landkommunerne, og dér fandtes ogsaa 17.716 af husstandene. Desuden staaer det inden for visse grænser landbefolkningen frit for at vælge købstad, medens byen er anderledes afhængig af sine landkunder. Dette bør man tage hensyn til ved en planlægning af fremtiden, men ikke til skrivebordssystemer med stjernebyer og regionscentre, hvor landsdelenes hele økonomiske, sociale og kulturelle liv skulde samles. En spredning vil formentlig være bedre for menneskene, og da vi jo dog alle er i samme baad, er vi bedst tjent med, at enhver ny virksomhed lægges just der, hvor den faar de bedste vilkaar og samfundsmæssigt gør fyldest. Vi maa arbejde hen imod en virkelig landsdelsplanlægning.

Smaaindustrierne er ombejlede i nutiden, men alt andet lige bør alle her i stiftet virke med til, at de fortrinsvis placeres i *Nakskov* eller i egnen deromkring, for her ligger vor stedlige »arbejdsløshedsø«. *Nakskov*, hvis romantiske navn saa smukt anskueliggøres af byvaabenets grønne træ, svarer ikke mere helt til den oprindelse, der har skaffet den navnet. Byen er en industriby, men den er skrækkeligt afhængig af værftets vel. Det ske sent, men den dag, skibsbygningen kommer i en krisesituation, vil vi alle mærke følgerne af en eventuel arbejdsløshed, og det er derfor ønskeligt, at industrien paa *Vestlolland* er saa differentieret som muligt, saa at der er flest mulige virksomheder til at tage stødet af. Den allerede eksisterende industri betyder, at man i *Nakskov*-egnen maa have de bedste muligheder for at finde just de uddannede folk, man kan faa brug for; men man bør ogsaa sikre sig ved at tænke paa fremtiden: f. ex. maa metalarbejderlærlinge ikke henvises til udenbys undervisning.

Ogsaa *Rødby* har sin existens nær knyttet til en havn, men den er af en helt anden art, nemlig en færgehavn, og byvaabenet viser paa det fornøjeligste en rødmalet baad som symbol paa stadens rette levevej. *Rødby* bliver tillige endestation, og saavel dette som færgefarten betyder bosættelse af mange familier. Fra byraadets side foregøgler man ikke nogen noget, men fortæller i klare og anskuelige pjecer omverdenen om kommunens beliggenhed, fordele og storslaaede byggeprogram. Havnen vil formentlig kalde nysgerrige til, og det i forbindelse med, at stranden er hele *Midtllands* badested — skønt den savner de skyggefulde lunde bag digerne, som man skulde kunne trække sig tilbage til, naar man bliver ør af solens brand — gør placeringen her af virksomheder for et klientel af eengangskunder, f. ex. permanente udstillinger af vore landbrugsvarer, pengevexlingskontorer, turistinformationsbureau o. l. selvfølgelig.

Nysted er en stille by, men den har alt, hvad en turist kan ønske sig inden for rimelig fodtursafstand: Istidslandskaber, oldtidshøje, en romantisk middelalderlig kongeborg, hyggelige stræder, frodige skove og aaben strand. Dens fremtid er betinget af naboskabet med det blaa hav og er saa oplagt turistbyens, men sommergæster kommer ikke om vinteren, og i det mørke halvaar skal man ogsaa leve. Derfor anbringes institutioner for opdragelse og rekreation naturligt her, saaledes som man allerede er begyndt paa med kystsanatoriet, optagelseshjemmet og ungpigehjemmet, men skal der udflyttes institutioner fra *København*, er *Nysted* et godt maal for en flytning.

Saxkjøbing er den midterste af amtets tre sukkerbyer, og den ligger som

en velkomstby for hovedparten af amtets landevejstrafik fra Sjælland ved skæringspunktet mellem Guldborgvejen og hovedvej 7. Byen ligger ved en havn og lige saa centralt i amtet som Maribo, men kun 24 km fra Storstrømsbroen, og dens naturlige opgave maa derfor være som lastautomobiler-nes udvekslingssted og amtsdepoternes hjemby, hvad enten det drejer sig om indsamling af varer, der gaar fra landsdelen som f. ex. frugt, eller forsynin-ger, der siden skal fordeles til købmænd, brugsforeninger eller andre.

Maribo — med Qvades hvide købmandsgaard midt paa torvet — har som tidligere paavist sin funktion som Midtlollands handelsplads, men nogle af de sogne, der hører til handelsomraadet eller naturligt kunde høre til det, har for ringe trafikforbindelser til byen, hvorfor handelsstanden burde kon-centrere interessen om f. ex. øerne i Smaalandshavet samt Musse og Øster Ulslev sogne. Byen er dog mødested for andre end omraadets butikskunder, for man mødes jo i Maribo — lige i midten af Lolland — til de aarlige sammenkomster for landets bagere, afholdsfolk, sportsryttere, søndagsskole-lærere og unge landmænd, ja fra hele amtet eller stiftet. Men dertil kommer saa, at byen som sin maaske fornemste existensberettigelse har, at den — i al beskedenhed selvfølgelig — er et lokalt kulturcentrum, og det kan derfor være berettiget at slutte dette skrift med at tage op til undersøgelse, hvad de seks omskrevne provinsinstitutioner maa betyde for stadens fremtid.

Ser vi først paa *landstinget*, maa vi godkende, at den aktuelle betydning af dettes nu næsten glemte existens ikke er indlysende. Det ophævedes helt i 1805, og det var ikke noget lokalt organ, men overretten i København, der overtog dets funktioner. I dag er det i den yderste østlige af amtets fire retskredse, at det lolland-falsterske nævningeting og de rejsende afdelinger af Østre Landsret har tingsted, skønt Maribo udfra saavel en historisk som en geografisk betragtning naturligere havde dette værtskab. — Landstingets betydning i dag kan saaledes ikke klart paavises, men det er dog ikke urime-ligt at antage, at det just er landstingets placering her i 1512, der har vænnet egnen til at mødes i Maribo ogsaa i verdslige anliggender, skønt Sæxkjøbing har samme centrale placering i amtet.

Landemodet holdes fortsat i Maribo, og det er ikke uden betydning, at ikke blot medlemmer af stiftets menighedsraad, men hele almenheden har adgang til at høre de foredrag, der traditionelt holdes i tilknytning hertil. Domkirke og landemode er i Maribo, og her havde ogsaa stiftets førstemand naturligt sin bolig. Man vil indvende, at biskop og stiftamtmand bør bo i samme by, men mon ikke de fleste konferencer mellem stiftsøvrighedens

indehavere alligevel foregaar pr. telefon eller post — efter at stiftamtmandens og biskoppens fælles morgenridetur nu er blevet et fortidsminde?

Amtstuen har med de stigende skatter faaet en stadig voksende betydning, men expeditionerne befordres i langt overvejende grad af postvæsenet, og institutionens betydning for byen er derfor ikke mindst, at dens leder, amtsforvalteren, i flere tilfælde har været en personlighed af betydning for byens kulturliv; af de fire sidste har saaledes Holst og Holck været formænd for stiftsmuseet, og Sonne og Kløcker for stiftsbiblioteket.

Stiftsbiblioteket blev oprettet »til sand nytte og hæder for Lolland« og i nogen grad som studiebibliotek for landets præster, idet man med dets første navn af »provindsialbogsamling« utvivlsomt alene har tænkt paa »provindsen Lolland«. Først senere antog man et mere omfattende navn, uden at det dog nu kan paavises, at der nogensinde har været synderlig kontakt med Falster, hvor maaske den classenske bogsamling allerede før overgangen til centralbiblioteket har haft et stiftsbiblioteks opgaver. Stiftsbiblioteket i Maribo var det første, der i Danmark var et virkeligt landsdelsbibliotek, og af en jubilæumsartikel i Historisk Samfunds aarvog for 1945 fremgaar det, at det da endnu fungerede som centralbibliotek for otte kommuner, men det var bibliotekets største ønske og store fremtidshaab at blive egentligt centralbibliotek og at faa egnede lokaler. Der gik dog helt anderledes, og skal man tro, hvad der fortælles, havde byraadet endda svaret Ja til at bevilge de nødvendige penge til driften af et centralbibliotek, men med saalydende tilføjelse: » — hvis det da ikke bliver alt for dyrt«. Denne lille tværhed skal netop have været det, der fik bibliotekstilsynet til at ændre opfattelse og indstille, at centralbiblioteket henlagdes til Nakskov. Resultatet blev yderligere, at bibliotekets afholdte leder søgte fra byen. Endnu i dag har man til huse paa raadhuset, hvor man vel har en fin beliggenhed, men meget uheldige pladsforhold. Vil Maribo fortsat gøre sig gældende som kulturby, maa man imidlertid ikke glemme, at man i sit bibliotek har stiftets fornemste bogsamling og dermed et aktiv, der vil kunne faa voksende betydning i en fremtid, hvor folk faar stadig længere fritid, som sikkert i stigende grad bliver brugt i kulturens tjeneste. Anstændighed kræver, at de rige bogskatte kommer frem fra de brandfarlige magasiner, inden det bliver for sent, og at de placeres i et hus, hvor hele stiftet let kan finde frem til dem. Afdøde overbibliotekar Volmer Valerius skitserede engang den plan, der rimer smukt med tendensen iøvrigt her i stiftet: At gøre Maribo til centralbibliotek for humaniora, Nakskov for tecnica og Nykøbing for agronomica.

Dette vilde ogsaa stemme med de gamle vedtægter fra 1845, hvori det hedder, at alt hvad biblioteket ejer eller kommer i besiddelse af, tilhører Lolland-Falsters stift, dog under den betingelse, at det bestandig har sin plads i Maribo. Forudsætningen er imidlertid en egnet bygning, placeret saa centralt, at ikke blot byens egne folk, men tillige udenbys gæster faar let adgang til reolerne. Nu ligger det saaledes, at Maribo byplan indeholder et forslag om at videreføre Museumsgade mod vest, og at det derfor bliver nødvendigt at erhverve og nedrive grosserer Holger Nicolaisens villa, samt at man lige akkurat paa dette sted vil faa den rette beliggenhed for stiftsbiblioteket, idet der her vil kunne opnaas følgende fordele: Man ligger lige ved baners og bussers mødested, saaledes at de ventende faar mulighed for at bruge en mellemtid baade billigt, behageligt og nyttigt i bibliotekets læsesal. Man kan lægge biblioteket smukt under udnyttelse af den eksisterende haves dejlige store træer. Man bliver genbo til museet; derved muliggøres et fortsat frugtbart samarbejde mellem de to institutioner, og man kan i bibliotekets bygning indrette kontor og eventuelt bolig for den stiftsantikvar, der snart maa blive ansat som museets leder og som statens tilsynsførende med den stedlige og ellers under Nationalmuseet hørende virksomhed. Man kan, hvis man vil, reservere plads til eller straks bygge saa stort, at der bliver lokaler, der kan lejes ud til kontorer og forretninger, men som eventuelt siden kan bruges til turistkontor, foreningsbureau, pakkecentral eller — hvis man før eller senere kan magte det — en egentlig kulturborg.

Stiftstidende og Lollands-Posten tabte begge terrain, saa snart venstrepressen begyndte at udkomme, og henimod slutningen af forrige aarhundrede var Lollands-Posten en ren Maribo-avis, hvilket bl. a. ses af, at der stort set kun var annoncører fra selve byen. Det havde været ønskeligt, om Stiftstidende var forblevet i Maribo, saaledes at den havde kunnet fungere som byens blad og amtets konservative avis med Ny Dag som Nakskov-avis og socialdemokratisk organ og Folketidende som Falsterblad og venstreavis. Nu er der to venstreaviser i amtet, men det er et spørgsmaal, om ikke bladdøden vil kræve flere ofre, saaledes at hele den lokale dagspresse snart kun vil være et historisk fænomen. Lollands-Posten har imidlertid faaet en ny opgave; det var vel til dels annoncebladene, der fratog den dens livsmuligheder, men nu er den selv annonceblad og dækker snart sagt hele Maribo bys opland. Bladet bringer imidlertid en del lokalhistorisk stof, som det ellers næppe vilde være muligt at faa trykt, og den forsømmer altsaa ikke de kulturelle opgaver, saaledes som andre gratis uddelte blade ofte gør.

Stiftsmuseet er den yngste af de herbeskrevne seks provinsialinstituitoner, ifølge Sophus Müllers tale ved aabningen i 1890 det 7. i provinsmuseernes række, og det er ikke den mindst livskraftige. F. s. v. angaar ældre tider dækker det hele stiftet, men efter oprettelsen af museet Falsters Minder i Nykøbing omfatter det hvad angaar kulturminder fra tiden efter aar 1600 i det væsentlige kun Lolland. Efter den nye museumslov fra 1958 har det chancen for at opnaa status som landsdelsmuseum. Betingelsen er, at der ansættes en stiftsantikvar, altsaa en faglig uddannet leder, der kan føre tilsyn med de andre statsstøttede museer i omraadet og vel dertil have en vis indsigt i den arkæologiske udgravningsvirksomhed. Ansætter man en slig mand, yder staten et aarligt tilskud paa 16.000 kr., hvis der lokalt fremskaffes det samme beløb, medens staten ellers kun yder 50 % af det, stedlige kommuner eller andre skyder til. Maribo købstadskommune giver i forvejen et rundeligt beløb til museet, men der kan dog næppe være tvivl om, at det — selv set fra et snævert økonomisk synspunkt — vil være en forretning for byen at sikre museet denne anerkendelse ved at forhøje sit bidrag. Kan museet saa indrette sig paa at servere øller og bøffer i Jernbanegade eller maaske snarere kaffe med æbleskiver og kleiner i det nyerhvervede gamle mejeri i Bangshave, samt paa at skabe liv paa frilandsmuseet ved at slippe fjerkræ og andet kræ løs mellem bygningerne, kan der ikke være tvivl om, at successen fra de senere aar vil kunne blive endnu større.

Domkirken og museumsbygningen er bygninger, der klart markerer, at Maribo prætenderer at være stiftets hovedby kulturelt, saaledes som Nakskov er det industrielt og Nykøbing administrativt. Dette vort sydlige stift viser her en vej, som vi tror man bør følge ogsaa andre steder i Danmark i stedet for at prøve at gøre en by hist og her til et miniature-København. Det vil være en lykke, om smaabyerne faar lov at beholde og videreudvikle deres særpræg, men det forudsætter, at man fra de bevilgende myndigheders side gør sig klart, hvad man vil sigte imod, og at man stiller de fornødne midler til raadighed. Enhver ved, at der er penge i industriforetager, at der er penge i trafik, i turister, ja selv i landbrug, men der er sandelig ogsaa penge i kultur, naar blot man investerer rigtigt, tilstrækkeligt og i tide. Og Maribo kan maaske nok til en vis grad være turistby eller andet, men kulturlivet og omegnshandelen maa være det vigtigste; det kan maaske udtrykkes saaledes, at den først og fremmest skal gøre sig gældende som *stiftsby og mødested*.

KILDEHENVISNINGER

Fra landsby til domkirkeby

- 1) J. T. Lundbye: Vejenes Udviklingshistorie, i Historisk Samfunds aarboeg for 1920 side 1—16
- 2) Danmarks Kirker VIII, Maribo amt I, 1948 side 88
Dagbladet NY DAG for den 21. okt. 1961
- 3) C. C. Haugner: Maribo Historie II, 1938, side 259—260
- 4) C. C. Haugner: Maribo Historie I, 1937, side 18 ff
- 5) Johanne Skovgaard: Den hellige Birgitta, Kbh. 1928
Johs. Jørgensen: Den hellige Birgitta af Vadstena I, Kbh. 1941 side 147
- 6) Aarsberetn. fra Gehejmearkivet
- 7) Danmarks Kirker VIII, Maribo amt I, 1948 side 60 f.
A. Kall Rasmussen: Historisk-topografiske Efterretninger om Musse Herred paa Laaland I, Kbh. 1866 side 30.
- 8) Vadstena Klosters Minnebok, Stockholm 1918
- 9) Acta pontificum danica II, nr. 1248
- 10) Johanne Skovgaard: Den hellige Birgitta, Kbh. 1928, side 182
- 11) C. C. Haugner: Maribo Historie I, 1937 side 39 f.
- 12) A. Kall Rasmussen: Hist.-top. Efterr. om Musse H. I, 1866 side 12 f.
- 13) Danmarks Kirker VIII, Maribo amt I, 1948 side 72 og 82
- 14) Holger Fr. Rørdam: Danske Kirkelove I, 1882 side 497
- 15) S. Birket Smith: Leonora Christina (Ulffeldt) på Maribo Kloster, Kbh. 1872
Jørgen H. Rosling: Kongedatteren Leonora Christinas Tilknytning til Maribo Kloster og hendes Bolig der, Maribo 1935
- 16) Johs. Nik. Høst: Repertorium over de gjældende Kgl. Reskripter m. v. I, Kbh. 1832 side 309
- 17) Lolland-Falsters Stift i 150 Aar, Kbh. 1955 side 44
- 18) Aktieselskabet Diskonto- og Laanebanken i Maribo 1854—1929, Maribo 1929 side 286—297
- 19) Kirkehist. Saml. 3. række VI, Kbh. 1887—1889 side 440
Ældste danske Archivregistratur V. 2, 854
- 20) Aktieselskabet Diskonto- og Laanebanken i Maribo 1854—1929 Maribo 1929 side 278—279
C. Noe Tang Petersen: Lolland-Falsters Lægforening gennem hundrede aar, Nykøbing 1962 side 7
- 21) A. Kall Rasmussen: Hist.-top. Efterr. om Musse H. I, 1866, side 255, 274 og 275

Lollands hjerte

- 1) Gunnar Olsson: Sverige och landet vid Göta älvs mynning under medeltiden i Göteborgs högskolas årsskrift 1953 side 19
- 2) Curt Weibull m. fl.: Hallands Historia, Halmstad 1954, side 215 ff.
Sven Tunberg: Den äldsta riksgränsen mellan Sverige och Danmark i Nordisk Tidskrift, nye serie 1935 side 262—267
Kulturhistorisk Leksikon for Nordisk Middelalder bd. II sp. 636
- 3) Bjerrum og Lisse: Maribo amts stednavne, Kbh. 1954 side XXIII.
- 4) Svend Aakjær: Kong Valdemars Jordebog, Kbh. 1926—1943 bd. II side 31

Lollandsfar landsting

Landstingene og deres betydning findes skildret i de fleste retshistoriske haandbøger. Her skal kun nævnes den mest moderne fremstilling, Poul Johs. Jørgensen: Dansk Retshistorie, Kbh. 1940.

Stig Iuul: Lov og Ret i Danmark (i statsradiofoniens grundbøger), Kbh. 1942, giver en meget populær fremstilling af retshistorien.

Ogsaa de større Danmarkshistorier som Schultz Danmarkshistorie og Erik Arup: Danmarks Historie behandler emnet.

C. C. Haugner: Maribo Historie II, 1938 behandler landstingets historie i Maribo og gør især rede for dets lokaleforhold i byen.

Fortegnelse over landstingets embedsmænd indtil beg. af 16. aarh. findes i Wiljam Christensen: Dansk Statsforvaltning i det 15. årh., Kbh. 1903 side 699—701. For perioden fra 1660 til landstingets ophævelse findes korte biografier af dets embedsmænd i Appellinstansernes Embedsetat 1660—1919, udg. af Rigsarkivet 1928, side 85 ff. En fortegnelse over landsdommerne i Lolland og Falster findes i P. Rhode: Samlinger til de danske Øers Laalands og Falsters Historie, Kbh. 1859 I, side 60—68. Den indeholder en del biografisk stof, men er hverken fuldstændig eller korrekt.

Til de ovennævnte værker henvises ikke i noterne.

- 1) A. Thiset: Fru Eline Gøyes Jordebog, Kbh. 1892 side 93
- 2) samme, side 88
- 3) Hugo Mathiesen: Snapstinget, Kbh. 1946 side 21
- 4) Rigens Forfølgningsbog 1601—1607 blad 305 b (Rigsarkivet)
Kirkehist. Saml. 3 række, 6. bd. Kbh. 1887—1889 side 417
- 5) A. Kall Rasmussen: Hist.-top. Efterr. om Musse H., Kbh. 1866 side 145, jfr. ogsaa side 219 f., 309 f. og 323
- 6) Lolland-Falsters histor. samf. aarvog for 1956 side 289—306
- 7) Danmarks ældste Archivregistraturer III side 259 nr. 47
- 8) Suhm: Samlinger til Danmarks Historie XIII side 872
- 9) Aabent brev af 24. marts 1683 (Fyenske og Smaalandske Registre 1681—1689 fol. 159 b f.)
- 10) Erik Kroman: Danmarks gamle love paa nutidsdansk II, 1945, side 37 og 47
- 11) Aarsberetning fra Gehejmearkivet V side 22
- 12) Lolland-Falsters histor. samf. aarvog for 1960 side 267—278
- 13) Fr. Vinding Kruse: Ejendomsretten III.1, 1930 side 866 f.
- 14) Erik Kroman: Danmarks gamle love paa nutidsdansk II, 1945 side 49
- 15) C. C. Haugner: Nakskov Købstads Historie II, 1935 side 83
- 16) Gustav Ludvig Baden: Tabet af Oldtidens Agt for Tingene, Viborg 1792 side 17
Samme: Lollands og Falsters Landstings-Journal for 1796, side V—XXIV
- 17) Jerker Rosén: Hallands Historia II
V. A. Secher: Corpus Constitutionum Danicum II, side 546

Landemodet

- 1) Kirkeleksikon for Norden bd. IV side 355, artikel: Stift (stiftssynode)
- 2) Jørgen Christiensen: adkomstbreve i Ældste danske Archivregistraturer V, 2 side 839 og 843
- 3) A. Kall Rasmussen: Hist.-top. Efterr. om Musse H. I, Kbh. 1866 side 80—81
- 4) H. F. Rørdam: Danske Kirkelove fra Reformationstiden indtil Christian den Femtes Danske Lov I, Kbh. 1881 side 198—199
- 5) Danske Magazin, 5 række bd. VI, Kbh. 1909 side 301
- 6) H. F. Rørdam: Danske Kirkelove I side 242
- 7) Samme: Danske Kirkelove II side 80—81
- 8) Samme: Danske Kirkelove II side 234—235
- 9) Kirkehist. Saml. 3, VI side 489
- 10) Kirkeleksikon for Norden bd. III side 671, artikel: Qvatemper
- 11) H. R. Rørdam: Danske Kirkelove II, side 283
- 12) Samme: Danske Kirkelove II, side 324—325
- 13) Kirkehist. Saml. 4, II side 24
- 14) H. F. Rørdam: Danske Kirkelove III side 65

- 15) Samme: Danske Kirkelove III side 321—322
- 16) Kirkehist. Saml. 4 II side 674 f.
- 17) H. F. Rørdam: Danske Kirkelove III side 470—472
- 18) Samme: Danske Kirkelove III side 498
- 19) A. Kall Rasmussen: Hist-top. Efterr. om Musse H. I, Kbh. 1866 side 246
- 20) C. C. Haugner: Maribo Historie II, 1938 side 122—123
- 21) Kirkehist. Saml. 3 VI side 407, 410—418 og 428—429

Maribo amtstue

Litteratur: Helge Nielsen og Victor Thalbitzer: Skatter og skatteforvaltning i ældre tider. København 1948.

C. C. Haugner: Maribo historie. Maribo 1938.

Lolland-Falsters historiske samfunds årbøger:

1917: Karl Rasmussen: Krongodserne på Lolland-Falster.

1918: cand. Kai Uldall: Indberetning om den økonomiske tilstand på Lolland-Falster 1735.

1944: Alfred Larsen: Lidt om den lollandske del af slægten Suhr.

Håndbog for amtsstuer 1941, Haderslev 1942 og Personalhistorisk tidsskrift: VII række 4 bd. og IX række 6 bd. København 1933: Danmarks amtsforvaltere.

Stiftsbiblioteket i Maribo

Af hjælpkilder er til udarbejdelse af denne artikel benyttet:

K. H. Seidelin: »Plan til en offentlig Dansk Provinsialbogsamling i Maribo«. Kbh. 1795.

»Fortegnelse over de Bøger, som den 20. Marts forefindes i den offentlige Provinsialbogsamling i Maribo. Kbh. 1796«.

»Tillæg til den i Aaret 1796 trykte Fortegnelse over Bøgerne i den Mariboiske Bogsamling. Kbh. 1799.

Stiftsbibliotekets forhandlingsprotokoller (1795—1814 mangler), beretninger, regnskaber, kataloger, udlånsprotokoller, korrespondancer.

»Lolland-Falsters Stiftstidende« 1809 f.

K. Seidelin:

P. Rohde: »Samlinger til de danske Øers Laalands og Falsters Historic«. Ny udg. 1859, s. 299 f.

Om Stiftsbiblioteket:

Laurits Nielsen: »Danske Stifts- og Skolebiblioteker«. Kbh. 1925. S. 60 f.

Festskriftet »Aktieselskabet Diskonto- og Lånebanken i Maribo. 1854—1929«. Maribo, 1929. S. 266 f.

Elisabeth Ostenfeld og V. Valerius: »Stiftsbiblioteket i Maribo 1794—1944«. i: »Lolland-Falsters historiske Samfunds Aarbog« 1945.

Helge Nielsen: »Folkebibliotekernes forgængere« Kbh. 1960. S. 490 f.

Endvidere er benyttet:

G. Aarsbro: »Bibliotekerne og Samfundet«. Kbh. 1935.

Laurits Nielsen: »Vejledning i biblioteksbenyttelse og almindelig bibliografi«. Kbh. 1943.

Preben Kirkegaard: »Folkebibliotekerne i Danmark«. Kbh. 1948.

Lolland-Falsters Stiftstidende og Lollands-Posten

Ved udarbejdelsen af denne artikel er der hentet værdifuldt kildemateriale fra redaktør J. V. Christensen Dansk Provinspresse (1925), Aarbog for Dansk Bogtryk 1929: »Danmarks bogtrykkere gennem 450 aar«, Rigsdagstidende, Raunkjærs Leksikon, Lollands-Postens og Lolland-Falsters Stifts-Tidendes gamle aar-

gange, Landsarkivet for Sjælland m. m. samt Rigsarkivet, hvor forfatteren især er overarkivar, dr. phil. Harald Jørgensen megen tak skyldig, fordi han har fundet frem til afskrifterne af de to avisprivilegier fra 1806 og 1835, der saa vidt vides ikke tidligere har været fremdraget af de forfattere, der har skrevet om de to blades historie.

Lollands handel

En væsentlig del af oplysningerne til denne artikel er hentet fra J. P. Trap: Danmark, 5 udgave, Maribo amt 1955. Til dette værk henvises der ikke specielt

- 1) Anders Bjerrum og Chr. Lisse: Maribo amts stednavne, Kbh. 1954, side 2—3
- 2) Svend Aakjær: Kong Valdemars Jordebog, Kbh. 1926—1943 bd. II side 116
- 3) A. Kall Rasmussen: Hist.-top. Efterr. om Musse H., Kbh. 1866 side 172—173
- 4) Det lolland-falsterske Jernbane-Selskab 1874—1924, Kbh. 1924
- 5) Berlingske Tidende for den 17. november 1957
- 6) Gunnar Olsen: De danske købstæder gennem tiderne, Kbh. 1943
- 7) C. C. Haugner: Nakskov Købstads Historie, II 1935 side 83 og 86
- 8) Arent Berntsen: Danmarckis og Norgis fruglbar Herlighed, Kbh. 1656
- 9) Dannemarks Handels Speil, Sorø 1766
- 10) P. Rhode: Samlinger til De Danske Øers Laalands og Falsters Historie, Kbh. 1776 side 20
- 11) Oplysninger meddelt fra Geografisk Institut i Aarhus ved professor Johs. Humlum.
- 12) L. M. Wedels Indenlandske Rejse II, Odense 1806 side 177
Christian Molbech: Fragmenter af en Dagbog, Kbh. 1815 side 294—301
Eiler Hagerup Tregder: Haandbog for Reisende, Kbh. 1824
- 13) S. C. A. Tuxen: Maribo Amts Landbrug gennem 100 Aar, Kbh. 1909
- 14) C. C. Haugner: Nakskov Købstads Historie, III 1936 side 147
- 15) Diskonto- og Laanebanken i Maribo 1854—1929, Maribo 1929 side 103—111
- 16) Det lolland-falsterske Jernbane-Selskab 1874-1924, Kbh. 1924 side 27 og 32
- 17) C. Noe Tang Petersen: Lolland-Falsters Lægeforening gennem hundrede aar, Nykøbing 1962 side 23—24
- 18) Byernes opland, uds. af Det statistiske departement, Kbh. 1960
- 19) Nyt historisk Tidsskrift bd. V, Kbh. 1854 side 348

RETTELSE

Til side 80:

	Bogbestand	Laanere	Udlaan
1961/1962	28.350 bind	1.317	35.968 bind
Stiftsbiblioteket	6.477 »	731	22.908 »
Børnebiblioteket			
Tilsammen	34.827 bind	2.048	58.876 bind

PERSONREGISTER

Adeler, Nikolai, landsdommer	35
Ahlefeldt, Benedict, senior, lensmand	10, 117
Ahlefeldt, Benedict, junior, lensmand	10, 12
Andersen, Martin, redaktør	93
Andersen, Povl, landstingsskriver	32, 33, 36
Appel, F. C., møller	60
Axelsen, C., redaktør	92
Bachmann, Ida, bibliotekar	74-75
Baden, Gustav Ludvig, vicelandsdommer, dr. juris	40
Bardenfleth, Johan Frederik von, stiftamtmand	104
Banke, Jørgen, bibliotekskonsulent	76
Barfod, cand.	105
Berenødt, M. J., redaktør	92
Berggren, boghandler	88
Bergmann, Ingrid, filmskuespillerinde	26
Berntsen, Arent	121
Berthelsen, N., lærer, bibliotekar	71, 72
Bertouch-Lehn, Rud., baron	110-111
Bissen, H. V., billedhugger	18
Birch, Andreas, biskop	17, 18
Birgitta Birgersdotter, helgeninde	11-12, 13, 14, 120
Bloch, Tønne, biskop	68
Boeck, Johan Frederik, sognepræst	19
Boisen, Peder Outzen, biskop	18
Brammer, Peter Gerhard, biskop	18
Bresemann, S., redaktør	93
Brims, Laurits, sognepræst	44
Brun, Mads, provst	46
Bræstrup, Thycho, landmedicus	20
Buchwald, Johan von, landmedicus	20
Christensen, postexpedient	88
Christensen, P. V., redaktør	89
Christian, udvalgt prins	48
Christiern I, dansk konge	15, 114
Christiern II, dansk konge	34
Christian III, dansk konge	15, 47
Christian IV, dansk konge	16, 47, 48
Christian V, dansk konge	38, 49
Christian VI, dansk konge	41
Christiensen, Jørgen, provst	46
Christoffer, junker, hertug	118
Clausen, H. G., stiftsprovst, bibliotekar	67, 70
Clausen, Jens, amtsskriver	56
Claussen, Mogens, landsdommer	92
Claussen, Rasmus, politiker	44
Clemens VII, pave	12
Conrad, 'omprovst	19, 44
Danchell, Poul Chr., amtsforvalter	58
Danneskiold-Samsøe, Sophus, maler	77
Dein, Chr., boghandler, bibliotekar	74, 90
Dein, Johan, redaktør	91, 92
Dein, Johan Rasmus, redaktør	89, 90, 91, 92

Ditlevsen, Ditlev, redaktør	63, 92
Dorothea, dansk dronning	118
Drejøe, Hans, stiftsprovst	19
Dyggve, Ejnar, arkitekt	31
Eickhoff, Gottfred, billedhugger	117
Elisabeth, grev Gerts datter	10, 11
Eller, Matthias, amtsforvalter	58, 60
Emund den Gamle, svensk konge	26
Erik Glipping, dansk konge	37
Erik af Pommern, dansk konge	12, 13, 121
Fabritius-Tengnagel, stiftamtmand	104
Feilberg, farver	18
Fischer, Conrad, landmedicus	20
Fisker, Lorenz, amtsforvalter	57
Fleming, Hermann, lagman	41
Flindt, Henrik, landsdommer	35
Fonnesbech, Christen Andreas, indenrigsminister	88
Frederik II, dansk konge	45, 47
Frederik III, dansk konge	49, 65
Frederik VI, dansk konge	17, 71
Friis, Fr., krigssecretair	98, 101, 105
Giegengack, Valentin, boghandler	88
Gorm, Alexander, amtsforvalter	57
Gram, I. S., købmand	84
Grim, Jens, væbner	12
Groth, Maren	86
Grubbe, Laurids, landsdommer	32
Gudfred, dansk konge	25
Gudmarsson, Ulf, svensk adelsmand	11
Guldbrand, Christian Ancher Vilhelm, stiftsfysicus	20
Gyldenchrone, Emil, amtsforvalter	58, 59, 61
Gøye, Eline	29
Gøye, Henning, høvedsmand, stiftsregentere	47
Gøye, Mogens	29
Gøye, Mogens Axelsen	15
Hahn, Vilhelm, landmedicus	20
Hans, dansk konge	32
Hansen, Erna Vest, bibliotekar	74
Harald Blaatand, dansk konge	25
Harald Hildetand, dansk konge	25
Heilskov Pedersen, Georg, overbibliotekar	77
Helge, dansk konge	25
Helvig, dansk dronning	10
Hennike, biskop	44
Hennikesen, Hans, sognepræst	44
Henrichsen, Hans Jacob, forligskommissair	88
Hertig, Henrik, rektor	111
Hoff, Vilhelm, bagermester	59
Holck, Axel N., amtsforvalter	59, 60-61, 74, 106, 107, 108, 132
Holst, Carl P., amtsforvalter	61, 106, 132
Høg, Stygge, landsdommer	20
Høserich, Baltzer, landsdommer	20, 35
Høst, Johannes Nicolai, prokurator, redaktør	70, 81, 83, 86, 89, 91
Håkon, norsk konge	10, 11, 12
Jacobsen, Carl, brygger	105, 109

Jakobsen, H. I., redaktør	92
Jakobsen, Laur. biskop	48
Jensen, C. G., redaktør	92
Jensen, Jakob, amtsskriver	56
Jensen, R. P., redaktør	93
Jep, sognepræst	44
Jespersen, Niels, biskop	46
Jessen, stiftamtmand	20
Johan den Milde, pante-lensmand	10, 51, 117
Jungersen, Søren, landinspektør	24, 108, 110
Jørgensen, Chr., redaktør	86, 89, 90, 91, 92
Jørgensen, Lavrids, provst	46
Jørgensen, V., provst	98, 104, 105
Kabell, Henrick	29
Kampmann, C. M., redaktør	91
Karl den Store, tysk-romersk kejser	25
Karl Gustav, svensk konge	115
Kauffeldt, Carl, redaktør	92
Kingo, Thomas, biskop	16, 50
Klinge, Anton, amtsforvalter	58
Klæcker, Erik, amtsforvalter	132
Knud den Hellige, dansk konge	63
Knud den Store, dansk konge	26
Knuth, A. W., lensgreve	98, 100, 103, 104
Kofod, Jens, redaktør	92
Kristensen, Ismail, redaktør	92
Krogh, C. von, postmester	98
Kromann, Frederik, forretningsfører	86
Kruse, Børge, kaffehandler	115
Krøhncke, civilingeniør	114
Larsen, Gunnar, trafikinspektør	115
Larsen, Jens Christian, prokurator, redaktør	83, 84, 85, 86, 87, 89, 91
Laub, Vilhelm, Frederik, redaktør	84, 89, 92
Lehmann, Orla, indenrigsminister	88
Lehmann, Vilhelm	101
Leonora Christine, grevinde	16, 49, 56, 120
Levetzau, Emerentia von	118
Listow, Chr., redaktør	102
Lodehat, Peter Jensen, biskop	13
Lunddahl, Hans Jacob, amtsforvalter	58, 60
Madsen, Claudius, redaktør	91
Madsen, Svend Aage, redaktør	92
Magnus Smek, svensk konge	10, 11
Malthé, billedhugger	105
Margrethe, norsk dronning, dansk formynderregent ..	10, 11, 12, 13, 36, 43, 120
Martin V, pave	14
Mathiesen, Poul, landsdommer	35
Matthison-Hansen, professor, domorganist	101
Merete (Mårta), Birgittas datter	11
Meyer, Johan, amtsforvalter	60, 61
Mikkelsen, Jens, generalkonfessor	44
Mikkelsen, Peter, sognepræst	44
Monrad, D. G., biskop	18
Munk, Kaj, digter	24, 77
Munk, Kirstine	16

Müller, Sophus, arkæolog	105, 134
Møller, maler	58
Møller, Birthe, bibliotekar	88
Møller, Hans Andersen, amtsforvalter	77
Møller, Poul Martin, digter	18
Møller, Rasmus, biskop	18, 50
Maar, Axel, kgl. bygningsinspektør	59
Neve, Peder, stiftamtmand	51
Nicolaisen, Holger, grosserer	133
Nielsen, Johs., redaktør	92
Nielsen, P. Jul., redaktør	92
Olivarius, Sigurd, stiftsprovst	19
Olsen, Henry, kustode	108
Olsen, Jens, kustode	73, 107, 108
Olsen, Oluf, amtslæge	59
Oluf, dansk konge	12
Ostensfeld, Elisabeth, bibliotekar	75, 76
Oxe, Albret, lensmand	46
Pedersen, inspektør	86
Pedersen, Anders, domprovst	15, 19, 44
Pedersen, Carl, redaktør	92
Pedersen, Christoffer, provst	46
Pedersen, Georg Heilskov, overbibliotekar	77
Pedersen, H., amtsfuldmægtig, bibliotekar	72
Persson, Birger, svensk adelsmand	11
Petersen, Ove, arkitekt	103
Petersen, P. J., amtsfuldmægtig	59
Petersen, Valdemar, redaktør	92
Petrus, ærkebiskop	13
Ploug, Carl, politiker	88
Poiske, Johannes	15
Pors, Rudbeck, landsdommer	20
Poulsen, Matthias, landstingskriver	30, 36
Poulsen, Mikkil, provst	44
Procopios	25
Raben, Johan Otto, amtmand	118
Ramus, Christian, biskop	51
Rasmussen, Olaf, redaktør	92
Reimer, Mathias, byfoged, landstingskriver	36
Rennemann, Thomas Christian, amtsforvalter	58
Reventlow, Chr., redaktør	92
Reventlow, Chr. Ditlev, statsminister	123
Roar, dansk konge	25
Rolf Krake, dansk konge	25
Rosenkrantz, Palle, forfatter	116
Rosenørn-Lehn, udenrigsminister	103
Rosling, J. H., lærer, bibliotekar	74
Ross, C. W., lærer, bibliotekar, kammerraad	72, 98
Rye, Henrik Sørensen, amtskriver	56
Røepstorff, købmand	88
Røth, Jep, sognepræst	44
Satterup, Laurits, provst	65
Saxo	36
Schmidt, Lars, teaterforlægger	26
Schrøder, Laurids, købmand	98, 99, 102, 104, 105, 106

Schultz, Charlotte Lucilie	83, 85, 86, 89
Schultz, Chr. Eichenbroch, kapellan, red., bibliotekar	70, 71, 83, 84, 91
Seidelin, Klaus Henrik, litteratus	66, 67, 68, 69, 70, 83
Sibbern, H., arkitekt	102
Sidenius, E., købmand	67
Siersted, Niels, byfoged, landstingssekretær	36
Simonsen, Cederfeld de, stiftamtmand	19
Smidt, Carl Martin, arkitekt	107
Snedker, Kjeld H., museumsforvalter	111
Sonne, O. E., amtsforvalter	62, 132
Sophie Amalie, dansk dronning	56
Staffuerskou, Mogens	29
Stricker, distriktslæge	84
Suhm, P. F., historiker	65
Suhr, Frederik, amtsforvalter	56, 57
Suhr, Frederik, postmester	88
Svend Estridsen, dansk konge	26
Søndergaard, Povl, billedhugger	120
Teichmann, Ditlev, amtsforvalter	57
Tesdorff, F.	98
Thousig, Carl, købmand	106
Thurah, Laurids de, arkitekt	50, 51
Tidemand, Chr. Frederik, redaktør	84, 85, 89, 92
Trojel, Jacob Kofod, sognepræst	66
Tøttrup, Ferdinand, landsdommer	20, 35, 67
Uffe, dansk konge	25, 26, 27
Ulfstand, Hack, høvedsmand, stiftsregent	47
Urban V, pave	12
Urne, Laurits, landsdommer	20
Valdemar Atterdag, dansk konge	10, 11, 12, 118
Valerius, Volmer, overbibliotekar	76, 77, 109, 133
Valkendorf, Henning	15
Vartislaus, hertug af Pommern	12
Venstermand, Lave, landsdommer	47
Vermund, dansk konge	25
Vest Hansen, Erna, bibliotekar	74
Warring, Otto, dommerfuldmægtig	111
Wedel, L. M., sognepræst	122
Wegge, C. F., skovrider	60
Wegge, Hans Gerd, amtsforvalter	60
Wichfeld, H., kammerherre	100
Wichfeld, J., stamhusbesidder	98
Willert, C., lærer, bibliotekar	72
Wind, Juel, stiftamtmand	68
Winther, Christian, digter	18
Wivet, Lorentz, landfysicus	18, 20, 58
Worsaae, I. A., arkæolog	98, 99, 100
Wulfstan	26, 113
Waarsøe, sagfører	106
Zeuthen, Mathias, amtsforvalter	57, 58
Aagaard, Hans Chr., landstingssekretær	36

I N D E X

Forord	5
I midten	7
<hr/>	
Fra landsby til domkirkeby	9
Stiftsbyen	23
<hr/>	
Lollands hjerte	25
Lollandsfar Landsting	29
(Gymnasielærer Carl Engelsen)	
Landemodet	43
(Domprovst Immanuel Felter)	
Maribo Amtstue	55
(Amtsforvalter Erik Kløcker)	
Stiftsbiblioteket i Maribo	65
(Overbibliotekar Georg Heilekov Pedersen)	
Lolland-Falsters Stiftstidende og Lollands-Posten	81
(Redaktør Olaf Rasmussen)	
Lolland-Falsters Stiftsmuseum	97
(Museumsforvalter Kjeld Snedker)	
<hr/>	
Lollands handel — og anden købstadnæring	113
<hr/>	
Efterskrift	129
<hr/>	
Kildehenvisninger	135
Personregister	139

Bortset fra de seks hovedafsnit, ved hvilke der er anført forfatternavne, er alle artiklerne udarbejdet af dette skrifs redaktør med denne som eneansvarlig.